

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

İÇ VE DIŞ SİYASET BAĞLAMINDA III. MURAD
DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ'NİN KUZEY AFRİKA
POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kaan AYZ

İstanbul

Haziran-2024

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

İÇ VE DIŞ SİYASET BAĞLAMINDA III. MURAD DÖNEMİ
OSMANLI DEVLETİ'NİN KUZEY AFRIKA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kaan AYZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul

Haziran-2024

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı,
Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmişti.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Prof. Dr. Beytullah KAYA

Üye Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜNER

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENLER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**İç ve Dış Siyaset Bağlamında III. Murad Dönemi Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika Politikası**” adlı çalışmanın öneri ve aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içerisindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığın her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim

Kaan AYZ

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti, Anadolu, Balkanlar ve Levant coğrafyaları üzerinde elde ettiği kazanımlar akabinde Kuzey Afrika üzerinde de hakimiyet tesis etmek için yoğun bir mücadele içerisine girmiştir. Sultan I. Selim'in Mısır'ı fethiyle bu sürecin başlamış olduğu görülse de esas büyük fetih hareketleri Sultan I. Süleyman zamanında gerçekleşmiştir. Akdeniz'in güvenliği için hayati bir öneme sahip olan Kuzey Afrika, Sultan I. Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad'ın politikalarında önemli bir yer edinmiş ve Sultanlar mezkûr bölge üzerinde etkin bir siyaset gütmeye gayreti göstermiştir. Öte yandan Sultan II. Bayezid döneminden itibaren İspanya ile ilişkilerin gerilmesinin en önemli sebebi olan Endülüslü Müslümanlar sorununun da Kuzey Afrika'da kendilerine üsler edinmiş ünlü denizciler aracılığıyla çözülmeye çalışılması, bölgenin önemini arttırmıştır. İspanya'ya karşı açık bir tehdit olan Osmanlı Kuzey Afrika'sı, III. Murad döneminde Fas'ın da kontrol altına alınmasıyla en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

III. Murad dönemi Osmanlı Devleti için çeşitli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu değişim ve dönüşümlerin yönetim kademesindeki yansıması, dahili ve harici alanlarda kendisini hissettirmiş ve bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin politikaları farklı şekillerde etkilenmiştir. Etkilenen harici alanlardan birisi de Kuzey Afrika politikasıdır. Yönetim kademesinde yaşanan hizipleşmeler aynı anda farklı yönelimlere sebep olduysa da Sokullu Mehmed Paşa'nın muhaliflerinin baskın gelmesiyle Osmanlı Devleti, İran üzerine yönelmiştir. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin bu süreçte dış politikasının değişim, dönüşüm ve hizipleşmelerden ne ölçüde etkilendiğini Kuzey Afrika politikası bağlamında ele almaya çalışmıştır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın giriş mahiyetinde olan ilk bölümü Akdeniz üzerindeki mücadelenin kısa bir tarihidir. Bu bölümde Osmanlı-İspanyol rekabetinin tarihi gelişimi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa üzerinde yaşanan hadiselerle karşı izlediği tutum ve III. Murad'ın harici politikasında mühim bir yer tutan I. Elizabeth ve II. Felipe arasındaki sorunların tarihi gerekçelerinin anlamlandırılmaya çalışıldığı Tudor dönemi İngiltere-İspanya ilişkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı değişim ve dönüşüm süreci ele alınarak bu sürecin III. Murad'ın Divan'ına ne derece yansıdığı incelenmiştir. Özellikle bu sürecin en önemli şahsiyetlerinden olan kimselerin izlediği politikalar ve sebepleri izah edilmeye

çalışılmıştır. Bu süreç, Sultan Süleyman'ın ölümü sonrasında ele alınarak geniş bir sürece yayılmak suretiyle anlatılmaya çalışılmıştır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise III. Murad'ın tahta çıktığı andan itibaren karşı karşıya kaldığı harici problemler ve bu problemler karşısında yürüttüğü siyaseti ele alınmıştır. Kuzey Afrika üzerinde yürütülen siyaset ve akabinde yaşanan gelişmeler sebebiyle bu süreci diplomasi ile dengede tutma çabası bu bölümde ele alınan meselelerdir.

Çalışmam süresince bana katlanan, maddi ve manevi anlamda hep destekleyen ve tarihçiliğimin insani boyutlara ulaşabilmesi noktasında mühim yardımlarını her daim hissettiğim danışmanım Abdullah TOK hocama en kalbi duygularıyla teşekkür ederim. Yine, her ne kadar ilk dönem ağırlıklı çalışsa da Osmanlı kroniklerini anlamlandırabilme noktasında vermiş olduğu derslerle III. Murad dönemini anlamlandırmamda bana çok kıymetli katkıları dokunan Hilmi KAÇAR hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans ve yüksek lisans süresince kendisinden aldığım derslerle bu çalışmanın gelişmesi noktasında bana kattıklarından dolayı bölüm başkanı hocam Beytullah KAYA'ya teşekkür ederim. Ülkemizdeki ve dünyanın çeşitli yerlerindeki arşivler ve kütüphaneler hakkında elde ettiğim tüm bilgiler için Nuray OCAKLI hocama minnettarım. Osmanlı Arşivleri hakkında elde ettiğim malumatın pek çoğunda onun emeği vardır. Çalışmama desteklerinden ötürü Türk Tarih Kurumu'na teşekkürlerimi sunmaktayım. Süreç içerisinde benim için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışan sevgili eşime müteşekkirim. Haklarını asla ödeyemeyeceğim ömürlerini bana vakfeden kıymetli anneme babama ve kardeşime edeceğim teşekkürlerin sonu yoktur. Her koşulda beni maddi manevi destekleyen ve sevgilerinden asla taviz vermeyen aileme minnettarım.

Kaan AYZ

İstanbul-2024

ÖZET

İÇ VE DIŞ SİYASET BAĞLAMINDA III. MURAD DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ'NİN KUZEY AFRİKA POLİTİKASI

Kaan AYZ

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Haziran, 2024 – 138 Sayfa

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti için pek çok kırılma noktasının yaşandığı bir dönemdir. Devletin hem iç hem de dış politikada gelişim ve değişimi yaşadığı bu dönemde devletin politikalarının belirlenmesinde en az Sultanlar kadar diğer aktörlerin de mühim bir rolü olduğu görülmektedir. Söz konusu yüzyılda Avrupa siyasetini belirleyen en büyük iki unsurdan birisi olan Osmanlıların iç dengesini anlayabilmek bu noktada önem arz etmektedir. Bu devrin üç büyük Sultanına sadrazamlık yapmış olan Sokullu Mehmed Paşa bu noktada kilit isimlerden birisidir. Mehmed Paşa, Sultan Süleyman'ın son yıllarında Sultan üzerinde nüfuz elde etmiş, Sultan Süleyman'ın vefatı sonrası Sultan II. Selim'in kapıkulu ve pek tabii kendisi ile ters düşmemesini çeşitli siyasi manevralarla temin etmişse de kurmuş olduğu otoritesi Sultan III. Murad ile sarsılmıştır. Bu süreçte Sokullu Mehmed Paşa'ya pek çok isim de eşlik etmiş ve devletin iç politikası doğrudan dış politikasını da etkiler hale gelmiştir. Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa gibi hırslı ve maceracı kimselerin İran üzerindeki fırsatları değerlendirme arzusuna karşılık Sokullu Mehmed Paşa'nın II. Selim'in ilk zamanlarından itibaren izlemekte olduğu ve kendi otoritesini bunun üzerine inşa ettiği derin diplomasi devletin iki farklı kanadını oluştursa da Kuzey Afrika üzerinde ilerlemek isteyen bir Kılıç Ali Paşa gerçeği de mevcuttur. Habsburglar ile yıllar boyunca süren Kuzey Afrika'daki hakimiyet mücadelesi, Sultan II. Selim'in vefatına yakın Tunus'un tamamen zapt edilmesiyle Osmanlılar lehine sonuçlanmışsa da yine Sultan Selim'in son divanında görüşüldüğü anlaşılan Fas'taki taht mücadelesi, Osmanlılar için önemli bir mesele haline gelmiştir. Özellikle İspanya ve Portekiz gibi harici etmenlerin Kuzey Afrika'ya müdahil olma

şansı elde edebilecekleri Fas, Osmanlılar için oldukça kritik bir konumdaydı. III. Murad bu mesele ile doğrudan ilgilenmiş, Kuzey Afrika'da Türk hakimiyetini tesis için çabalamış ve bunu da büyük oranda sağlamışsa da doğuda Safeviler ile gerçekleşen savaş nedeniyle bu politikalarda devamlılık sağlanamamıştır. Başlangıçta Vattasiler, Saadiler'e karşı desteklenerek bir hami devlet kurulmuş, daha sonra Saadiler içerisindeki iç çatışma ortamından faydalanılarak Saadilerin Osmanlı vassalı haline gelmesi sağlanmıştır. Bu dönemde Fas defalarca Türk birliklerince ele geçirilmiş ve daha sonra Türk himayesini kabul eden birine bırakılmıştır. Özellikle Vâdi's-seyl olarak bilinen savaş neticesinde bölgede Osmanlı hakimiyeti oldukça güçlenirken Portekiz tahtı İspanya'ya geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin sistematik olarak sürdürmeye gayret ettiği Avrupa birliğini bozma siyaseti III. Murad devrinde de devam etmiş ve dedesi Sultan Süleyman ile I. François'nın V. Charles'a karşı oluşturduğu cephenin bir benzerini Charles'ın halefi olan II. Felipe'ye karşı İngiltere Kraliçesi Elizabeth ile oluşturmaya çalışmıştır. Özellikle Safeviler ile harp devam ederken Kuzey Afrika'da elde edilen çıkarların korunması hususunda İngilizler ile ittifak içerisinde bulunulup, bu bölgelerin emniyeti temin edilmiştir. Portekiz tahtı meselesinden İspanya'nın işgaline kadar pek çok plan gündemde olsa da Osmanlılar doğuda devam eden savaş ve bunalar ekonomisi sebebiyle biraz daha çekimser kalarak İspanya ile ateşte sabit kalmış, ancak her an saldırıya geçebilecek vaziyette görünerek İngiltere'yi bir anlamda muhafaza etmiştir. İşbu çalışma III. Murad devrinde yaşanan dahili ve harici meseleler bazında Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika politikasını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Afrika, Osmanlı, Habsburg, III. Murad.

ABSTRACT

THE OTTOMAN STATE’S NORTH AFRICAN POLICY DURING MURAD III’S ERA IN THE CONTEXT OF DOMESTIC AND FOREING POLITICS

Kaan AYAZ

Master, History and Civilization Studies

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah TOK

June, 2024 – 138 Pages

The 16th century was a period of many milestones for the Ottoman State. In this period, when the state experienced development and change in both domestic and foreign policy, it is seen that other actors played an important role in determining the policies of the state as much as the Sultans. At this point, it is important to understand the internal balance of the Ottomans, which was one of the two biggest factors determining European politics in this century. Sokullu Mehmed Pasha, who served as grand vizier to three great Sultans of this period, is one of the key figures at this point. During the last years of Sultan Suleiman, Mehmed Pasha gained influence over the him and after the death of Sultan, he ensured through various political maneuvers that Sultan Selim II did not contradict the Kapıkulu and, of course, himself, but the authority he had established was shaken by Sultan Murad III. In this process, Sokullu Mehmed Pasha was accompanied by many other figures and the domestic policy of the state directly affected its foreign policy. Although the desire of ambitious and adventurous figures such as Lala Mustafa Pasha and Sinan Pasha to seize opportunities over Iran, as opposed to the deep diplomacy that Sokullu Mehmed Pasha had been pursuing since the early days of Selim II and built his authority on it, constituted two different wings of the state, there was also the reality of Kılıç Ali Pasha who wanted to advance over North Africa. Even though the years-long struggle with the Habsburgs for dominance in North Africa ended in favor of the Ottomans with the complete conquest of Tunis near the death of Sultan Selim II, the struggle for the throne in Morocco, which was apparently discussed in Sultan

Selim II's last divan, became an important issue for the Ottomans. Especially Morocco, where external factors such as Spain and Portugal could have a chance to intervene in North Africa, was in a very critical position for the Ottomans. Murad III took a direct interest in this issue, endeavored to establish Turkish sovereignty in North Africa and achieved this to a great extent, but these policies could not be sustained due to the war with the Safavids in the east. Initially, the Wattasis were supported against the Saadis to establish a protectorate state, and later, internal conflicts within the Saadis were exploited to turn the Saadis into Ottoman vassals. During this period, Morocco was repeatedly captured by Turkish troops and then ceded to someone who accepted Turkish patronage. In particular, as a result of the battle known as Wadi al-Sayl, Ottoman rule in the region was strengthened considerably, while the Portuguese throne passed to Spain. The Ottoman State's systematic policy of disrupting European unity continued in the reign of Murad III and he tried to form a front similar to the one formed by his grandfather Sultan Suleiman and François I against Charles V with Queen Elizabeth of England against Charles's successor, Felipe II. Especially during the war with the Safavids, an alliance was formed with the British to protect the interests in North Africa and to ensure the security of these regions. Although there were many plans on the agenda, ranging from the Portuguese throne to the invasion of Spain, the Ottomans abstained a little more due to the ongoing war in the east and the overwhelmed economy, and remained fixed in the truce with Spain, but protected England in a sense by appearing to be in a position to attack at any time. This study examines the North African policy of the Ottoman Empire on the basis of internal and external issues during the reign of Murad III.

Key Words: North Africa, Ottoman, Habsburg, Murad III.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Hedefleri	1
1.2. Çalışmanın Sınırları ve Temel Kaynaklar	1
1.3. Tarihi Arka Plan	2
1.3.1. III. Murad'ın Tahta Çıkışından Evvel Akdeniz'deki Osmanlı Varlığı ve İspanya ile Olan Rekabetin Kısa Bir Tarihçesi.....	2
1.3.2. Avrupa'da Yaşanan Hadiselerin Osmanlı Takibine Uğraması.....	12
1.3.3. Kraliçe I. Elizabeth'in İngiltere Tahtına Çıkmasından Evvel Tudor Dönemi İngiltere'sinde İngiltere-İspanya İlişkileri.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	
III. MURAD'IN CÜLUSU ESNASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DAHİLİ POLİTİK DURUMU	18
2.1. II. Selim'in Vefatı ve III. Murad'ın Tahta Çıkışı.....	19
2.2. III. Murad Dönemi'nin Başında Devlet Erkanı Arasındaki Hizipleşmeler.....	23
2.2.1. Sokullu Mehmed Paşa'nın II. Selim Döneminde Oluşturmaya Çalıştığı İntisap İmparatorluğu.....	32
2.2.2. III. Murad'ın Devlet Erkanı Üzerinde İzlediği Politikası ve Sokullu Mehmed Paşa'nın Bu Dönemdeki Konumu.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. MURAD'IN HARİCİ SİYASETİ..... 69

3.1. Leh Veraset Sorunu ve III. Murad'ın Kuzey Afrika Politikasının Başlangıcı. 69

3.1.1. Leh Tahtına Müdahale.....70

3.1.2. Osmanlıların Fas Üzerindeki Varlığı.....73

3.2. İspanya'ya Karşı Yürütülen Ateşkes Politikasına Karşı Paşaların Görüşleri ve İran Harbi Sürecinde İngiltere ile Geliştirilen İlişkiler 87

3.3. Türk-İngiliz Ortak Çıkar Alanları ve Kuzey Afrika'nın Buradaki Önemi 99

SONUÇ..... 105

KAYNAKÇA..... 106

EKLER..... 119

Ek 1. Mary Stuart'ın Fransa'ya Kaçtığıın Öğrenildiği Belge. 119

Ek 2. 16. Yüzyıl Osmanlı ve Habsburg Sınırlarını Gösteren Harita. 120

Ek 3. *Geuzen Madalyonu* 1570 Collectie Stedelijk Museum De Lakenhal, Leiden.121

Ek 4. 16. Yüzyılda Avrupa Siyasetine Yön Veren Hükümdarlar. 122

Ek 5. Tudor Hanedanının Aile Üyeleri..... 123

Ek 6. Osmanlı Sultanı III. Murad ve İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth..... 124

Ek 7. Osmanlı Sultanı III. Murad'ın İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'ten Gelen İspanyollar Karşısında Gerçekleştirilecek Faaliyetler Konusundaki Mektuba Cevabının Defter Kaydı. 125

Ek 8. *Münşeâtü's-Selâtin*'deki Avrupalı Devletlere Yollanan Namerler. 126

ÖZGEÇMİŞ..... 127

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
AÜ DTCF.	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
MD.	: Mühimme Defteri
S.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TSMA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
vd.	: Ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Çalışmanın Hedefleri

XVI. yüzyıl Avrupa'nın büyük değişiklikler yaşadığı bir zaman dilimidir. Gerçekleştirilen keşifler ve icatlar, paranın ve gücün yeni anlamlar kazanması, güç dengelerinin değişmesi ve farklı siyasi yapılanmaların ortaya çıkması bunlara örnek verilebilir. Osmanlı Devleti ise Avrupa üzerinde yaşanan değişimleri tetiklerken aynı zamanda yaşanan değişimlerden etkilenmiştir. Devletin yüz ölçümü bakımından genişlediği kadar idari anlamda da sistematikleşmesi, dahili ve harici meseleleri eskisi gibi idare edemeyeceği anlamına gelmekteydi. Özellikle Sultan Süleyman ile birlikte Avrupa'nın içlerine yayılan Osmanlı Devleti, kendisini farklı cephelerde uzun savaşlar silsilesi ortasında bulmaktaydı. Devletin sınırlarının Viyana kapılarından Hint Okyanusu'na, Atlas Okyanusu'ndan Orta Asya steplerine kadar uzandığı bu dönemde devlet içindeki hizipleşmeler de en az devletin sınırları kadar genişlemiş durumdaydı. Devlet içerisinde farklı pek çok çıkar grubunun devletin dahili ve harici meselelerine yön vermesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu çalışma, yaşanan değişimlerin Osmanlı Divan'ını nasıl etkilediğini, Divan içerisindeki hizipleşmelerin boyutunu, Sultan Murad'ın hizipleşmeler karşısında takındığı tavrı, hizipleşmelerin tarihi süreçte Osmanlı politikalarını ne yönde etkilediğini ve son olarak Osmanlıların izlediği Kuzey Afrika politikasının tüm bu dahili ve harici meseleler etrafında nasıl şekillendiğini araştırmaktadır.

1.2.Çalışmanın Sınırları, Kullanılan Yöntem ve Temel Kaynaklar

Çalışma III. Murad dönemi Kuzey Afrika politikasını esas alsada Osmanlı Devleti'nin tarihi süreç içerisinde Habsburglarla girişmiş olduğu rekabetten kurumların ve idari yapının değişimine kadar pek çok konudan bahsetmektedir. Nitekim III. Murad dönemini anlamlandırmak adına o döneme kadar gelen süreci incelemek hayati önem taşımaktadır. İncelenen konu uluslararası ilişkiler statüsünde olduğundan dolayı devletlerin arşiv kayıtları oldukça kıymetlidir. Lakin çalışmanın ana fikri Osmanlı dahiliyesinde yaşanan değişim sürecinin dış politikaya da büyük oranda sirayet etmesi olduğu için arşivler dışında seyahatname, nasihatname ve

devrin tarihini anlatan kronikler oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Her seyyahın, diplomatın veyahut kronik yazarının insan olduğu ve hissi davranması halinde anlatımına da bunu yansıtacağı dikkate alınmıştır. Özellikle devrin kronik yazarlarının gerek Sultana gerekse vezirlere ve nedimlere yönelttikleri eleştiriler genellikle gerçeklikten uzak hissi yazılardan ibaret olsa da verilen bilgilerin kıymetinden bir şey eksilmemektedir. Hülasa çalışmanın temel kaynakları devrin kronikleri ve arşiv kayıtlarından müteşekkil olup ikincil kaynak kullanımı da farklı fikirleri değerlendirme noktasında oldukça mühim olduğu gibi erişilemeyen birtakım kaynaklara ikincil kaynakların ulaştığı noktada kullanılması gereklidir. Konusu ve kullanılan kaynaklar doğrultusunda çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanarak hazırlanmıştır.

1.3.Tarihi Arka Plan

1.3.1. III. Murad'ın Tahta Çıkışından Evvel Akdeniz'deki Osmanlı Varlığı ve İspanya ile Olan Rekabetin Kısa Bir Tarihçesi

XVI. yüzyıl Akdeniz'i oldukça çetin mücadelelere sahne olmuştur. Osmanlı ve İspanya egemen güçleri ise bu mücadelelerin başat iki aktörü olarak görülmüştür. Kuzey Afrika, Orta ve Batı Akdeniz gibi oldukça geniş hakimiyet sahalarında birbirleriyle çarpışan bu iki büyük egemen güç, Avrupa diplomasisi için oldukça kritik konumda ve adeta bir denge unsuru olarak görülmüşlerdir.¹ Türk-İspanyol ilişkileri, Roger de Flor önderliğindeki paralı Katalan ordusunun Doğu Roma ile iş birliği yaparak Türklerle mücadele etmesiyle başlamıştır.² Bu mücadele devletler arası bir ilişki tesis etmese de Türklerin zihninde bir İspanyol algısı bırakmış olabilir. Nitekim Katalan ordusunda kumandanlık yapmış olan Ramon Muntaner, kroniğinde Anadolu'nun siyasi ve coğrafi özelliklerinden bahsederken Türkler hakkında da malumatlar vermektedir. Özellikle bir kısım Türk'ün paralı asker olarak Katalanlara

---

¹ İdris Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 16.

² Katalan ordusu ve Türkler ile mücadeleleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Keith Hopwood, Çev. Serdar Çavuşdere, "Türklerin Anadolu'nun Batı Kıyılarını Fethi ve Katalan Kumpanyası", *Tarih Okulu Dergisi*, S.2 (Mart/2009): 127-136.

katıldığından söz etmesi ilgi çekicidir ki bu esnada Türkler ile ilişkiler oldukça samimi bir hal almış gibi gözükmektedir.³ İki devlet arasındaki rekabetin esas başlangıcı Aragon Krallığı'nın 1435 tarihinde fethettiği Napoli üzerinden Yunanistan ve Arnavutluk'a baskı kurmasıylaadır. Rekabetin sıcak çatışmaya dönmesi ise 1480 Otranto ve Rodos çıkartmalarıdır.⁴ Lakin Fatih Sultan Mehmed'in seferi tamamlayamadan vefat etmesi ile Osmanlı iç siyasetinde baş gösteren ani karışıklık İtalya'nın güneyinde tutunmayı neredeyse imkansız bir hale getirmiştir.⁵ İtalya'da gerçekleşecek olası bir haçlı ittifakına karşı garnizonun dayanamayacağını farkında olan II. Bayezid, Osmanlı'ya karşı savaşa girmek istemeyen kimi İtalyan devletçiklerinin de ittifaka dahil olmasını önlemek adına Otranto'yu ele geçirmek için diretmemiştir.⁶ Her ne kadar çeşitli sebeplerden ötürü İtalya'da tutunamadıysa da II. Bayezid de babası II. Mehmed gibi donanmaya büyük önem göstermiş ve bunu yaptığı deniz aşırı seferleri ile taçlandırmıştır. Navarin, Kili, İnebahtı, Akkirman gibi çok önemli ticaret kentleri Osmanlı hakimiyetine girmiş ve Doğu Akdeniz üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmak, karadan ilerlemeye tercih edilmiştir.⁷ Öyle ki Osmanlı deniz gücü, devrin en kuvvetlisi olarak görülen Venedik donanmasını dahi geride bırakmıştır.⁸ Bu dönemde yapılan seferler sayesinde Sultan I. Selim ve Sultan I. Süleyman'ın fetihlerine zemin oluşturulmuştur.⁹ Deniz aşırı seferler sayesinde Osmanlı leventleri deneyim ve özgüven kazanmış ve bu sayede Osmanlı, Akdeniz

---

³ Ramon Muntaner, *The Chronicle of Muntaner*, Çev. Lady Goodenough, (Londra: Hakluyt Society, 1921) C.2, 542-544; Kroniğin Türkçe çevirisi için bkz. Hakan Kılınc, "Ramon Muntaner Kroniği: XIII-XIV Yüzyıllarda Akdeniz'de Katalan Yayılması ve Büyük Katalan Kumpanyası", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 467-468.

⁴ Muzaffer Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar", *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, (Mayıs/1964): 253.

⁵ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 158-159.

⁶ A.g.e., 158-159.

⁷ A.g.e., 252; Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 41.

⁸ A.g.e., 43.

⁹ Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, 252.

hakimiyeti için verilecek olan mücadelelerde donanmasıyla büyük fark yaratmıştır.¹⁰ Endülüs Müslümanların durumu Türk-İspanyol ilişkilerinde büyük bir krizdi. Yapılan deniz aşırı seferler ve yetiştirilen denizciler sayesinde siyaseten uygun koşullara sahip olmasalar dahi Osmanlı sultanları İspanya'daki Müslümanlara yardım elini uzatabilmişlerdir. II. Bayezid, Cem Sultan gibi devletin bekasını tehdit eden bir olay karşısında dahi büyük Türk denizcilerinden Kemal Reis aracılığıyla İspanya'da Katolik zulmünden kaçan Müslümanlara çok önemli yardımlarda bulunmuştur.¹¹ Aynı şekilde Sultan I. Selim doğudaki problemlerle uğraşırken Kemal Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa aracılığıyla Müslümanların İberya'dan Kuzey Afrika'ya geçebilmelerini sağlamıştır.¹² Özellikle XVI. yüzyılın ilk yarısında deniz üzerinden yürütülen bu faaliyetler bizlere Osmanlı donanmasının Akdeniz'de hakimiyet iddiası güden bir imparatorluk donanması haline geldiğini göstermektedir.¹³ Donanmadaki gelişmelerin yanı sıra Sultan Selim'in Levant boyunca gerçekleştirdiği fetihler Osmanlı'nın doğu sınırlarını bir süre dahi olsa güvenli hale getirmiştir. Doğunun güvenliğini sağlamak adına Safeviler ile gerçekleştirilen mücadelelerden sonra kutsal beldeleri de kontrol etme imkanı bulan Osmanlılar, Mısır'dan elde edilen zenginlikler ve halifelik unvanıyla hem maddi hem de manevi anlamda İslam aleminin lideri konumuna yükselirken İspanya kralı olan V. Karl'ın imparator seçilmesi, bu iki devletin kaçınılmaz bir şekilde karşı karşıya gelmesine sebebiyet vermiştir.¹⁴ Bir tarafta Batı'nın ve Hıristiyan aleminin lideri İmparator V. Karl'ın diğer tarafta ise Doğu'nun ve İslam'ın sancaktarı Sultan Selim'in bulunduğu bir rekabet ortamı oluşmuştur. Lakin Sultan Selim'in ani vefatı ile tek varisi olan genç Süleyman tahta çıktı ve sancağı babasından devraldı. Sultan Selim'in doğu sınırlarını güvene alması ve hazineyi ağzına kadar doldurması

---

¹⁰ Tansel, Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı, 252.

¹¹ Mehmet Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi Mi?", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.3-4, (Ağustos/1999): 286-287.

¹² Benafri Chakib, "Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Moriskoların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989), 48.

¹³ Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 47.

¹⁴ Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar", 254.

sebebiyle Sultan Süleyman'ın Batı'ya yönelmesi oldukça rahat gerçekleşmiştir. İspanyolların Reconquista'yı tamamlayarak İber Yarımadası'nda Hıristiyan hakimiyetini sağlayıp Kastilya Krallığı bünyesinde birlik tesis etmiş olmalarıyla Türklerin Çelebi Mehmet ile birlikte fetret sürecinden çıkması, Fatih Sultan Mehmet zamanında Doğu Roma'yı yıkması ve Sultan I. Selim zamanında Levant'ı ve Mısır'ı fethederek halifeliği Osmanlı bünyesine kazandırmasıyla Doğu Akdeniz'de en büyük otorite haline gelmesi yaklaşık olarak aynı döneme denk düşmektedir. Sadece kronolojik olarak bir kıyas yapıldığında dahi bu iki devletin rekabet halinde olmasının kaçınılmazlığı gözler önündedir.

Osmanlıların dış siyasetinin oldukça sistematik ve tutarlı olduğunu belirtmeliyiz. Sultan Süleyman zamanında fethedilen Rodos'un sefer hazırlıklarını Sultan I. Selim'den başlatabilirken¹⁵, II. Selim tarafından fethedilen Kıbrıs'ın sefer hazırlıklarının ise neredeyse II. Bayezid'e kadar uzandığını söyleyebiliriz.¹⁶ Bu sebeple Sultan Süleyman'ın gerçekleştirdiği diplomasi den fethe tüm faaliyetler planlı bir devlet aklının ürünüdür. Sultan Süleyman ve V. Karl'ın rekabeti tahta çıktıkları andan itibaren başlamıştır. Hem karadan hem denizden gerçekleştirilmiş olan mücadelelerde belki de en önemli rol diplomasideki akıl oyunlarıydı. Tabii buna da Avrupa'nın XVI. yüzyıldaki siyasi konjonktürü müsaade etmiştir. Marignano Muharebesi sonrasında Hıristiyanlığın liderliği konusunda öne çıkan Fransa Kralı I. François, imparatorluk seçimlerinde V. Karl'ın en büyük rakibi konumuna yükselmiştir. Bu rekabette öne geçmek adına haçlı ruhunu yeniden canlandıracağını ve Türkler üzerine yürüyeceğini dahi vadedmiştir.¹⁷ Hatta V. Karl'ın dedesi olan mevcut imparator Maximilian ile Türklere karşı ortak bir harekât dahi düşünmüşlerdir. Ancak Karl'ın imparator seçilmesi ile François ve Karl'ın arasında

---

¹⁵ Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 36.

¹⁶ Tansel, *II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, 199.

¹⁷ Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *AÜ DTCTF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.3-4, (Ocak/1965): 249.

çok farklı bir mücadele başlamış ve bu sebeple Avrupa'da Hıristiyan birliğinin tesisi güçleşmiştir.¹⁸

Karl her ne kadar imparator seçilmiş olsa da Alman topraklarında baş göstermiş olan reformist hareketler Avrupa'nın merkezini kasıp kavurarak otoritesinin yara almasına sebep olmuştur. Hatta Katolik François dahi siyasi çıkarları doğrultusunda reformistlerin imparatorluğa zarar vermesinden hoşnut olmuştur.¹⁹ Avrupa'daki kargaşa ortamından faydalanan Sultan Süleyman, Belgrad'ı ve ertesi yıl Rodos'u fethetti.²⁰ Belgrad'ın ilk fırsatta fethedilmesi Osmanlıların politikalarının tutarlı oluşuna bir delil niteliğindedir. Aynı tutarlılık diplomasi arenasında da görülmüş, Sultan Süleyman Avrupa egemenliği adına çetin bir mücadele içerisinde olan Valois ve Habsburg hanedanlarından Valoisleri destekleyerek bu mücadelede aktif bir rol oynamış ve daha güçlü görülen Habsburgların kendisi için oluşturacağı sorunları ortadan kaldırma gayreti içerisinde bulunmuştur. Açıkça görmekteyiz ki Sultan Süleyman dedesinin Otranto'daki diplomatik manevralarına benzer bir politika güderek olası bir birleşik Avrupa'nın ortaya çıkmasına engel olabilmiştir. II. Bayezid, Venedik-Fransa birliğine karşı Floransa'yı aktif bir şekilde kullanmıştı.²¹ Öyle ki

---

¹⁸ Jean-François Solnon, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, Çev. Ali Bertkay (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 98; Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", 249.

¹⁸ A.g.m., 249.

¹⁹ John Merriman, *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, Çev. Şükrü Alpagut, (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 132; Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. Hamit Çalışkan, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021), 255.

²⁰ Feridun Mustafa Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015), 237; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), 51; Christine Isom-Verhaaren, *Kafirle İttifak*, Çev., Ayla Ortaç, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015), 47.

²¹ İngiliz raporlarına göre Floransalı bir tacir olan Thomaso, Osmanlı Sultanı II. Bayezid'i Venedik'e karşı kurulan koalisyondan haberdar ederek bu koalisyona dahilini rica etmiştir. Ancak Bayezid, bu haberi çok fazla umursamamıştır. Bu zamanlarda doğu sınırında Safeviler ile olan mücadeleleri hatırlamakta fayda var. Rapor için bkz. *Calender of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs*, C.2, 1509-1519, (London: Rawdon Brown, 1867), 44.

Cem Sultan sorununda dahi casuslarının lojistiğinin organizasyonunu Floransa aracılığıyla sağlamıştır.²² II. Bayezid belli noktalarda pasif kalarak bunu gerçekleştirirken Sultan Süleyman ise yaptığı askeri faaliyetler ile bunu gerçekleştirmiştir. İtalya’da birbirleriyle mücadele ederek güçlerini zayıflatan ve bir yandan da diğer devletler tarafından nefret toplayan François ve Karl’a karşı önce Orta Avrupa’nın kilidi olan Belgrad’ı almış daha sonra ise Osmanlı hakimiyetini Akdeniz’e yayacak olan Rodos’u ele geçirmiştir.²³ Karl, her ne kadar anti-Türk propagandası üzerinden yürümüş olsa da Avrupa’daki büyük devletler kendi milli kimliklerini oluşturma aşamasında oldukları için imparatorun otoritesi sınırlı kalmış ve Karl’ın kendi yönetimi altında birleştirmeyi umduğu Avrupa isteği gerçekleşmemiştir.²⁴ Burada en belirgin örneklerden birisi Fransa’nın imparatorluğa karşı aldığı konumdur. Pavia Savaşı’ndan sonra ağır bir yenilgi alan Fransa kralı François, Sultan Süleyman’dan yardım istemiş ve bu sayede Osmanlılar, Avrupa siyasetine doğrudan etki etme meşruiyeti kazanmış oldular.²⁵ Başlangıçta Türklere karşı haclı seferleri düzenleyeceğini iddia eden François, imparator makamını V. Karl’a kaybedip dört bir tarafı Habsburg toprakları ile sarılınca Habsburglara karşı Osmanlı ile iş birliği yapma durumunda kalmıştır.²⁶ Fransa siyaseten kurtulması çok zor olan bir durumdan Osmanlıların Habsburglara uyguladığı baskı sayesinde kurtulabilmiştir ki François’nın Venedik elçisine Habsburg İmparatorluğu’na karşı Avrupa’daki devletlerin ancak Osmanlı sayesinde varlıklarını koruyabileceğini söylemesi Fransa ve Avrupa’nın geri kalanındaki havayı açıkça gösterir niteliktedir.²⁷ Tabii Fransızların Osmanlılar ile ittifak içerisinde bulunması Avrupa’da hoş

---

²² Mikail Acıpınar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa Akdeniz’de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık 1453-1599*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 61-62.

²³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, 51; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 237-238.

²⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009), 150.

²⁵ İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, 150.

²⁶ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 241.

²⁷ Halil İnalçık, “Avrupa Devletler Denge Sistemi ve Osmanlı-Fransız İttifakı, 1525-44, Barbaros Hayreddin Paşa Fransa’da”, *Muhteşem Süleyman*, Der. Özlem Kumrular (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 13.

karşılanmamış, bu sebeple de Fransızlar diplomatik alanda sıkıştırılmıştır.²⁸ François, bu durumdan kurtulmak için Osmanlılar ile yaptıkları anlaşmayı gizli yürütmeye çalışmış²⁹ hatta Kudüs'teki Hıristiyanların haklarını korumak adına bir anlaşma yaptığını dahi ileri sürmüştür.³⁰ Sultan Süleyman, Avrupa'daki karışıklıklardan yararlanarak Macaristan'ı fethetti. Bu fetih sonrasında başsız kalan Macar tahtına Jan Zapolya getirildi. Her ne kadar Macar asillerinin büyük bir kısmı bu duruma sıcak baksalar da V. Karl'ın kardeşi Ferdinand bu duruma karşı gelerek Zapolya'nın hükümdarlığını tanımayarak ona rakip oldu. Bunun esas sebebi ise Ferdinand'ın Mohaç'taki hezimetinden sonra bataklıkta boğularak genç yaşında ölen maktul Kral Layoş'un kız kardeşi ile evli olmasıydı.³¹ Bu da Akdeniz ve Avrupa'nın genelinde yaşanan Osmanlı-Habsburg rekabetinin Macaristan özelinde ayrı bir boyuta geçmesi demek oluyordu. Ancak Fransızlar Osmanlı-Habsburg rekabetinin sadece kıta üzerinde kalmasını istemiyordu.³² Nitekim Sultan Süleyman'ın Avrupa içlerine düzenlediği akınlar Karl'ın otoritesini tanımak istemeyenleri dahi ürküterek Karl'ın safına çekmekteydi.³³ Lakin Sultan Süleyman Avrupa içlerine yaptığı seferler ile adeta dünya egemenliği için Karl'a meydan okuyor ve açık açık gözdağı veriyordu. Bu sebeple her ne kadar Antonio Rincon'un ricaları olsa da Fransızlar dinlenmemiş ve seferler gerçekleştirmeye devam etmiştir.³⁴ Çatışmaların denize taşınması ise Karl'ın 1535'teki Tunus Seferi'yledir.³⁵ Fransızlarla bir dizi sefer planı yapan Osmanlılar

---

²⁸ İsmail Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.3, S.5-6, (1953): 67.

²⁹ Solnon, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, 100.

³⁰ Verhaaren, *Kafirle İttifak*, 47.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 327.

³² Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 246.

³³ Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyeti ile Özdeşleşme Süreci*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 206.

³⁴ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 246; Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", 69-70.

³⁵ A.g.m., 72; Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 83-84.

Korfu ve İtalya'nın güneyine çeşitli çıkarma planları yapmışlarsa³⁶ da François'nın Avrupa'dan gelecek olası tepkiler nedeniyle elini ağırdan alarak beklenen saldırıları gerçekleştirmemesi sebebiyle istenilen sonuçlar elde edilememiştir.³⁷ Hatta François, Papanın yoğun çabalarıyla birlikte Fransa'nın Nice kentinde Karl ile bir barış anlaşması imzalayarak Türklere karşı bir ittifaka taraftar olabileceğini beyan etmiştir.³⁸ Sultan Süleyman, bu duruma oldukça kızsız da François'yı öylece Karl'ın hizbine terk etmek istemediği için ilişkileri korumak istemiştir.³⁹ Aynı şekilde François da Sultan Süleyman ile ilişkilerini korumak istiyordu ve bu anlaşmaya sadık değildi. Preveze'de bozguna uğrayan haçlı ordusuna katılmaması buna en büyük delillerdendir.⁴⁰ Preveze sonrasında barış isteyen Venedikliler ile Osmanlılar arasındaki arabuluculuğu da yine Fransızlar yapmıştır. Barış sonrası Venediklilerden Fransızlar ile dostane ilişkiler içerisinde bulunmasını istemiştir.⁴¹ Osmanlılar, Preveze'nin sonuçlarını oldukça efektif kullanmış ve Venedikli yöneticilere İncil üzerine yemin ettirmek suretiyle İspanya'ya yardım yapılmayacağına dair baskı yapmıştır.⁴² Preveze sonrası Karl'ın Kuzey Afrika hakimiyeti adına Cezayir'e gitmesi söz konusu olsa da burada ağır bir bozgun yaşayarak Kuzey Afrika'da kontrolü Sultan Süleyman'a devretmek zorunda kalmıştır. Öyle ki Karl, İspanya'ya zar zor dönmüştür.⁴³ Karl'ın Fransa'yı tekrar sıkıştırması üzerine tekrar bir ortak harekât planlanmıştır. Daha önceden gerçekleşen harekattaki Fransızların yetersizliği Sultan Süleyman'ı rahatsız ettiğinden daha önce yaşanan sıkıntıların tekrar yaşanmaması adına Fransız makamlarına uyarılar gitmiş, lakin netice değişmemiş, Fransızların

---

³⁶ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 157; İdris Bostan, "Korfu", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/202; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 250; Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", 80; Solnon, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, 102.

³⁷ Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", 80.

³⁸ A.g.e., 82.

³⁹ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 159; Acıpınar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa*, 129.

⁴⁰ A.g.e., 129; Solnon, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, 103.

⁴¹ Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 86.

⁴² A.g.e., 86.

⁴³ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 258.

yetersizliği sebebiyle başarı sağlanamamıştır.⁴⁴ Fransızlardan ağzı yanan Osmanlıların bundan sonra bir Batılı devlet ile ortak harekât düzenlemeden önce iki kere düşünmesi III. Murad döneminde yaşanan hadiselerin bir sebebi olabilir niteliktedir.

Karl, gut hastalığının iyice artması sonucu yorgun düşmüş ve hatta Metz kuşatmasında açıkça görülen bir zafer anında mağlup olmasına sebep olmuştu. Kimi tarihçiler bu sebeple tahtan feragat ettiğini belirtmektedirler.⁴⁵ Karl, 1558 yılında feragat ettiğinde toprakları oğlu II. Felipe ve kardeşi Ferdinand arasında bölüştürdü.⁴⁶ Tahtın bölüşülmesi sonrasında Osmanlıların Habsburglar ile rekabeti daha çok İspanyol kolu aracılığıyla gerçekleşecektir. İspanyolların 1559 Cateau-Cambresis Barış Anlaşması sonrası Avrupa'daki hakim güç olması ile Osmanlı-İspanya mücadelesi de hızlanmış oldu.⁴⁷ İspanyolların ilk hedefi Cerbe olsa da Piyale Paşa tarafından çok ağır bir bozguna uğratıldılar.⁴⁸ Bu sırada Osmanlılar da boş durmamış ve Malta seferine çıkmış olsa da burada istenilen sonuç elde edilememiş ve Sultan Süleyman son seferi olan Zigetvar Seferi esnasında vefat etmiştir.⁴⁹ Sultan Süleyman devri, Habsburgların iki büyük koluyla da ardı arkası kesilmeyen savaşların yapıldığı ve Avrupa'nın yeniden şekillendirildiği çok önemli bir devirdir. Nitekim Osmanlı'nın Avrupa siyasetine bu denli müdahalede bulunduğu dönem çok az olmakla birlikte bu dönemde tecrübe edilen olaylar ilerleyen aşamalarda Osmanlı politikası için mühim bir kıstas olacaktır. Sultan Süleyman'ın vefatı sonrası tahta geçen oğlu II. Selim, Malta'da yaşanan bozgunu unutturmak adına Kıbrıs'a yüründü.

---

⁴⁴ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 258-259; Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 87; Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", 84-85; Solnon, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, 104-106.

⁴⁵ Jaime Ordı, vd., "The Severe Gout of Holy Roman Emperor Charles V" *The New England Journal of Medicine*, C.355, S.5, (2006): 516-520.

⁴⁶ Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 210.

⁴⁷ A.g.e., 212; İnalçık, *Rönesans Avrupası*, 233; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 260.

⁴⁸ Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 245-247; Sultan Süleyman'ın bu zaferden sonra Piyale Paşa'ya gönderdiği hilat ve kılıç zaferin büyüklüğünü gösterir niteliktedir. BOA, MD 3, Hkm, 1268.

⁴⁹ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 164.

Ancak bu sefer neticesinde oluşabilecek bir haçlı tehdidi sebebiyle başta Sokullu Mehmed Paşa olmak üzere bir takım devlet ricali bu sefere karşı çıktı.⁵⁰ İtirazlar sonuç vermedi ve sefer başarıyla gerçekleştirildi. Kıbrıs fethedilmiş ve Doğu Akdeniz'in en önemli adası Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Beklenildiği gibi bir haçlı donanması oluşturulmuştur. Fetih akabinde birleşik haçlı kuvvetleri ile çarpışan Osmanlı donanması İnebahtı olarak isimlendirilen büyük bir mağlubiyet almış, ancak haçlılar zaferlerinin devamını getirememiş ve Osmanlı donanmasının yeniden oluşturulması ile de tekrar saldırmaya cesaret edememişlerdir.⁵¹ Osmanlılar her ne kadar donanmayı yeniden oluşturmuş olsalar da savaşta kaybedilen insan gücünü tekrardan tesis edip edememeleri tartışmalı bir husustur.⁵² Öte yandan II. Felipe'nin hem Hollanda'daki isyanlarla boğuşması hem de İngiltere'deki planlarının bir türlü tutmaması neticesinde Akdeniz'de varlık gösterememesi, İnebahtı'nın Osmanlılar için çok ağır sonuçları olmayan bir mağlubiyet olarak görülmesi gerektiği kanaatini oluşturmaktadır.⁵³ Hatta o kadar ki Osmanlılar, Venedikliler ile şartları oldukça ağır bir anlaşma imzalamışlardır. Ganimet bölüşmesinden ötürü çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle ittifak çok kolay bir şekilde dağıldıktan sonra yalnız kalan Venedik, anlaşma için soluğu payitahtta aldı. İnebahtı sonrası Osmanlı'nın sıkıntılı durumundan faydalanmayı amaçlayan Acqs piskoposunun Venedik'in imzaladığı barış sonrası uğradığı hüsrana dahi Kıbrıs Seferi ve akabinde gelişen İnebahtı bozgununun esasen Osmanlı'nın Akdeniz'deki üstünlüğünü kıramadığının en net göstergelerinden biridir.⁵⁴

---

⁵⁰ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 165; Sokollu'nun itirazının bir devlet politikasının eseri olduğu Emecen tarafından belirtilmektedir. Bunun için bk. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 307.

⁵¹ A.g.e, 314; İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 165.

⁵² Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 315.

⁵³ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 94.

⁵⁴ Johann W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* Çev., Nilüfer Epceli, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), C.3, 668-669.

1.3.2. Avrupa’da Yaşanan Hadiselerin Osmanlı Takibine Uğraması

Kıbrıs’ın fethi arifesinde İspanya’da başlayan Morisko ayaklanmaları Osmanlılar açısından oldukça önemli bir meseledir. Nitekim Sokollu Mehmet Paşa, donanmayı Kıbrıs’ın üzerine değil de Moriskolara yardım için kullanılması gerektiğini düşünmüş ve Sultanı da bu yönde faaliyete geçilmesi konusunda teşvik etmiştir. Lakin Sultan II. Selim, Kıbrıs’ın alınmasını daha önemli gördüğü için donanmanın Kıbrıs’a yönelmesi söz konusu olmuştur.⁵⁵ Osmanlı Devleti’nin kapısının önünde bir düşman üssü mevcutken Akdeniz’in öteki ucunda bir sefere çıkması dönemin şartları da göz önüne alındığında daha riskli olacak bir durumdur. Moriskolar payitahttan yardım istediye de hali hazırda Kıbrıs Seferi yürütüldüğü için donanmanın gönderilmesi söz konusu olmamıştır. Ancak Sultan II. Selim’in Endülüslü Müslümanlara hitaben yazdığı fermanında Endülüs’te olanlardan haberinin olduğunu ve yakinen takip ettiğini belirtmiş ve sefer sonuçlanana kadar Cezayir üzerinden asker ve silah temini sağlanacağı söylenmiştir.⁵⁶ Endülüslü Müslümanlardan ayrı şekilde Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa’ya da bir ferman gönderilmiş, Endülüslü Müslümanların isyanına destek verilmesi istenmiştir.⁵⁷ Endülüslü Müslümanlara Kılıç Ali Paşa tarafından çok sayıda yardım ulaştığı çağdaş kaynaklar tarafından da aktarılmıştır.⁵⁸ Endülüslü Müslümanların ayaklanması her ne kadar Kılıç Ali Paşa elinden geleni yaptıysa da dönemin en büyük devletlerinden birisi olan İspanya’nın bu isyanı bastırması ile sonuçlanmıştır. İnebahtı sonrasındaki gelişmelerden birisi olarak yine Tunus’taki Türk-İspanyol rekabeti önemlidir. Özellikle Akdeniz hakimiyeti için İspanyollar adına çok değerli bir bölge olan Tunus, İspanyollarca geri alınmışsa da Türkler Kuzey Afrika’da kilit noktalardan olan bu beldeyi kolay bırakmamış ve II. Selim döneminde kati şekilde Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁵⁹

---

⁵⁵ Özdemir, “Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi Mi?”, 292.

⁵⁶ BOA, MD 9, Hkm, 204.

⁵⁷ BOA, MD 9, Hkm, 231.

⁵⁸ Özdemir, “Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi Mi?”, 292.

⁵⁹ Tunus’un fetih süreci için bkz. Nikolay İvanov, *Osmanlı’nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574*, Çev. İlyas Kemaloğlu, Rakhat Abdieva, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 229-243; Tunus’un zapt edilmesi ve akabindeki muhafazası adına çeşitli arşiv vesikaları mevcuttur: Cezayir Beylerbeyine gönderilen, deniz ve karadan hareket edilmesi istenilen defter kayıtları için bkz. A BOA, MD 21, Hkm, 526; BOA, MD 21,

Osmanlının Avrupa politikalarında tutarlı oluşundan örnekler verilerek daha önce bahsedilmişti. Bu tutarlı politikanın sağlam bir zemine oturtulmasındaki önemli faktörlerden birisi de Osmanlıların kurdukları verimli haber ağıdır. Örgütlenen haber ağı sayesinde Avrupa'daki hemen hemen tüm önemli haberler farklı kaynaklar vasıtasıyla payitahta ulaşarak çeşitli stratejik hamlelere fırsat tanımıştır.⁶⁰ XVI. yüzyıl Avrupa'sındaki en önemli gelişmelerden birisi olan Protestanlık hareketi, daha başlangıcından itibaren Sultan Süleyman'ın radarına takılmış vaziyettedir. Özellikle Martin Luther ve avanesi sıkı takibe alınmış ve Luther aracılığıyla Avrupa'nın içinde bulunduğu karışıklıklardan faydalanılabileceği ön görülmüştür.⁶¹ Avrupa birliğini bozabileceği anlaşılan Luther ve diğer reformistler desteklenmeye başlanmış, Luther ve Calvin gibi ünlü reformistler ise Papalığa nazaran Türklere karşı daha ılımlı yaklaşmışlardır.⁶² Nitekim Türklerin Avrupa'da yaptıkları fetihler Katoliklerin başı olan Karl'ı zor durumda bırakarak reformistlerin daha rahat hareket etmelerine sebep olmuştur.⁶³

Sultan Süleyman, fethettiği Macaristan'da Karl karşıtı bir Protestan yoğunluğunun işine yarayacağını farkında olmalıdır ki Macaristan'da Kalvinist bir yapıya büründürülmüş, nüfusun yarısından fazlası reformist hale gelmiştir.⁶⁴ Macaristan üzerinde kendisine nüfus bulma şansını elde eden Kalvinistler ise Katolik Avusturya'ya karşı Osmanlılar ile ittifak içerisinde bulunmuşlardır.⁶⁵ Aynı şekilde

---

Hkm, 527; Tunus'un fetih sonrası muhafazası adına Tunus Beylerbeyine gönderilen hükmün defter kaydı için bkz. BOA, MD 22, Hkm, 419.

⁶⁰ Emrah Safa Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Der. Haydar Çoruh. (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 12-13.

⁶¹ Sultan Süleyman'a Martin Luther hakkında gelen bir casus raporu için bk. *TSMA 7671* (851- 33).

⁶² Hakan Olgun, "Reform (Reform Hareketi ve Müslümanlar)", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/533.

⁶³ İnalçık, *Klasik Çağ*, 55; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 244.

⁶⁴ Henk Boom, *Büyük Türk Muhteşem Süleyman'ın İzinden 1494-1566*, Çev. Lon Mutlu Briet, Gül Özlen, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 169.

⁶⁵ İnalçık, *Rönesans Avrupası*, 222.

Alman prenslikleri üzerindeki Karl'ın hakimiyeti de zayıflatılmak istenmiş ve bu hususta Sultan bizatihi Alman prensliklerine ferman göndermiştir.⁶⁶ Sultan Süleyman'ın Luther ile de irtibata geçerek yardım ettiği dahi iddia edilmektedir.⁶⁷ II. Selim ise Endülüslü Müslümanların ayaklanmalarıyla hemen hemen aynı tarihe denk düşen Felemenk ayaklanmasını teşvik etmiş ve İspanya'yı tamamen ablukaya almaya çalışmıştır.⁶⁸ Felemenklerin isyanda temsilen kullandıkları “*Liever Turksch dan Paus*” ifadesini barındıran madalyon, Türklerin isyankarların zihinlerinde ne denli etki bıraktığını gösterir niteliktedir.⁶⁹ Batı Avrupa'daki meseleler dışında Doğu Avrupa'daki meseleler de payitahtı yakından ilgilendirmekteydi. Özellikle Lehistan tahtı meselesi II. Selim'den III. Murad'a geçen hususlardan bir tanesidir. Sokollu Mehmet Paşa Lehistan üzerinde yaşanan taht problemine el atarak kendi istediği adayı tahta geçirmiştir.⁷⁰ Bu politika III. Murad döneminde de devam etmiş ve Doğu Avrupa'da Osmanlı aleyhine bir Habsburg hakimiyet alanı oluşmasının önüne geçilmiştir.

1.3.3. Kraliçe I. Elizabeth'in İngiltere Tahtına Çıkmasından Evvel Tudor Dönemi İngiltere'sinde İngiltere-İspanya İlişkileri

1337-1453 yılları arasında gerçekleşen Yüzyıl Savaşları ile yorgun düşen İngiltere, kıta Avrupa'sındaki emellerini gerçekleştiremeyerek mağlup bir halde adasına geri çekildi. Fransa, Yüzyıl Savaşları ile güçlü bir krala sahip olmuşken İngiltere'de soylular birbirleriyle güç mücadelesine giriştiler. Güller Savaşı adı verilen bu iç savaş süreci ise Henry Tudor'un tahta geçerek Lancaster ve York ailelerini

---

⁶⁶ Alman prensliklerine gönderilen name için bkz. Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, C.2 (İstanbul: Takvimhane-i Âmire, 1859), 503.

⁶⁷ N. Ahmet Asrar, *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dinî Siyaseti ve İslâm Alemleri*, (İstanbul: Büyük Kitaplık Yayınları, 1972), 286.

⁶⁸ Felemenk isyancılara gönderilen name için bk. Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, 542.

⁶⁹ Bu ifadenin yer aldığı madalyon için bkz. Geuzen Madalyonu 1570 *Collectie Stedelijk Museum de Lakenhal*, Leiden.

⁷⁰ Ahmed Refik (Altınay), “Sokollu Mehmed Paşa ve Lehistan İntihabı” *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C.4 S.35 (1915), 663-687.

birleştirmesi ile son buldu.⁷¹ Kendisinden önce izlenen politikaların aksine VII. Henry adıyla tahta çıkan Henry Tudor, oldukça temkinli bir politika izleyerek uluslararası alanda siyasi evliliklerle kendisine dostlar edinmeye çalıştı. Bu faaliyetlere İskoç kralı IV. James'i en büyük kızı Margaret, yaşayan en büyük oğlu Arthur'u ise İspanya krallığının prensesi Aragonlu Catherine ile evlendirmesi örnek gösterilebilir.⁷² Aynı zamanda ekonomik anlamda bir istikrar sağlamak için kumaş üretimi teşvik edici faaliyetlerde bulundu ve yün sanayilerini korumak adına gümrük vergileri çıkarttı.⁷³ Askeri anlamda pasif kalarak ordusunu terhis ettirdi ve buradan da bir miktar gelir elde edildi. İngiltere'yi savaş dışında tuttu ve ticaret filosunu güçlendirerek İngiltere'nin gelecek yüzyıllarda kuracağı büyük ticaret şirketlerinin alt yapısını hazırladı. VIII. Henry ise babasının aksine oldukça savruk bir ekonomi politikası güderek babasının yapmış olduğu yatırımları neredeyse hiç etme noktasına gelmiştir. Çok daha agresif bir dış politika izleyen VIII. Henry, Papalık ile anlaşarak Fransa'ya saldırmışsa da daha sonra taraflar barışarak VIII. Henry kardeşini Fransa kralı ile evlendirmiştir.⁷⁴ Yine imparatorluk için birkaç girişimde bulunmuşsa da Karl ve François'nın gerisinde kalmış ve Karl ile gizli bir anlaşma içerisinde Fransa aleyhine dış siyasetini devam ettirmiştir. Her ne kadar Fransa karşısında üstünlük sağlansa da Karl'ın Pavia sonrası çok fazla güçlenmesi ile Henry tehdit altında hissederek Fransızlarla anlaşma yoluna gitmiştir.⁷⁵ Henry, her ne kadar agresif bir dış politika izliyor olsa da diplomaside baskül siyaseti olarak adlandırılan denge siyasetini uygulamayı tercih etmiştir. Öte yandan VIII. Henry ile papalık arasında bir evlilik problemi ortaya çıktı. Abisi Arthur'un erken yaşta ölmesi kendisine taht yolunu açıysa da babasının papalığı bin bir güçlkle ikna ederek⁷⁶ dul kalan Catherine ile kendisinin evlendirilmesini sağlaması büyük bir problem oluşturmuş ve

---

⁷¹ Jeremy Black, *İngiltere Tarihi*, Çev. Aytaç Yıldız, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 189; Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, 139; Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 213; İnalçık, *Rönesans Avrupası*, 122-124; Fransa'daki monarşinin güçlenmesi süreci için ayrıca bkz. A.g.e., 101-109.

⁷² Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, 139.

⁷³ A.g.e., 140; Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 213.

⁷⁴ Black, *İngiltere Tarihi*, 202; İnalçık, *Rönesans Avrupası*, 151.

⁷⁵ A.g.e., 146.

⁷⁶ Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, 140.

bir türlü erkek varis elde edemeyen Henry Catherine'den boşanmak istemiştir.⁷⁷ Babasının kendisini evlendirmek için verdiği kimi rüşvetleri kendisi de vererek papalığı ikna edebilirdi. Ancak Catherine sıradan bir kimse değil, papalığın korkulu rüyası olan Karl'ın teyzesiydi. Bu sebeple böyle bir siyasi ortamda papalık bu evliliği geçersiz saymamış ve İngiltere ile Roma arasındaki kopuş başlamıştır.⁷⁸ Çeşitli savaşlar ile galibiyetler elde etse de masrafların karşılanamaması, Roma kiliselerinin yağma edilmesine sebep olmuştur. Öyle ki VIII. Henry'nin devlet giderlerini karşılamak adına kilise arazilerinin yarısından fazlasını soylulara sattığını bilmekteyiz.⁷⁹ Bu durum zamanla oldukça ileri gitmiş ve siyasi konjonktüre de uygun olarak Karl'ı zayıflatmak için Protestanlarla iş birliği yapılarak Katolik karşıtı faaliyetlerde bulunulmuştur.⁸⁰ Sultan Süleyman da İngiltere'deki bu değişimi görmüş olmalı ki François'ya Karl karşıtı bir Protestan ittifakı için 100.000 duka göndermiştir.⁸¹ Henry'den sonra tahta geçen VI. Edward döneminde de politika bazında çok bir değişiklik yaşanmamış olsa da Edward'ın ani ölümü ile birlikte tahta üvey kardeşi Mary Tudor geçince VIII. Henry'den beri süre gelen değişimlerin de yönü değişmiştir. Mary'nin ilk icraatı babasının politikaları sebebiyle Roma kilisesiyle kopan bağları iyileştirerek Katolikliği İngiltere üzerinde tekrar etkili kılmak olmuştur.⁸² İngiltere'yi tekrardan Katolik görmek isteyen Mary, İspanya'nın Katolik hükümdarı olan II. Felipe ile evlilik kararı alarak İspanya-İngiltere tahtlarını birleştirme amacı gütmeye kadar işleri ileri götürmüştür.⁸³ Ancak Felipe bu evliliği

---

⁷⁷ Black, *İngiltere Tarihi*, 203; Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 144-145; Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, 241.

⁷⁸ A.g.e., 241; Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 144-145; Black, *İngiltere Tarihi*, 203.

⁷⁹ Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 146.

⁸⁰ İnalçık, *Rönesans Avrupası*, 202.

⁸¹ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 249; Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından bir yıl evvel Fransa'ya gönderdiği mektupta, Fransa ve İngiltere arasındaki normalleşme durumundan oldukça memnun olduğu anlaşılmaktadır. İlgili belgenin defter kaydı için bkz. BOA, MD. 5, Hkm, 93.

⁸² Black, *İngiltere Tarihi*, 220.

⁸³ A.g.e., 219; Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 217.

isteyerek değil babası Karl'ın kararına uyarak gerçekleştirmişti.⁸⁴ Tamamen siyasi bir evlilik olarak Mary-Felipe evliliği, İngiltere soyluları arasında hoş karşılanmamışsa da halkın genelinde bir isyan yaşanmamıştır.⁸⁵ Ancak kocasının Avrupa'daki gerçekleştirdiği gereksiz savaflara dahil olması ve ana karadaki Calais'in kaybedilmesi İngilizler içerisinde Katolik nefretinin yaygınlaşmasına sebep oldu. Protestan propagandacıların Katolik güçlerin İngiliz ulusal çıkarlarını hiçe sayıp ülkenin meşru hükümdarını tehlikeye atmasını Papa karşıtlığı ile birleştirerek Elizabeth döneminde aktif olarak kullanacaklardı. Bu sebeptendir ki Protestanlık Papalık karşıtlığı olarak yorumlanarak İngiliz ulusunun kendisini tanımlama biçimlerinden biri haline geldi.⁸⁶

---

⁸⁴ David Loades, *The Reign of Mary Tudor: Politics, Government and Religion in England 1553-58*, (London: Longman, 1991), 67.

⁸⁵ Black, *İngiltere Tarihi*, 220.

⁸⁶ Margo Todd, "1558'den Sonra İngiltere", *Reformasyon Dünyası*, Der. Andrew Pettegree. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 475-476.

İKİNCİ BÖLÜM

III. MURAD'IN CÜLUSU ESNASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DAHİLİ POLİTİK DURUMU

III. Murad'ın dış politikası hakkında yorum yapabilmek için dönemin iç siyasetine hâkim olmak elzemdir. Öte yandan iç siyaseti anlamlandırabilmek özellikle XVI. yüzyıl nazarında oldukça zor bir iştir. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti bir değişim-dönüşüm sürecindedir ve söz konusu bu değişim toplumun kayda değer bir kısmını kapsayıcı, oldukça geniş çaplı bir değişimdir. Devrin politik vaziyetinin anlaşılmasında bir numaralı kaynaklar ise hiç şüphesiz devrin yazarları tarafından kaleme alınanlardır. Lakin devrin birinci el kaynakları olarak gördüğümüz kronik yazarlarının bu değişim sürecinden etkilenen insanlar olduğunu ve öyle ya da böyle çıkarlarının bu sürecin belli noktalarında zedelenme ihtimalini akıllarda tutmak gereklidir. Devlet içerisinde kümelenmiş patronaj gruplarının birbirlerine karşı yıpratıcı bir siyaset içerisinde bulunmalarından doğal bir şey olmadığı gibi himaye gören bir yazarın da hamisine sempati besletecek, onu kahramanlaştıracak veya en azından suçlandığı bir meselede haksız duruma düşürmemeye çalışacak yazılar kaleme alması normaldir ve hatta onun himayesinin devamı için de gereklidir. Sultanın dış politikasını anlamlandırabilmek için devrin iç siyasetine hâkim olmak gerektiği gibi, devrin iç siyasetine hakim olabilmek için de devrin kroniklerini yorumlayabilmek gereklidir. Yoksa III. Murad döneminin iç siyasi dengelerini hatalı yorumladığımız gibi iç siyasetin tesirini gösterebileceği dış siyaseti de hatalı okuruz. Dönemin yazarlarının, Sultanın tahta çıkış sürecinden izlediği siyasi dengelere, devlet kademelerine atadığı kimselerden sürekli yakınında olan isimlere kadar hemen hemen her şey hakkında yaptıkları yorumlar dönemi anlamlandırmak adına kıymetli birer ipucu mahiyetindedirler. Bu önemli ipuçlarını değerlendirmek de araştırmacılara düşmektedir. Sultanın tahta çıkışından Sokullu Mehmed Paşa'nın katledilmesine kadar geçen sürede yaşananlar ve akabinde Divan-ı Hümayunun yeniden şekillenmesini incelemek Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerinin zaman içerisindeki değişimini bizlere gösterecektir. İç dinamikleri anlamak ise hükümdarın dış ilişkiler esnasında verdiği kararları anlamlı kılacaktır.

2.1.II. Selim'in Vefatı ve III. Murad'ın Tahta Çıkışı

Osmanlı müverrihleri II. Selim'in ölüm tarihi üzerine pek çok farklı rivayet beyan etmişlerdir. Sultanın İstanbul'da vefat etmiş olması ve herhangi bir kargaşa ortamının mevcut olmamasına karşın bu kadar farklı rivayetin olması bir hayli ilginçtir. Nitekim Sultan Selim'in çağdaşı olan tarihçiler dahi birbirlerinden farklı tarihler vermektedirler. 982 (1574) yılında vefat eden Sultan Selim'in vefat ettiği gün için Gelibolulu Mustafa Âlî 18 Şaban (3 Aralık) tarihini verirken⁸⁷, o sırada Haremeyn Mukataacılığı görevini sürdüren⁸⁸ Selânikî Mustafa Efendi ise 1 Ramazan (15 Aralık) tarihini vermektedir.⁸⁹ Bu iki çağdaş ismin verdikleri tarihler birbirinden epey uzaktır.⁹⁰ Sultanın vefat ettiği vakit payitahtta bulunan, Habsburg elçilik heyetinin

⁸⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Haz. Ali Çavuşoğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 896.

⁸⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli C.1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 128.

⁸⁹ A.g.e., 98.

⁹⁰ Sultanın vefat tarihi Hasan Beyzâde Ahmed'in *Târih*'inde 18 Şaban (3 Aralık), Mehmed b. Mehmed'in *Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr*'ında ve Solakzâde Mehmed'in *Târih*'inde 28 Şaban (13 Aralık), Mehmed Zaîm'in *Câmi'ü't-Tevârih*'inde ve Seyyid Lokmân *Zübdetü't-Tevârih*'inde Şaban ayının son günü (14 Aralık 1574) olarak belirtmiştir. Peçevi İbrahim Efendi ise 18 Şaban tarihini veriyse de sonradan zemherinin ikinci pazartesi günü öğle vakti şeklinde başka bir tarih daha vermektedir. Bkz. Sırasıyla, Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, Haz. Şevki Nezihi Aykut C.2, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004), 244; Abdurrahman Sağırlı, "Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 334; Süleyman Lokmacı, "Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 708; Ayşe Nur Sır, "Mehmed Za'îm Câmi'ü't-Tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007), 414; Seyyid Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih: Osmanlı Tarihi (1299-1595)*, Haz. İbrahim Pazan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 355; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981), C.1, 356.

vaizi Stephan Gerlach ise Sultanın vefat ettiği haberinin 22 Aralık tarihinde ilan edildiğini belirtirken, 13 Aralık'ta vefat ettiği söylendiğini aktarır.⁹¹ Tüm bu bilgilerden yola çıkarak Sultanın 13 ila 15 Aralık arasında bir tarihte vefat ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle çağdaş kroniklerin birbirleriyle bu kadar farklı malumatlar vermesi kroniklerin devrin her hadisesine hakim olma şansının olmadığını bizlere gösterir. Öte yandan Sultan Selim'in vefatı, Nurbanu Sultan'ın isteği üzerine saray erkanından da gizli bir şekilde saray buzluğunda tutulduğu için belirtilen günlerde bir miktar sapma olması doğal karşılanabilir.⁹²

Babası vefat ettiğinde Manisa'daki sancağında bulunan Şehzade Murad'a halihazırda veziriazam bulunan Sokullu Mehmed Paşa tarafından durumu haber veren bir mektup Hasan Çavuş aracılığıyla gönderilmiştir.⁹³ Haberi aldığı gibi maiyeti ile birlikte oldukça süratli bir şekilde Mudanya'ya varmışsa da burada normalde kendisini karşıya geçirmesi için gönderilen Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'ya rastlamamıştır. Kendisi derhal payitahta ulaşmak istediğinden⁹⁴ şiddetli lodosa rağmen o sırada Nişancı Feridun Bey'in Mudanya'da bulunan buz kayığıyla İstanbul'a doğru hareket etmiştir.⁹⁵ Oldukça zorlu geçen yolcuğun ardından karaya çıkan Sultan Murad'ın kendisini karşılayan eniştesi Sokullu Mehmed Paşa'ya hürmet ederek elini öpmeye yeltendiği Peçevi İbrahim Efendi tarafından rivayet edilir ki Peçevi İbrahim Efendi'de bunu bizzat orada bulunmuş olan Kaniye Kahramanı

---

⁹¹ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 159.

⁹² Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 98.

⁹³ A.g.e., 98; Seyyid Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 355; Sır, "Mehmed Za'im Câmî'ü't-Tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)", 414.

⁹⁴ Bu noktada payitahtta bulunan kardeşlerinin tahta rakip olabilme düşüncesinde olduğu söylene de yaşlarının oldukça küçük olması ve Sultan Süleyman döneminde yaşanan Bayezid vakasından sonra şehzadelerden sadece en büyük olanının sancağa çıkması söz konusu olduğundan herhangi bir hizip temin etme şanslarının olmayışı, onları taht mücadelesine girmeleri noktasında dezavantajlı bir konuma sokmaktadır. Ancak Osmanlı'da daha önce yaşanan hadiseler Sultanın işini şansa bırakmak istememesini de doğurmuş olabilir.

⁹⁵ Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 358; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 99.

Tiryaki Hasan Paşa'dan dinlediğini belirtmektedir.⁹⁶ Lakin devrin tarihlerinde hadiseden farklı bir şekilde bahsedilmektedir.⁹⁷ 8 Ramazan 982'de III. Murad için (22 Aralık 1574) cülus töreni yapılmıştır.⁹⁸ Cülus töreni esnasında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, adetlere ters olarak padişahın elini öpmek yerine eteğini öpmüş ve ardından gelen devlet erkani da ona uymuştur.⁹⁹ Yılmaz Öztuna, Sokullu'nun bu hareketini Sultan Süleyman'ın son zamanlarından itibaren elinde tuttuğu makamında kalıp kalamayacağı endişesi yaşamasına bağlamaktadır.¹⁰⁰ Biat merasimi sonrasında hareme çekilen Padişah, II. Selim'in cenazesi hazırlandığında Şeyhülislam Hamid Efendi tarafından kıldırılan cenaze namazına eşlik etmiş, namaz kılındıktan sonra ise kendisi hareme dönerken, II. Selim'in cenazesi defnedilmek üzere devlet erkani tarafından Ayasofya'ya götürülmüş ve burada otağ kurulmuştur.¹⁰¹ Devlet erkani II. Selim'in cenazesi ile meşgul olurlarken kapıcılar kethüdası onları saraya çağırmış, III. Murad'ın cülusu sebebiyle katledilen şehzadelerin de cenaze namazları kılınmıştır.¹⁰² Şehzadelerin katledilmesi hususunda Osmanlı müverrihleri tek düze bir anlatımla bu tatsız mevzuyu geçme niyetindeyken¹⁰³ Alphonse de Lamartine, III.

---

⁹⁶ Tiryaki Hasan Paşa'nın aktarımından rivayet edilen seyahatin tafsilatı için bkz. Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.1, 21.

⁹⁷ Selânikî, bu meseleyi şöyle anlatır: “Paşa hazretleri fenar ile gelüp buluşup, mübarek ellerin öpüp dahi bilece Bab-ı Hümayun'a götürüp, kapıları açdırup, harem-i hassa, ki taht-ı sa'adet-bahtdur, bilece varup, taht-ı izzete cülus eylediler”. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 99.

⁹⁸ A.g.e., 99; Sır, “Mehmed Za'îm Câmî'ü't-Tevârîh (202a-327b Giriş-Tenkitledi Metin–Sözlük-Dizin)” 414-415; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârîh*, 358; Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.2, 1; Lokmacı, “Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi”, 719; Sağrılı, “Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı”, 334.

⁹⁹ A.g.e., 334; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 100.

¹⁰⁰ Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, (İstanbul: Hayat Yayınları, 1965) C.7, 191.

¹⁰¹ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 101-102; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârîh*, 358-359; Âli, *Kühü'l-Ahbâr*, 896-897.

¹⁰² Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 102; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârîh*, 359.

¹⁰³ Şehzadelerin katledilmesi meselesinin Osmanlı münevverlerince anlatımı için bkz. Lokmân, *Zübdetü't-Tevârîh*, 359.; Sağrılı, “Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı”, 335; Âli, *Kühü'l-Ahbâr*, 897;

Murad'ın esasen kardeşlerini katletme arzusunda olmadığını ancak Şeyhülislamın baskısıyla katletmek zorunda kaldığını belirtir.¹⁰⁴ Lamartine'in aksine o sırada payitahtta bulunduğunu önceden belirttiğimiz Gerlach, Lamartine'in anlatımının tam tersi şekilde Şeyhülislamın buna müsaade etmeme gayreti içerisinde olduğunu belirtir. Öyle ki Şeyhülislam şehzadelerin yaşlarının tahta rakip olabilmek adına çok küçük olduğunu belirterek herhangi bir başkaldırının olmayacağını söylemiş ve şimdilik kardeşlerini bağışlamalarını istemiştir.¹⁰⁵ Ancak Sultan Murad, başkalarının ibret alarak devlet içerisinde kargaşa oluşturmaya cesaret edemeyeceklerini belirterek şehzadelerin katlini istemiştir.¹⁰⁶ Gerlach'ın anlatısının özellikle ilk yıllarında otoriter bir Sultan imajı çizmeye çalıştığını faaliyetlerinden de anlayabildiğimiz III. Murad'ın tahta acele bir şekilde çıkma arzusunu ağız birliğiyle doğrulayan kroniklerin anlatılarına bakarak daha yerinde olduğunu belirtebiliriz.¹⁰⁷

Selânikî, şehzadelerin tabutlarının halk tarafından görülmesinden sonra halkın feryatlarının arşı inlettğini belirtir. Bkz. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 102.

¹⁰⁴ Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 527.

¹⁰⁵ Nitekim Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezid'in isyanı sonrası sancağa çıkma sisteminde düzenlemeye gidilmiş, şehzadelerin tamamı yerine sadece en büyük şehzadeye sancak (Manisa Sancağı) verilerek diğerleri İstanbul'da hapis tutulmuştur. Bu sebeptir ki II. Selim'in şehzadelerinden sadece III. Murad sancağa çıkmış ve kendi kadrosunu kurabilmiştir. Bir anlamda veliahtlık sistemi belirlenmiştir. Şerafettin Turan'a göre bu sistem tımar erbabını zayıflatarak kapıkulunu rakipsiz bir hale getirmiş ve en baştan belirlenen veliahdı kapıkulu nüfuzuna terk etmişti. Şerafettin Turan, *Kamunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961), 178.

¹⁰⁶ Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 159.

¹⁰⁷ Sultan, gördüğü çeşitli rüyaları bir müddet manevi yakınlık hissettiği Şeyh Şüca'ya yazmıştır. Kitâb'ül Menâmât olarak bilinen bu rüya mektupları Mirahor-ı Kebir Nuh Ağa tarafından hazırlanmıştır. Bu kitapta cülusuna üç gün kala gördüğü bir rüyasında Sadrazam Mehmed Paşa'nın gelerek elini öpmesi ve akabinde şehzadeleri katlettiğini anlatmıştır. Türkan Alvan'a göre şehzadeleri Mehmed Paşa'nın öldürmesi, padişahın şehzadelerin katline vicdanen razı olmadığına dair bir delil olarak sunulabilir. Türkan Alvan, *Sultan Murad-ı Sâlis'in Dünyası: Mektupları ve Rüyalari Işığında Bir Derviş Padişah*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 289; Rüyanın metni için ayrıca bkz. A.g.e., 659; Nitekim kardeşlerini şeyhülislamın isteğine muhalif olarak öldürdüğünü belirten Gerlach

Cenazelerin defin işlerinden sonra cülus bahşişleri eksiksiz olarak dağıtılmıştır. Selânikî'nin anlatımına göre iç hazineden bahşiş için çıkarılan toplam tutar kese başına on bin olmak üzere yüz on kese altındır. Bunun yetmiş beş kesesi ellişer filori olacak şekilde yeniçerilere dağıtılmıştır.¹⁰⁸ Bu dönemde mevcut kapıkulu taifesini Koçi Bey otuz altı bin yüz elli üç şeklinde verirken yeniçeri, sekban, piyadeler ve zağarcıların sayısını on üç bin beş yüz doksan dokuz olarak vermektedir.¹⁰⁹ Verilen toplam miktar bir milyon yüz bin altına tekabül etmekle birlikte bu masraftan haricen Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'ya altı bin altın ve beyaz atlas kaplı siyah samur, cülus sonrası matem kıyafetleri yerine verilen hilat ve değerli taşlarla süslenmiş bir kılıç, vezirlere dörder bin altın ile hilatleri, defterdarlara ve nişancıya beşer yüz altın verilmiştir.¹¹⁰ Gerlach iki ton altın harcandığının tahmin edildiğini belirtmiştir.¹¹¹ Harcanan bu olağanüstü miktar Osmanlı hazinesinin durumu hakkında yeterli malumatı verebilir.

2.2.III. Murad Dönemi'nin Başında Devlet Erkanı Arasındaki Hizipleşmeler

Yönetici kadronun birbiriyle çekişmesi büyük veya küçük fark etmeksizin tüm devletlerde görülebilecek bir durumdur. İnsan tabiatı gereği anlaşmazlıklar yaşanması olağandır ve bu anlaşmazlıklar devletin zarar görmesi gibi sonuçların aksine daha fazla faydayı sağlamak hususunda da sonuç verebilir. Osmanlı Devleti'nde de hemen her dönem padişahlar ile vezirleri arasında veya devlet kademesindeki görevlilerin kendi aralarında çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Devşirmelerin idari kadrolara girmesi Anadolu'nun köklü hanelerine mensup Türkmenlerin tepkisine sebep olmuş ve bu çekişme ortamı oldukça sert bir hale bürünerek yeri geldiğinde tahtın sahibini dahi belirleyebilmiştir. Hatta II. Bayezid'in tahta geçmesi için oldukça yoğun bir mesai harcayan İshak Paşa, II. Bayezid'in tahta

---

dahi onun kardeşleri için göz yaşları döktüğünü belirtir. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 160.

¹⁰⁸ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 102.

¹⁰⁹ Koçi Bey, *Koçi Bey Risaleleri*, Haz. Seda Çakmakcıoğlu, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008), 37-38.

¹¹⁰ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 104.

¹¹¹ Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 160.

geçtikten sonra sadrazam olarak tayin edeceğini düşündüğü Hamza Bey-zade Mustafa Paşa'nın sadrazamlığını önlemek adına yeniçerileri ikna etmiş, II. Bayezid daha cülus etmeye fırsat bulamadan ona baskı uygulatarak Hamza Bey-zade Mustafa Paşa'yı Üsküdar'a geri yollatmıştır.¹¹² Ancak XVI. yüzyılın son çeyreğinde kendisini göstererek sonraki dönemlerde de devam eden devlet adamları arasındaki rekabet hem halk nezdinde hem de idari kadroların gözünde farklı bir boyuta evrilmiştir. Bu durumu, siyasi aktörlerin rollerinin belirlenmesi sürecini inceleyerek yorumlayabilmek mümkündür.

Başlangıçta tam anlamıyla “primus inter pares” olmasa da ona çok yakın bir prensipte hareket eden Osman Gazi ve silah arkadaşlarının kurduğu beylik, hükümdarın çevresindeki silah arkadaşları üzerindeki otoritesini arttırması ve onları sindirerek merkezi otoriteyi güçlendirmesiyle birlikte bir “patrimonial” rejime dönüşmüş, özellikle Fatih Sultan Mehmed ile birlikte hükümdarın çevresinde oluşturduğu devşirme kullarıyla yönetilen bir devlet halini almıştır.¹¹³ Ancak devşirmelerin zaman içerisinde siyasi nüfuzlarının artması ve ekonomik durumlarının iyileşmesi, onları adeta padişah ile yarışır şekilde kendi siyasi patronajlarını oluşturmaya başlamalarına sebep olmuş ve yerine geldikleri beyler gibi tahta rakip bir hüviyette olmasa da padişahın otoritesini kendi üzerlerine devralmaya yönelik girişimlerde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır. Gazi beylerin devlet yönetimine ortaklık etme durumu olarak yorumlayabileceğimiz Yüksek Ortaçağ'ın klasik feodal ilişkilerinin baskılanmasında mühim bir rol oynayarak merkezi otoritenin kuvvetlenmesinin önemli ayaklarından olan devşirmelerin zaman içerisinde hükümdarı aynı sıkıntıya sokması da ayrı bir paradoks niteliğindedir.¹¹⁴ Sadrazamlık makamının elde ettiği

---

¹¹² Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, 20-21.

¹¹³ Osman Bey'in soyundan gelenler ile patrimonial devamlılığın sağlanmasının, Osmanlıların klasikleşmiş Orta Asya Türk-Moğol hanedan geleneklerini terk etmesi sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Bkz. Hilmi Kaçar, *A Mirror for the Sultan: State Ideology in the Early Ottoman Chronicles, 1300-1453*, (Universiteit Gent, Faculteit Letteren & Wijsbegeerte, 2015), 90.

¹¹⁴ Baki Tezcan bu paradoksu şöyle ifade etmiştir: “Osmanlıların feodal siyasi ilişkilerin doğasında var olan gerilimlere yanıt olarak geliştirdikleri patrimonial siyasi sistem, güçlü vezir haneleri gibi yeni zorluklar oluşturdu. Hanedan ise bu güçlü vezir hanelerine karşı sarayı yeni bir güç odağı olarak öne çıkardı”. Bkz. Baki Tezcan, *The Second Ottoman*

gücü görmek için Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa örneklerini incelemek yeterli olacaktır. Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa'nın katli sonrasında azlolunmasına rağmen otoritesinden bir şey kaybetmemiştir. Sultan Süleyman'ın payitahtta olmadığı bir esnada şehre giren Habsburg elçisi Busbecq ilk olarak eski sadrazam Rüstem Paşa'yı ziyaret etme ihtiyacı hissetmiş ve ziyaretini şu cümlelerle kaydetmiştir:

20 Ocak'ta İstanbul'a vardım. Sultan, ordusuyla birlikte Asya'da bulunuyordu. Başkentte Vali Hadım İbrahim Paşa ile o sıralarda gözden düşmüş olan Rüstem'den başka kimse kalmamıştı. Buna rağmen eski büyük mevkiine hürmeten ve yakında ona yeniden kavuşma ümidi beslediği için kendisine resmi bir ziyarette bulunup saygılarımızı ileterek hediyeler verdik.¹¹⁵

Özellikle Sokullu Mehmed Paşa, Sultan Süleyman'ın son yıllarından III. Murad'ın hükümdarlığına kadar olan süreçte tek başına sadrazamlık yapmış, vezaret ve beylik makamlarını yakınlarına tahsis ederek bu görevlerdeki getirileri de elinde tutmuştur.¹¹⁶ Bu iki örnek kul taifesinin padişah harici bir güç merkezi oluşturduğunu gösterir niteliktedir.

Değişen sosyoekonomik koşullar yönetim kademesini de pek tabii etkileyerek kul taifesinin yanında yeni oluşumların yönetim kademesine dahil olmasını sağlamıştır. Lakin Anadolu'da bulunan köklü hanelerin ve gazi beylerin zayıflatılarak yerlerine kul taifesinden kimselerin geçmesi ve devletin merkezileşmesi sürecinde kroniklerin, devlet adamlarını ve kimi padişahları eleştirmesi söz konusu olduğu gibi¹¹⁷ kul

---

Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World, (New York: Cambridge University Press, 2010).

¹¹⁵ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları: Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, Çev. Derin Türkömer, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 29; Elçinin anlatmasından olası bir durumda Rüstem Paşa ile iyi geçinmesinin faydasına olacağı sonucu çıkmakla birlikte sadrazamlık makamının kuvveti açıkça ifade edilmektedir.

¹¹⁶ Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu konu hakkında tafsilat verilecektir.

¹¹⁷ Bu durumu en net Yıldırım Bayezid'in Anadolu'da izlediği ve köklü ailelere diz çöktürdüğü döneme çok sert eleştirilerde bulunan Anonim Kroniklerde ve Fatih'in merkezileşme politikasını eleştiren Aşıkpaşazâde'de görürüz. Necdet Öztürk (Haz.), *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000); Aşıkpaşazâde, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz ve Yekta Saraç,

taifesinin yanına yeni bir güç odağının yerleşmesi yine kroniklerce eleştirilmiştir. Değişimin, eski sistemde yeri olanları rahatsız etmesi olağan bir durumdur. Lakin tarihçilerin bu durumu kavrayabilmesi oldukça önemlidir. Devletin, zamanın ilerlemesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak değişim geçirmesi ise kimi yazarlar tarafından bir inhitat olarak yorumlanmıştır. Batılı tarihlerdeki Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecinin mantığı başlarda dahili sebeplerden çok harici olarak yorumlanmıştır. Bu bakımdan III. Murad devri de pekâlâ parlak bir devir sayılabilir. Osmanlı Devleti'nin dahili anlamda gerilemesi tabirine ise esasen mütercimlikleri sayesinde nasihatname/siyasetname eserlerine kolayca erişebilen ancak burada yazılanları yeterli düzeyde yorumlayabilme kabiliyetinden yoksun olan Mouradgea d'Ohsonn ve Joseph von Hammer-Purgstall gibi kimselerin eserleri başlatmıştır.¹¹⁸ Nasihatnamelerin özellikle III. Murad dönemini hedef tahtasına koyması da boşuna değildir. Çünkü III. Murad dönemi farklı sosyal grupların (ecnebiler) devlet kademesinde söz sahibi olmaya başladığı bir dönemdir.¹¹⁹ Sultanın izlediği politikalar neticesinde çıkarları zedelenen, ecneblerle mücadeleye girişen ve hamilerinin birbirleriyle yaşadığı rekabet neticesinde taraf tutmak durumunda kalan nasihatname yazarları birçok meselenin müsebbibi olarak bir günah keçisi oluşturmaya çalışmışlardır. Özellikle hizipler arası rekabetin üst noktalara çıktığı bu dönemde bitmek bilmeyen savaşlar, teknolojinin gelişimiyle askeri anlamda yaşanan değişimler ve Güney Amerika'dan Avrupa'ya akın akın yığılan ucuz gümüşün Osmanlı ülkesinde çıkardığı ekonomik sorunların üst üste gelmesi Osmanlı Devleti'nde toplumsal anlamda bir huzursuzluk oluşturmuş ve III. Murad döneminin

---

(İstanbul: Koç Kitaplığı Yayınları, 2003); Halil İnalcık, "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz (Ankara: İmge Yayınları, 2000), 119-145.

¹¹⁸ Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk-Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, Çev. Adnan Tonguç, (İstanbul, Alfa Yayınları, 2019), 15-16.

¹¹⁹ Ecneblerin kul taifesinde oluşturduğu nefret hususunda dönemin kroniklerde birçok anlatı mevcuttur. Bunlardan bazıları için bkz. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 104, 213, 220, 230, 231, 248, 432; Âli özellikle III. Murad'ın Şark seferleri neticesinde ülkeye gelen "Acemlerden Devşirme" ecneblere karşı oldukça sert ifadeler kullanır. Bkz. Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 1137-1138.

nasihatnameler tarafından günah keçisi ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Nasihatnameler elbette devrin problemlerini bizzat yaşayan kimselerden görmek açısından oldukça önemlidir. Lakin bu nasihatnamelerin metodolojik anlamda yanlış veya eksik yorumlanması hatta kimi zaman adeta kutsal metinler hüviyetine büründürülerek eleştiriye kapalı bir şekilde birebir kullanılmaya çalışması, bu devri “Osmanlı altın çağının sonu”, “inhitat”, “gerileme”, “duraklama”, “tegayür ve fesad” dönemleri olarak nitelenmesine sebebiyet vermiştir. Gerileme Paradigması ne yazık ki Osmanlı tarih yazıcılığında hala daha aşılması gereken bir sorun olarak karşımızdadır. Lakin konumu eskisi kadar sağlam değildir. Nitekim son yıllarda geleneksel anlatıların dışına çıkılarak anti-declivist yaklaşımlar çoğalmış ve bu paradigma revizyonist olarak niteleyebileceğimiz tarihçiler tarafından sıklıkla eleştirilmiştir.¹²⁰ Gerilemenin mantığını sorgulayan Cemal Kafadar: “*Neden eski kaynakların gerileme iddialarını zahiri görünüşleriyle ele almalıyız*”?¹²¹ Şeklinde oldukça yerinde bir soru yöneltmektedir. Nitekim gerileme paradigmasını benimseyen tarihçilerin III. Murad dönemine isnat edilen olumsuzlukları doğrudan kabullenmiş olmalarının temelinde yatan sebep, kaynak olarak kullanılan kroniklerin belli başlı iddialarını eleştirel gözle yorumlamamalarından kaynaklanmaktadır. Halbuki kronikler dış tenkide tabi tutulduğu kadar iç tenkide de tabi tutulmalıdır. Kullandığı kroniği iç tenkide tabi tutmayan bir araştırmacının araştırması muhakkak ki hatalı içerikler barındıracaktır. Kronik yazarları sosyal statülerine, medeniyet anlayışlarına, sahip oldukları din ve mezheplere ve belki de en önemlisi

---

¹²⁰ Paradigma hakkında önemli birtakım çalışmalar için bkz. Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken: Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2009); R.A. Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğası: 16. yüzyıldan 18. yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel ve Canay Şahin, (Ankara: İmge Kitabevi, 2000); Mustafa Armağan (Haz.), *Osmanlı Geriledi mi*, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006); Tezcan, *The Second Ottoman Empire*; Darling, *Gelir Artışı ve Kamuna Uygunluk*.

¹²¹ Cemal Kafadar, “Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi”, *Osmanlı Geriledi mi*, Haz. Mustafa Armağan (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 106. Makalenin Harvard Middle East and Islamic Review dergisinde yayınlanmış hali için ayrıca bkz. Cemal Kafadar, “The Question of Ottoman Decline”, *Harvard Middle East and Islamic Review*, C.4, S.1-2, (1997): 30-75.

menfaatlerine göre tarafgir ve yanlı bir şekilde tarih yazmaya kalkacaklardır.¹²² Bu durumun farkına varamayan araştırmacı ise elde ettiği verileri anlamlandıramayacak veyahut hatalı sonuçlara ulaşacaktır.

Bu meseledeki dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da bütün kroniklerinin dilinin aynı olmadığı hususunu anlamaktır. Sanki bütün kronikler devletin içine düştüğü sıkıntılı durumlardan kurtulamayacağını düşünüyor, sultanları suçluyor ya da nizamın bozulduğunu belirtiyor gibi bir anlatım söz konusu değildir. Bu anlatımlara sebep olan yazarlar III. Murad döneminin belki de en önemli yazarları, şairleri ve alimleri olan kimselerdir.¹²³ Ancak bu bütün kroniklere sirayet etmemiştir. Birkaç örnek verecek olursak: Veysî'nin Hâb-nâme adlı eserinde, Veysî bir rüya hali esnasında devrin Sultanı I. Ahmed'in sohbet meclisinde bulur kendisini. Bu mecliste Zülkarneyn ve daha önce yaşamış padişahlarla birlikte otururlarken I. Ahmed'in, III. Murad döneminden beri süregelen seferler neticesinde yüksek makamları ehil olmayan kimselerin devraldığından, sefer mecburiyeti sebebiyle kapıkuluna sonradan katılanların padişahlık lütfu bilmemesinden ve eşkıyalığın artmasından şikayet ederek atalarının kendisine harap bir memleket bırakmasından dem vurması, Zülkarneyn'nin ise hiçbir dönemde insanlığın rahat etmediğini ve yine hiçbir padişahın bütünüyle bayındır bir memleket elde etmediğini belirtmesi şeklinde bir pasaj geçer:

Ey sahib-kıran! Eger Hazret-i sultan-ı gayb-dan celle celalihu serir-i saltanat-ı Osmaniyeyi bana, böyle alem harab iken amade itmeyüp, ma'mur u abadan iken müyesser ideydi; zabt u rabt-ı memleket ve hall u 'akd-ı umur-ı ra'ıyyet nice olur; görüleydi ve şemim-i safa-bahş-ı 'adl u insaf ile damen-i ahirü'z-zamanı kıyamete dek mu'attar itmek olaydı. Bi-vefa dünya eger, benim bildiğim dünya ise, ne bir padişah zamanında ma'mur u abadan olmuşdur, ve ne halk-ı 'alem

---

¹²² H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı Kroniklerinden Nasıl Yararlanmalı?", *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2016), 337.

¹²³ Gelibolulu Mustafa Âli, Mustafa Selânikî, Kâtip Çelebi gibi isimler bunlara örnek olarak verilebilirler.

*anın şerrinden aman bulmuştur. Zamanımızda harabdur didiginiz dünya, ne vakitte ma'mur u abadan idi?*¹²⁴

Bu pasaj Veysî'nin III. Murad'a yönelik eleştirilere ve nasihatname yazarlarının Osmanlı'nın yaşadığı değişim karşısındaki olumsuz tutumuna daha ümitvar bir söylem içermektedir. Ona göre Osmanlı'nın başına gelen dertlerin en büyük müsebbibi uzun yıllar süregelen savaştır. Yine aynı şekilde Taşköprizade Kemaleddin Efendi'nin¹²⁵ de Makrizi'nin Târîh-i Kaht-ı Mısır adlı tarihini çevirirken esere ilaveten her dönemin kendisine has bir sıkıntısı olduğunu vurgulayarak bu buhranların zaman içerisinde gelip gittiğini belirtmesi Osmanlı'da yaşanan değişime farklı bakış açılarının da mevcut olduğunu gösterir niteliktedir.¹²⁶ Kaldı ki bahsi geçen dönem Osmanlı Devleti'nin çeşitli sıkıntılara rağmen dünyanın dört bir yanında aktif bir siyaset güttüğü ve bu siyasetlerin birçoğunda da başarılı olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla siyasetname/nasihatname yazarlarının döneme bakış açısını sorgulamakta büyük fayda vardır. Öyle ki II. Viyana Kuşatmasından sonraki bozgun yıllarında aktif askeri görevler üstlenen Hasan Esîrî, Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel'inde Veysî'den şöyle bahseder:

*Bu bâbda Veysî merhûm Sultân Ahmed-i evvel hazretlerini tesliye ve âgâh ve Devlet-i Aliyye umûr ve ahvâlini ratb u yâbis kelâmlarıyla lisâna getüren cühelâ ve süfehâyı ilzâm ve iskât için devr-i Âdem''den berü vâkı' olan ba'zı vakâyi'-i uzmayı ve mesâ'il-i kübrâyı icmâlen bir risâle tesvîd itmişdür ki nazar idenlerin ma'lûmlarıdır.*¹²⁷

---

¹²⁴ Veysî, *Hâb-nâme-i Veysî*, Haz. Mustafa Altun, (İstanbul: MVT Yayıncılık, 2011), 46-47.

¹²⁵ Sultan Süleyman devrinin meşhur alimlerinden Şaka'ik sahibi Taşköprülüzade Ahmed Efendi'nin oğludur.

¹²⁶ Taşköprîzâde Kemâleddin Efendi, *Terceme-i Târîh-i Kaht-ı Mısır*, (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, 2407).

¹²⁷ Hasan Esîrî, *Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, 803), 337b; *Mi'yârü'd-Düvel* Göker İnan tarafından çalışılmıştır. Çalışma için bkz. Göker İnan, "Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon)",

O halde açıkça denebilir ki nasihatnameler arasında tam anlamıyla bir görüş birliği mevcut değildir. Evet sıkıntılar vardır. Ancak bu sıkıntıların kaynağı ve çözümü farklı şekillerde dillendirilmiştir. Çoğu nasihatname sahibinin ideal sultan tiplemesi olan Sultan Süleyman'ın (ki altın çağ vurgusu bu dönem için yapılmaktadır) sadrazamlarından olan Lütfi Paşa'nın bu konuda yazdıkları önemlidir. Zira kendisi yaşanılmak istenen çağda yaşamasına rağmen devrin nasihatname yazarlarıyla benzer pek çok şey yazmış, rüşvetten ve ordunun nizamsızlığından yakınmıştır. Kapıkulu mevcudiyetinin fazlalığından dem vururken, buraya giren reayadan da şikâyet etmiştir. Ona göre reaya başarılı işleri neticesinde mükafatlandırılacaksa sadece dirlikle mükafatlanmalı dirlik dışında kendisine hiyerarşide yükselme fırsatı fazla tanınmamalıydı. Öte yandan hükümdar da saray halkıyla çok vakit geçirmemeleri ve onları devlet işlerine buluşturmamalıydı.¹²⁸ Asafname'deki anlatılar ile III. Murad devrinin nasihatname içeriklerinin oldukça paralel ilerlemesi tesadüf değildir. Lütfi Paşa'nın Asafname'deki oldukça açık kaygılarından da anlaşılmaktadır ki devlet ve toplum bir dönüşüm geçirmektedir ve mevcut iktidar sahipleri bu dönüşümden hem kendilerinin hem de devletin zarar edecekleri düşüncesini yoğun bir şekilde yaşamaktadır.¹²⁹

III. Murad döneminde devletin yönetim kademesinde yaşanan hizipleşmeler, çeşitlilik arz etse de temelinde iki büyük güç odağı görmek mümkündür; Arnavutlar ve Boşnaklar. Sultan III. Murad'ın cülusunda sırasıyla Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, İkinci Vezir Piyale Paşa, Üçüncü Vezir Semiz Ahmed Paşa, Dördüncü Vezir Zal Mahmud Paşa, Beşinci Vezir Lala Mustafa Paşa, Altıncı Vezir Koca Sinan Paşa, Rumeli Beylerbeyi Kanijeli Siyavuş Paşa, Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa biat

---

(Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017).

¹²⁸ Lütfi Paşa, *Asafnâme*, haz. Ahmet Uğur, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017); Mübahat Kütükoğlu, "Lütfi Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesis Denemesi)", Haz. Mübahat Kütükoğlu, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1991), 98.

¹²⁹ Lütfi Paşa'nın da Gelibolulu Mustafa Âli'nin de makam ve mevki yönünden haksızlığa uğradıkları düşüncesine sahip olmaları ikilinin yazılarını etkilemiştir. Bu ikilinin eserlerinde bariz şekilde öne çıkan bir özelliktir. Bu sebeple eserler incelenirken bu durum mutlaka göz önünde tutulmalıdır.

etmişlerdir.¹³⁰ Osmanlı Devleti'nin yönetim kademesinde bulunan bu önemli şahsiyetlerin yarısından fazlası Boşnak veya Hırvat kökenlidir.¹³¹ Devrin En güçlü paşası olan Sokullu Mehmed Paşa'nın hizbinin de en güçlü hizip olacağı aşikardır. Hizipleşmeler her durumda milliyetlere göre şekillenmediği gibi XVI. yüzyılda Boşnakların çoğunlukla kendi aralarında kümelenmediğini görmekteyiz.

Bu hizipleşmelerin en kolay takibi yine hamisine bağlı kalarak himaye gördüğü hizbi kahramanlaştırırken karşı hizbi yermeye oldukça hevesli olan kronik yazarlarının eserleridir. Lala Mustafa Paşa'dan himaye görmüş, onunla beraber Şark seferinde bulunmuş ve cephe hattında resmi yazışmalar yürütmüş olan Âli, Nusret-nâme adlı hacimli eserinde daima Lala Mustafa Paşa'yı kahramanlaştırmaya gayret gösterirken Solak askeri olarak bu sefere katılan Ebubekir'in "Şark Seferleri" ve Hüseyin b. Mehmed'in "Gazavat" isimli eserleri daha çok Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kahramanlıklarından bahsetmektedir.¹³² Hatta Harîmi gibi Lala Mustafa Paşa'nın baba dostu olarak seferde bulunan biri bile eserinde hadiseleri muhtasar bir şekilde aktarmıştır.¹³³ Burada bir diğer dikkat çekici husus ise Âli'nin Lala Mustafa Paşa'nın vefatından (1580)¹³⁴ sonra Aralık 1581'de kaleme aldığı Nushatu's Selâtin'de Lala Mustafa Paşa'yı yedi noktada eleştirmiş olmasıdır. Lakin Künhu'l Ahbar'da bu meseleyi Nusret-nâme'ye benzer şekilde ele almıştır.¹³⁵ Lala Mustafa Paşa'nın aksine hem hamisinin hem de kendisinin bir numaralı düşmanlarından olan Koca Sinan

---

¹³⁰ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 100.

¹³¹ Sokollu Mehmed Paşa, Zal Mahmud Paşa ve Lala Mustafa Paşa, Boşnak; Piyale Paşa ve Siyavuş Paşa Hırvat; Semiz Ahmed Paşa, Koca Sinan Paşa, Arnavut, Kılıç Ali Paşa ise aslen İtalyandır (Kalabriya).

¹³² H. Mustafa Eravcı, "Mustafa Âli'nin Nusret-nâmesi ve Onun Işığında Yazarın Tarihçiliği" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.38, 182.

¹³³ A.g.m, 182; Harîmi'nin eserinde Özdemiroğlu Osman Paşa anlatısı için bkz. Mustafa Karanfil, "Harîmi'nin Zafernâme ve Gonca'sına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989).

¹³⁴ Bekir Kütükoğlu, "Lala Mustafa Paşa", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/73.

¹³⁵ H. Mustafa Eravcı, "Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nushatü's Selatinde 1578-1579 Trans-Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.1, 34.

Paşa'ya karşı ise Künhü'l-Ahbâr'da ağır ithamlarda bulunmuş ve onu özellikle mensup bulunduğu etnik kimliği ile yargılamıştır.¹³⁶ Tüm bu hizipleşmenin merkezinde ise en güçlü döneminde olmasa dahi devlet erkanını hala kontrolü altında tutmaya çalışan Sokullu Mehmed Paşa vardır.

2.2.1. Sokullu Mehmed Paşa'nın II. Selim Döneminde Oluşturmaya Çalıştığı İntisap İmparatorluğu

Sokullu Mehmed Paşa, II. Selim'in saltanatı süresince tek başına vezaret görevini korumayı başarmış, devlet kademelerinin neredeyse tamamına nüfuz etmeyi başarmış ve bir intisap imparatorluğu¹³⁷ kurma gayretinde olmuştur. Sultan Süleyman'ın iyice yaşlandığı ve rahatsızlıklarının arttığı bir dönemde ikinci vezir konumunda olan Sokullu Mehmed Paşa, Sadrazam Ali Paşa'nın vefatıyla birlikte sadrazamlığa yükselmiştir. Bu esnada sınırda yaşanan birtakım olaylar sebebiyle Zigetvar üzerine sefere karar verildi. Bu seferin gerçekten gerekli olup olmadığı hala tarihçiler tarafından tartışılmaktadır. Fransız diplomat M. De Peternol'un Fransa'ya gönderdiği raporundan mesbuk Sadrazamın savaştan taraf olmadığını ve barış içinde yaşamak politikasını güttüğünü bilmekteyiz.¹³⁸ Özellikle oldukça yaşlı ve hasta bir padişahın neredeyse sınır serhaddine uzun ve meşakkatli bir yolculuğa çıkması ne akla ne de günün şartlarına uygun değildir. Yine yaşanan hadisenin boyutuna baktığımızda Sultanı ilk elden sefere çıkartacak bir mesele asla söz konusu değildir. Kaldı ki bu meselenin çözümü için sadrazam ve hatta yeterli takviyelerle Budin Beylerbeyi dahi görevlendirilebilirdi. Öyle ki Sultan Süleyman kendisini Habsburglarla denk görmemekte ve "imparator" ile baş vezirini birbiriyle denkleştirmekteydi.¹³⁹ Doğal olarak hasta ve yaşlı padişahın bu mesele yüzünden bin

---

¹³⁶ Cornell H. Fleischer, *Osmanlı İmparatorluğunda Aydın ve Bürokrat: Tarihçi Mustafa Âli*, Çev. Ayla Ortaç, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021), 257-259.

¹³⁷ A.g.e., 86.

¹³⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "Kanûnî Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları", *Tarih Dergisi*, C.16, S.21. (1966): 2.

¹³⁹ Bu denklik meselesi Zitvatorok Antlaşmasına değin devam etmişse de esasen Osmanlılar III. Selim dönemine kadar diplomaside üstün taraf oldukları iddialarını sürdürerek ad hoc diplomasiye devam etmişlerdir." Sandor Papp, "Zitvatorok

bir zahmetle sefere çıkarılması abes karşılanması gereken bir hadisedir. Budin Beylerbeyi Arslan Paşa da bu fikirdeki insanlardan biridir.¹⁴⁰ Özellikle iki devlet arasında barışı temin etmek için uğraşan Arslan Paşa'nın barışın sağlanamayacağını anlaması üzerine Sultanın gözüne girmek adına Palota kalesini kuşatması ancak başarısız olması ile Sokullu Mehmed Paşa'nın ekmeğine yağ sürülmüş ve zaten sevmediği bu başarısız Paşayı idam ettirmeye muvaffak olmuştur.¹⁴¹ Üstelik Sokullu Mehmed Paşa bu idam sonrasında amcazadesi Mustafa Paşa'yı da Arslan Paşa yerine Budin Beylerbeyi yapmaya muktedir olmuştur.¹⁴² Sokullu Mehmed Paşa'nın Sultan Süleyman'ın vefatını takriben izlediği politikayla veliaht şehzade II. Selim'in payitahta gelerek kontrolü eline almasına izin vermemesi dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Nitekim Sultan Süleyman'ın yaşlılığı ve hastalığının gözle görünür olmasına rağmen ne kadar süreceği belli olmayan bir sefere ikna edilmesi, seferde vefat etmesi ve vefatından sonra veliahdının devlet işlerine müdahalesinin sınırlandırılması Sokullu Mehmed Paşa'nın devlet üzerinde hakimiyet kurma arzusuyla ilişkilendirilebilir. Zaten akabinde gerçekleştirdiği her hareketiyle de bu durumu kendisi tescillemiştir. Sokullu Mehmed Paşa'nın III. Murad dönemindeki konumunu daha net anlayabilmek için Sultan Süleyman'ın vefatı sonrasında gelişen hadiselerden başlayarak Sokullu Mehmed Paşa'nın devletin kontrolünü nasıl adım adım ele geçirdiğini incelemek gerekmektedir.

Antlaşması”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 44/474; Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007) 15, 41; Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2002), 50.

¹⁴⁰ Gökbilgin, “Kanûnî Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları”: 6-7.

¹⁴¹ Arslan Paşa'nın idamına giden süreç için bkz. Nahîfi Mehmed Efendi, *Cevâhiru'l-Menâkıb*, Haz. İbrahim Pazan, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 383-398; Gyula Kaldy-Nagy, “Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, *Bulleten*, C.54, S.210: 654; Yasemin Altaylı, “Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*”, C.19, S.19: 33-51.

¹⁴² Nahîfi, *Cevâhiru'l-Menâkıb*, 399; Kaldy-Nagy, “Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, 649-664.

2.2.1.1.II. Selim'in Cülusunda Yaşanan Olaylarda Sokullu Mehmed Paşa'nın Rolü

Sultan Süleyman'ın Zigetvar önlerinde vefat etmesi sonrası durumu kontrol altında tutarak kardeşiyle girmiş olduğu mücadeleyi¹⁴³ çok önceden kazanmış olan Şehzade Selim'i durumdan haberdar ederek derhal payitahta davet etmiştir. Haberi alan Şehzade, tahta çıkmak için Sancağı Manisa'dan yola çıkarak musahipleri Celal Bey, Hoca Ataullah Efendi ve Lala Hüseyin Paşa ile birlikte Kütahya'ya ilerlemiştir.¹⁴⁴ Üsküdar'a geldikten sonra kendisini kimsenin karşılamaması üzerine İstanbul muhafızı İskender Bey'e haber göndermiş, İskender Bey ise Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'dan gelen şifreli mektubu anlayamadığından ne olduğuna anlam verememiştir. Durum anlaşıldıktan sonra II. Selim payitahta törenle girmiş, tellallar ve top atışları ahaliye durumu bildirmiş ve Sultan törenle payitahta girmiştir.¹⁴⁵ Tahta cülus eden Sultan'a Sokullu Mehmed Paşa acil bir şekilde orduya ulaşma çağrısı içeren bir mektup yollamıştır:

Devletlü pâdişâh hazretleri bu cânibe şeref-i ittisâlleri bâbında ta'cîl üzre olub mercû olan müddet içre irişmeğe 'inâyet ü himmet eyleyeler. Bu müddetden tecâvüz revâ buyurılırsa nizâm-ı 'asâkir-i ehl-i İslâm ihtilâl bulmak ihtimâli vardır. Be-her-hâl merhamet-i 'aliyye-i husrevânî ve 'atûfet-i celiyye-i pâdişâhânî zuhûra gelüb müddet-i mezbûr içinde makdem-i rikâb-ı hümâyûn-ı pâdişâhî teşrîfiyle bu cânibde olan elem-dîdeleri ve intizârkeşîdeleri varta-i ıztırâb-ı intizârdan rehâ bâbında merhamet ü şefekat dirîg buyurılmaya.¹⁴⁶

Sokullu'nun mektubundan Sultanı payitahta fazla tutmak istemediği açık bir şekilde görülmektedir. Mektubun içeriğinden de anlaşılacağı üzere Sokullu Mehmed Paşa, Sultanı askerin bozulma ihtimalini öne sürerek orduya dahil olmaya çağırılmaktadır. Sultan ise buna karşılık olarak payitahta cülusun tamamlandığını ve orduyu

¹⁴³ Taht kavgasının detayları için bkz. Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*.

¹⁴⁴ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, Haz. H. Ahmet Arslantürk ve Günhan Börekçi, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 165; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 40.

¹⁴⁵ Selânikî Sultanın payitahta geliş tarihini 15 Rebiülevvel 974 (30 Eylül 1566) olarak vermiştir. Bkz. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 41.

¹⁴⁶ Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 170-171.

karşlamak üzere yola çıkıldığını iletmiştir.¹⁴⁷ Sokullu Mehmed Paşa'nın aldığı cevap üzere Sultana gönderdiği yeni bir mektupta -ki mektubun her halinden emrivaki içerdiği anlaşılmaktadır- kendisinin cülus haberlerinin etrafa yayıldığını, kendisinin orduya dahil olmadıkça ordunun yerinden kımıldatılmayacağını belirtir.¹⁴⁸

---

¹⁴⁷ Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 175.

¹⁴⁸ Cümlelere bakılırsa Sokullu Mehmed Paşa'nın Sultanın ordugaha gelmesini arzuladığı açık bir şekilde görülür: “Âstân-ı sa‘âdet-âşiyân türâbına hezâr tazarru‘vü inkisârla ve bin dürlü iftikarla yüzler sürüb ma‘rûz-ı bendegân-ı firkat-keşide ve efgendegân-ı mihnetreside budur ki hâliyâ vezîr-i a‘zam kullarına hitâben hükm-i hümayûn vârid olub mazmûn-ı sa‘âdetmakrûnında sa‘âdet ü ikbâlle makarr-ı hilâfetde ordu-yı hümayûna ‘azm ü teveccüh olunduğı ve irişilince ‘asker-i mansûrenün zabtı ve rabtı husûsı fermân olunmuş. Hakk sübhânehû ve te‘âlâ hazret-i pâdişâh-ı sa‘âdet-destgâhun eyyâm-ı şevket-encâmın serîr-i sa‘âdetde sa‘de karîn ve hengâm-ı behcet-intizâmın makarr-ı saltanatda yümne rehîn eyleye. Bi-minnihî ve cûdihî ‘ilm-i ‘âlemârâlarına rûşendür ki bu kulları bu cânibde olan ‘asâkir-i mansûre ile altmış gündün mütecâvizdür ki dîn-i mübîn için envâ‘-i sa‘y ü ictihâdla bir yirde karâr eylemekle zahîreye kıllat gelüb ve vakt ü zemânede vüs‘at dahi kalmamışdur. Husûsâ cenâb-ı mağfiret-penâhî cennet-destgâhî merhûm ve mağfûrun-leh rihlet-i dârü'l-cinân idelden berü otuz beş gündür. ‘Asâkir-i İslâm’a fetret ü hıffet gelmemek için ol bahâne ile a‘dâ-yı dîn hazelehümü’llâh ilâ yevmi’d-dîne nev‘â takvîyet olmasun için mehmâ-emken intikal ve irtihâllerinün hıfz u sıyânetinde bezl-i maddûr itmede dakika fevt olunmadı. Ve lîkin sa‘âdet ü ikbâlle serîr-i sa‘âdetde cülûs-ı hümayûn buyurıldığı ahbâr öteden gelenlerden tereşşuh itmekden hâlî olmamağın sür‘at ve isti‘câlle ordu-yı hümayûna duhûl [ü] vusûlleri müfid-i dîn ü devlet idüğü mukarrerdür. El-hâsıl kudûm-ı zât-ı şeref-nümûnları ‘asker-i zafer-makrûn içine duhûl olunmayınca ‘asker yirinden hareket itdürmek aslâ vech-i münâsib görilmeyüb ve zemân-ı karîbde sa‘âdet ü ikbâl-i devlet-ittisâlleri ile müşerref olunmayıcak ‘asâkir-i nusret-fercâm aralarına fetret düşüb a‘dâ-yı bed-hâha mûcib-i takvîyet-hâlât zuhûruna bâ‘is olub dîn ü devlet ‘ırzına hâlel gelmek iktizâ itmek tevehhümünden vâki‘ hâl rikâb-ı hümayûnlarına ‘arzı lâzım u elzem ve ehemmi mühimmâtdan olduğu muhakkakdur. Mümkün oldukça teveccüh-i müveccehde isti‘câl olunması husûl-i mehâmm-ı kâm-rânî idüğüne iştibâh olunmaya” Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 175-176.

Mektupta ifade edilen ordunun hareket ettirilemeyeceği meselesine dair Selânikî'de geçen bir anlatı oldukça önemlidir. Zira ordu “Belgrad’a dört menzil yakın”¹⁴⁹ olduğu esnada Sokullu Mehmed Paşa'nın hafızlara Kur'an okumalarını belirtmiştir. Cihan Padişahı Sultan Süleyman Han'ın vefatını haber veren sesler üzerine askerler bu seslere feryat ederek karşılık vermiş ve ordu düzeni bozularak yürüyüş durmuştur. O sırada orduyu hümayun içerisinde bulunan Selânikî, “Gerçi merhûmun intikalini bilmemiş kimse kalmamışdı”. Diyerek Sultan Süleyman'ın vefatının ayyuka çıkmış olduğunu belirtse de¹⁵⁰ ordu Belgrad'a çok yakın bir mevzideyken Sokullu Mehmed Paşa'nın böyle bir harekete girişmesi düşündürücüdür.¹⁵¹ Nitekim sonrasında ordu içerisinde yaşanacak krizin bu hareket sonrasında başladığı düşünülebilir. Çünkü Sokullu Mehmed Paşa hareket etmeden ağıt yakmaya başlayan orduda nizamı sağlamak adına cülus ve terakki vaadinde bulunmuştur.

*Kardaşlar, yoldaşlar niçün yürimezsiz, yürüyelüm. Bunca yıllık İslâm Pâdişâhını niçe bir tevhîd ve Kur'ân-ı azîm ile ta'zîm eylemiyelüm. Bu denlü gazâlar idüp, Üngürüs vilayetin dâr-ı İslâm eyledi. Cümlemizi ni'met ü ihsâniyle besledi. İvazı bu midur, ki mübârek cesedini başımızda götürmiyelüm. İşte, oğlu Sultân Selim Han Pâdişâhumuz on yedi gündür Belgrad'da size muntazırdur. Merhûm gazî Pâdişâh -rahmetu'llahi aleyh- cümle bahşış ve terâkkileriniz vasiyyet eylemişlerdür. Bi't-tamâm icrâ olunur. Hep çalışıruz. Heman hâfızlar durman, Kur'ân-ı azîm okun, yürüyelüm.*¹⁵²

¹⁴⁹ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 47.

¹⁵⁰ A.g.e., 47.

¹⁵¹ Sokullu'nun Sultanın ölümünü haber aldıktan sonra vermiş olduğu net emrin aksine hareket edişi kontrolü kendi ellerine almak adına yaptığı bir girişimdir. Sır katibi Feridun Bey'in aktardığına göre emir şöyledir:

“Aslâ ve kat'â bu sırr-ı lâzımü'lihtifâ efrâd-ı âferîde-i nev'-i insândan bir ferde ifşâ vü inbâ olunmaya. Bu cerîde-i eşkâl-i işkâl-erkam u defter-i imlâl-irtisâmdan bir kimesne bir nokta mikdâr ifşâ-yı esrâr eyleye a'lâ vü ednâ her kim gerekse olsun hakaret olunub muhkem ve müntehî hakkından gelinmek mukarrerdür. Ana göre her kişi basîret üzre olsun. İzhâr-ı ahbâr eylemekden hazer eylesünler”. Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 147.

¹⁵² Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 47-48.

Bu durumdan padişahın haberi yoktur. Nitekim Sultan zaten hali hazırda İstanbul'da cülus merasimini tamamlamıştı. Cülus töreninin gerçekleştirildiği takım ağırlıklı olarak ulemadır. Ulemalar ise Türk kökenli kimselerin egemenliği altında olduğundan dolayı bu nokta hala bir rekabet veyahut üstünlük mücadelesi olduğu yorumları yapılabilir.¹⁵³ Nitekim Sokullu Mehmed Paşa'nın bunu haber aldığı da aşıkardır. Lakin ulema ile yapılan bu cülusu¹⁵⁴ sindirememiş olacak ki Sultana yeni bir mektup yazarak Belgrad'dan beklemesini söylemiş ve Sultan aldığı mektup üzere Belgrad'da Bayram Bey'in evinde beklerken¹⁵⁵ bir tezkire daha yazarak Sultandan tekrar cülus etmesini istemiştir.¹⁵⁶

Sultan II. Selim'in cülusu meselesinde Sokullu Mehmed Paşa'nın tavırlarında, XVI. yüzyıl değişimleri hakkında bahsedilen kapıkulunun Sultan üzerinde tahakküm kurma arzusunun en belirgin örneklerinden birini görmekteyiz. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa kapıkulunun dahil olmadığı (ki sefer dönüşü olağanüstü bir hal

---

¹⁵³ Osmanlı ilmiyesi ve kökenleri mevzusunda bkz. Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021).

¹⁵⁴ Üstelik bu cülus esnasında Sokullu Mehmed Paşa'dan dahi daha kıdemli ve halk arasında da hükümdarlar nezdinde de vezirlerden çok daha kıymetli olan Şeyhülislam Ebu Suud Efendi başı çekmekteydi. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 43.

¹⁵⁵ A.g.e., 43-44.

¹⁵⁶ Sokullu Mehmed Paşa'nın yazmış olduğu bu ikinci tezkire açıkça Sultana emrivaki bir karar aldırma yönelik girişilmiş bir eylemdir: “İnşâe'llâhu'r-Rahmân merhûm u mağfûrun-lehûn cenâzesiyle varduğumuzda otak-ı hümâyûn önünde kurulacak çardak sâyebânlar sipâriş olunmuşdur. Ve İstanbul'dan gelen yeni taht-ı sa'âdet, tuğlar mâ-beyninde kurulsun, merhûm u mağfûrun-lehden sonra Sultân Selim Han'uma müyesser olup, teşrîf eyleyeler dinmişdi. Sa'âdet ü ikbâl ile cülûs-ı hümâyûn buyurup, erkân-ı devlet kullarunuz yollu yolunca pâye-i serîr-i saltanate yüz sürüp ve kul tâ'ifesi ber-herhâl mâ-tekaddemden âbâ vü ecdâd-ı izâmınız kanûnı üzre bahşîş u terakkilerini mübârek kelâm-ı şerîfinüzzden işitmek mâ- beynlerinde âdet-i mukarrereleridür, cümlesi virilsün makbûlümdür dimen isterler. Husûsâ Yeniçeri ta'ifesi içinde ricâlu'llâh mukarrerdür. Ve kadîmî kanûnları çavuşları ellerin kaldırıp, ocakdan geçen yoldaşlarına ve Âl-i Osmân Pâdişâhlarına du'âalar eyleyüp, cümlesi âmîn demek ka'ide-i kadîmeleridür ve hayr u bereket dahi bundadır. Ba'dehû cenâze namazı kılınup, ta'ziyet maslahatı tamâm olup, irtesi gün dîvân içerüde olup, erkân-ı devlet tehniyet için pâye-i serîr-i izzete tekrâr yüz sürüp hil'atları virile diyü arz eylemişlerdi”. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 48.

mevcuttur) bir cülusu kabul edilemez bulmuş olabilir. Burada kapıkulu ile Sultanın açık bir güç gösterisine şahitlik etmekteyiz. Sultan, Sokullu Mehmed Paşa'nın tezkiresini eline alınca sancağından beri yanında yolculuk eden müsahtiplerinden Hoca Ataullah Efendi, Lala Hüseyin ve Celal Bey'e danışmış, onlarsa Sultanın otoritesini kullanması taraftarı olmuşlardır.¹⁵⁷ Bu durum karşısında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın söylediklerini anlayabilmek oldukça önemli. Nitekim daha sonra gerçekleşecek hadiseleri basit bir yeniçeri ayaklanması olarak yorumlamak bu ifadeleri dikkate almamaktan kaynaklanmaktadır. Padişahın yolladığı tezkireyi reddetmesi sonrası Sokullu Mehmed Paşa, sır katibi Feridun Bey'e "*Vezîr-i müşîr umûr-ı mülke müteallık ahvâl arz eylese Pâdişâh hazretlerş gayriler re'yi ile amel ü meşveret eyleseler ihtilâl böyle olur. Gayriler vâkıf değillerdür. Sırra mahrem olmazlar. Hâta bundadır*".¹⁵⁸ diyerek kendi sözünün dinlenmemesi ve müsahtiplerin padişah üzerindeki tesirinden dem vurmıştır. Ayrıca "*Pâdişâhumuz ise müstağni kimseye söz söyletmek istemez. Kul ta'ifesi ise bunun gibi cülûs-ı saltanatda bizzat kendi kelâmından işide-gelmişlerdür ve söyledirlerdi, bu ortalıkda Mehmed Lala nice müdârâ eylesün. Ahvâl-i devlet niye müncer ola*".¹⁵⁹ diyerek esasında II. Selim'in kul taifesi üzerinde otorite kurma arzusunda olduğunu gösterir niteliktedir. Feridun Bey ise tekrar tezkire yazma ısrarında bulursa da¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ Musahiplerin ifadelerinden açıkça Sokullu Mehmed Paşa'nın kasti olarak Sultanın otoritesini zedeleyici hareket ettiğini ima ettikleri görülmektedir: karşısında "Bu mertebeye ihtiyâc yok, emr-i cülûs ber-taraf olmuştur. Murâdları hâkimi mahkûm idinmekdür", "İstanbul'da oturup buraya gelmesen ne dirlerdi, bir tedârük dahi mi iderlerdi", "Evvel zemânda bir söz işidilürdi, vâki' imiş. Meselâ 'Âl-i Osmân saltanat tahtına geçmez, mâdemki kulun kılıcı altından geçmeye' dirlerdi, gerçek imiş. Vâris-i mülk muhasır olıcak bu takavvülât dağdağadır". Selânikî ise müsahtiplerin bu tavrını "âkıbet-endîşlik ve fikr-i me'âl ile cevâb virmeyüp", "Netîce mulâhaza itmeyüp, devlet ahvâlinde bi-haber sözün söylemişler". Diyerek aktarmıştır. Bkz. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 49.

¹⁵⁸ A.g.e., 49.

¹⁵⁹ A.g.e., 49.

¹⁶⁰ Feridun Bey'in Padişaha ithafen adeta tehditvari ifadelerle tezkireyi tekrarlama isteği ne hikmetse kendi eserinde bahsedilmemektedir. Lakin o sırada ordugahta bulunan Selânikî bunu atlamadan kaydetmiştir: "Otak-ı hümâyûna girdükleri mübârek ola. Tezkire yazalum ki serîr-i saltanat meydânda kurulup, kul tâ'ifesinün kadîmî terk olunmaz

Sokullu Mehmed Paşa, “Biz vezir idüğümüz neden ma'lûm, câ'iz ki istediğün istihdâm eyleye. Hatâ eyledünüz demek olur”.¹⁶¹ diyerek bunu reddeder. II. Selim'in kul taifesi üzerinde kurmak istediği otorite Sokullu Mehmed Paşa tarafından bir hata olarak yorumlanmış, fakat Sultan'ın kendisini azletmiş olma ihtimali düşünülerek tekrar tezkire yollanmamıştır. Bu durum Sokullu Mehmed Paşa'nın siyasete hâkim olmasından dolayıdır. Öte taraftan hem Sokullu Mehmed Paşa'nın hem de Feridun Bey'in özellikle kul taifesinin “gelenekleri” veyahut hakları üzerine özellikle vurgu yapması, bu “geleneklerin” veya hakların ihlali durumunda ise zarar görüleceğinin belirtiliyor olması daha önce belirtilmiş olan kul taifesinin etki alanının genişliğine bir örnek teşkil eder. Daha önce aktarılan Sokullu Mehmed Paşa'nın orduyu sakinleştirmek için yaptığı konuşma da unutulmamalıdır. Nitekim Sultan, Sokullu Mehmed Paşa'yı dinlemeyerek cenaze namazı sonrası otağına çekildiğinde orduyu hümayunda büyük bir gerginlik yaşanmış ve padişaha varacak kadar hakaretler edilmiştir.¹⁶² İşlerin bu raddeye varmasından sorumlu olan Sokullu Mehmed Paşa'dır. II. Selim'in orduyu hümayunu karşılamaya kardeşi Bayezid ile olan kavgaları esnasında topladığı yevmlüler ile gelmişti. Bu II. Selim'in iktidarının henüz başında kapıkullarına karşı bir denge siyaseti gütmeye başladığını gösterebilir. Öte yandan kapıkullarının vezirlere karşı “Edirne-Kapusı 'nda veya Saray kapusunda yine siz bizümsüz, hayr ola”¹⁶³ ve padişaha ithafen “Biz seni avlayacak yeri bilirüz”¹⁶⁴ söylemlerinden açıkça bu askerlerin bir müddet sonra dağılacağı ve Sultanın kapıkulu ile baş başa kaldıktan sonra isteklerini kabul ettirecekleri iması çıkar. Gerçekten de kapıkulları bir müddet sonra ayak divanına çıkarak II. Selim'in yanında getirdiği yevmlülerin gönderilmelerini oldukça sert bir şekilde belirtmişlerdi: “Sultan Selim Han hazretleriyle gelen bi-edeb ta'ife içimizde turmasunlar, yohsa it gibi kılıç koyar kıraruz. Muttasıl mikdarlarından artuk söz söyleyüp, sebeb-i fitne vü aşub oluyorlar”.¹⁶⁵ Çarşı-pazarda bu askerler kapıkulları tarafından tartaklanmış bunun

---

kanûnlarıdır, dileyceklerin dileyüp, cevâbı virilsün, âkıbet nedâmeti çekilmesün diyelüm”. Bkz. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 49.

¹⁶¹ A.g.e., 49-50.

¹⁶² A.g.e., 50-51.

¹⁶³ A.g.e., 50.

¹⁶⁴ A.g.e., 51.

¹⁶⁵ A.g.e., 51.

üzerine Lala Hüseyin Paşa yevmlüleri derhal payitahta göndermiştir.¹⁶⁶ Daha sonra olayları biraz olsun yatıştırmak adına da olsa verilen inamlar hemen sonrasında yaşanan olaylar göz önüne alındığında kapıkulu taifesi tarafından tam manasıyla kabul görmemiş olduğu söylenebilir.¹⁶⁷ Sultan İstanbul'a dönüş yolu üzerinde Halkalı'da bulunan Sokullu Mehmed Paşa'nın çiftliğinde konaklarken, Literuz isimli karyede Yeniçerilerin meşaleler etrafından toplaşarak yapacakları faaliyetleri tartıştığını gören Selânikî, hemen bunu Divan Katibi Ali Çelebi ile birlikte Reisülküttab Mehmed Çelebi ve Sokullu Mehmed Paşa'nın sır katibi olan Feridun Bey'e haber vermişler, onlar da bu durumu Sokullu Mehmed Paşa'ya iletmışlerdir.¹⁶⁸ Lakin bu duruma karşı herhangi bir faaliyet gösterilmedi. Selânikî'nin söylemiyle: “*Fe-emmâ neyi müfid olur, sabâh karib oldu. Varup Sadria'zam hazretlerin dahi âgah eylediler. Hiçbir veçhile tedârüke mecâl olmadı*”.¹⁶⁹ Açıkça görülmektedir ki Sadrazam söz konusu meselede elini ağırdan almış ve olayları önlemek için bir faaliyette bulunmamıştır.¹⁷⁰ Olaylar Şehzade Cami önüne gelindiğinde patlak verdi ve yeniçeriler adeta bir kalkışma harekâtına giriştiler. Yanlarına kimseleri sokmadan

---

¹⁶⁶ II. Selim, kardeşi ile gerçekleştirdiği mücadelede ihtiyacı olan askerleri tımar erbabından elde etmiş ve onları kapıkuluna dahil edeceği vaadinde bulunmuştur. Kapıkulu ise bu duruma sessiz kalmak durumunda kalmıştır. Bayezid'in tahtı ele geçirmesi durumunda zaten azmettiricisi oldukları bu isyanda Anadolu'daki tımar sahibi beyler kapıkullarının imtiyazlarını ele geçirecekti. Bu sebeple ne tahtından olmak isteyen Sultan Süleyman ne veliahtlığı kaybetmek isteyen Şehzade Selim ne de imtiyazlarını kaybetmek isteyen kapıkulu taifesi Bayezid'in kazanmasına göz yumamazdı. Onlar da Anadolu ahvaline verilen bu vaatlere göz yummayı tercih ettiler. Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, 100.

¹⁶⁷ Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 220; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 51.

¹⁶⁸ A.g.e., 54; Feridun Bey'in Sokullu Mehmed Paşa'nın sır katipliği dolayısıyla olayları tamamen onun masumiyeti üzerine kurgulamaya çalıştığı her halinden bellidir. Öyle ki Selânikî'nin bizatihi kendisine kalkışma ihtimalini haber vermesini ve Sokullu'nun bu olaylarla ilgili herhangi bir emniyet almamasını kitabında yazmadığı gibi ilk patırtıları da asla yazmaz ve İstanbul'da baş gösteren ayaklanmayı da çok detaysız bir şekilde ele alır. Bkz. Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 220.

¹⁶⁹ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 54.

¹⁷⁰ A.g.e., 54.

ilerlerken bir anda durarak Sultanın alayının ilerlemesine müsaade etmemiş ve zorluk çıkarmışlardır. Bu harekâtı sonlandırmak için müdahale etmeye çalışan Pertev Paşa, Kaptanıderya Piyale Paşa ve Ferhad Paşa'ya darp girişiminde bulunulmuş lakin Ahmed Paşa ve Mehmed Paşa'nın ellerinde florilerle araya girmesi onları kurtarmıştır.¹⁷¹ Feridun Bey ise isyankarların serkeşliklerini oldukça basite indirgerken hemen pişman olduklarını dile getirir.¹⁷² Lakin bunun açık bir dezenformasyon olduğu ortadadır. Feridun Bey'in eserinin hemen hemen her yerinde Sokullu'yu olayların dışında ve masum göstermeye yönelik anlatılar görülür. Selânikî'nin anlatılarında olayları daha net bir şekilde görebiliyoruz. Özellikle askerlerin Sokullu Mehmed Paşa'ya yönelik bir serkeşlikte bulunmamalarını göz önüne alır ve daha evvelden anlatılanları bir araya getirecek olursak olayların başından sonuna kadar Sokullu Mehmed Paşa'nın tasarladığı bir plan üzerinde ilerlediğini görebiliriz. Payitahtta tüm devlet ricalinin gözü önünde gerçekleşen bu utanç verici hadisenin yaradığı tek isim de yine kendisidir. Olayların en kızıştığı ve kıymetli vezirlerin adeta yerlerde yuvarlandığı esnada sahneye çıkan Sokullu Mehmed Paşa'nın olaya müdahil olarak askerleri yatıştırması ile kendisine bir kahramanlık profili çizilmiştir. Bu Sokullu ve kapıkulu olmaksızın ulemasıyla cülus eden Sultana açık bir mesajdır. Sokullu Mehmed Paşa Sultanın açık bir şekilde kapıkulunun isteklerini kabul ettiğini de göstermeye niyetlidir. Özellikle askerin Sarayı Amire içerisine girerek tamamen kontrolü ele alması ve vezirleri atlarından indirerek yayan bir şekilde içeri sokmaları bir güç gösterisidir ve Sultanın gözünü korkutma isteklerinin bir yansımasıdır. Vezirleri Sultanın önüne getirip “*eski kanûnı vere vere*”¹⁷³ diyerek Padişahı ihsanlarını istemişler ve Sokullu Mehmed Paşa, “*Sa'âdetlü Pâdişâhum, bunlar mübârek kelâm-ı şerifinüzden virgülerin işitmeyince mütesellî olmazlar. İnâyet eylesen fitneleri def' olsun, buyurun*”.¹⁷⁴ Diyerek Sultana bu durumu iletmiş, Sultan ise “*İlçelerinde türkçe bilür var ise gelsün söyleyelüm*”¹⁷⁵ Diyerek cevaplamıştır. Lakin yeniçeriler Sultanın karşısına çıkmaya cesaret

---

¹⁷¹ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 55.

¹⁷² Feridun Bey, *Nüzhət-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 220-221.

¹⁷³ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 56.

¹⁷⁴ A.g.e., 56.

¹⁷⁵ A.g.e., 56.

edememiştir. Sultanın “*Virilsün, cümle bahşış u terakkileriniz makbûlümdür*”.¹⁷⁶ demesiyle birkaç serkeşin Sultanın ağzından meseleyi duymak üzerek direktmesi haricinde mesele daha fazla uzamamıştır.¹⁷⁷ Feridun Bey’in aktarımına göre Sokullu Mehmed Paşa, Padişaha isyanın sebebini bahşış olarak belirtmesi üzerine padişahın sitemkâr sözlerle kapıkulunun bahşış için böyle bir harekete girişmesinin gereksizliğini belirtmiş ve bir anlamda bu işte asker dışında birilerinin parmağı olduğunu da ima etmiştir. İşin ilginç bu anlatıyı Sokullu Mehmed Paşa’yı daima muhafazaya çabalayan Feridun Bey’in anlatmasıdır.¹⁷⁸

Sultanın derdi Literuz’da planlanan yeniçeri serkeşliği ile de son bulmamış, daha önceden bahsedilen yevmlülerin konumu da mesele haline gelmiştir. Kardeşi Bayezid ile olan mücadelesinden itibaren yanında olan yevmlüler (Anadolu ve Karaman’dan gelen tımar erbabı) haklarını talep etmiş ve bu hususta Sokullu Mehmed Paşa ile görüşmüşlerdir.¹⁷⁹ Celalzade’nin Padişaha bu durumu iletmesi üzerine Sultan “*Hâriç ez-defter olan re’âya virilsün ve sonradan bir tarikle defterlerimize dâhil olmazdan mukaddem güzeşte hakları var ise alsunlar, ammâ defterlerimize dâhil olduktan sonra ra’iyyet olamaz, bedel-i ra’iyyet hâric ez-defterden yazılsun*” diyerek olayı çözmüş gibi görünse de kapıkulu bu olanları hazmetmeye niyetli değildir. Onlara göre onlar dokunulmaz ve padişahın gözdesi olanlardır. Dışarıdan bir grubun herhangi bir kazanım elde etmesi kabul edilemez. Padişahın sancağından getirdiği ekibi ve tımar erbabının elde ettiği kazanımlara karşı

---

¹⁷⁶ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 56.

¹⁷⁷ A.g.e., 56.

¹⁷⁸ Feridun Bey’in aktarımında Sultanın kullandığı kelimeler açıkça sitem içermektedir: “Çünkü murâdları bahşış idi erâzil-i nâs içinde bu resme hıffet eyleyüb ibtidâ-yı devlet-i saltanatda böyle edepsüzlük eylemenün aslı yoğ idi. Benümle harem-i hümâyûna bile gideyorlardı. Nihâyet selâma durduklarında ol vakt ‘arz-ı hâcet ve istid’â-yı himmet idüb eğer bahşışdür ve eğer mertebdür ve eğer gayrı murâdlarıdır her ne sözleri var ise ol vakitte bildürseler kabûl ve icâbet eylemez miydüm? Hazîne hod kul içündür ve kul dahi hazîne içündür. İmdi hazînedede vüs‘at ü kifâyet varsa ‘umûmen biner akçe dahi virilsün”. Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü’l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 221-222.

¹⁷⁹ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 56.

bir güruh ayaklanarak olay çıkarmıştır.¹⁸⁰ Sultanın, kardeşi Bayezid ile yapmış olduğu mücadele sırasında etrafında toplananlardan müteşekkil olan grubun tasviyesinin Sokullu Mehmed Paşa'ya vereceği fayda düşünüldüğünde bu meselenin de arkasında Sokullu Mehmed Paşa'nın olduğu düşünülebilir.¹⁸¹ Kaldı ki Sokullu Mehmed Paşa bir noktada Divanı dahi protesto eder hale gelmiştir. Devletin hemen hemen tüm kollarının aktif bir şekilde bulunduğu bir ortamda devletin vezirlerinin olmaması kapıkulunun tavrını net bir şekilde bizlere gösterir.¹⁸² Padişahın ferman

---

¹⁸⁰ Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 57-58; Feridun Bey, Sultan Selim'in şehzadelik zamanından gelen ekibi beş bin olarak kaydeder

¹⁸¹ Bu süreç Feridun Bey'den takip edilirse kapıkulunun kendisini tehdit altında hissetmesinin sebepleri daha anlaşılır olacaktır: "Ol zemânda sa'âdetlü pâdişâh hazretleri dahi çok âdem yazub Konya sahrâsında uğraş oldukda galib olub Sultân Bâyezîd kendüsi firâr ihtiyâr idüb ve 'asker-i evbâşı dağılub gidüb târ-mâr olmuşlardı. Ol sebeble çok âdem yazılıb sa'âdetlü pâdişâh hazretlerinün kapuları 'azîm kapu olmuşdı. Mevâcib-i vâfire ve masârif-i mütekâsireleri vardı. Muhassal-ı kelâm beş bin nefer mikdârı 'ulûfeye mutasarrif âdemileri ve ana göre küllî masrafları mukarrer idi. Şimdiki hâlde iki kapu cem' olub eğer mevâcib ve eğer sâ'ir masârif izdiyâd-ı küllî olub harc u dahl nizâ'ı bâki iken 'azl u nasb ve terakki gavgası ser-ber olmuşdı. Bu vechle ki merhûm pâdişâh-ı gazî zemânından kalan eski kul takaddüm tarîkiyle kendüleri mukaddem bilüb bir mansıb düşse taleb iderlerdi. Ve pâdişâh hazretleriyle bile gelen kul takarrüb da'vâsıyla eğer terakki ve eğer mansıb her ne olsa ellerinde bilürlerdi. Emmâ şöyle ki cemî'-i menâsıb ve merâtib pâdişâh hazretleriyle bile gelenlere virilse cümlesi dört beş bin âdem ber-murâd ve mesrûrül'hâtır olmak kabil idi. Emmâ kırk bin nefer eski kul münkesirü'l-bâl ve muztaribü'l-ahvâl olmak lâzım gelürdi. Bu bâbda pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinün fermân-ı şerîfleri nenün üzerine idüğü ma'lûm olmağıçün vâki' hâli serîr-i 'âlilerine 'arzdan gayra çâre olmayub âhirü'l-emr bu vechle 'arz olundu ki, "Ey şâh-ı cihân ve ey pâdişâh-ı devrân! Asl kul eski ve emekdâr olan vârisle intikal iden huddâm-ı saltanatdur. Sadâkat ve 'ubûdiyyet bunlardadır. Eğer bunlara himmet ve 'inâyet idüb ihsân-ı şâhâne mebzûl buyurılırsa kuvvet ve kudret bunlardadır. Ve rızâ-yı hazret-i Rabbü'l- 'izzet dahi bunda olmak fehm olunur. Ve eğer, 'Öteden bile gelen kullar yarar ve emekdârlardur. Ri'âyetleri mühimdür' diyü buyurılırsa buyruk pâdişâh hazretlerinündür." Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrâü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*. 221-222.

¹⁸² Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 61.

isteğini dahi geri çevirebilecek cüreti kendisinde bulan Sokullu Mehmed Paşa¹⁸³ elbette payitahtta kendisine muhalif veya ortak bırakmayan bir siyaset izleyecek ve bu hususta yeni atamalar yapacaktır.

2.2.1.2.Sokullu Mehmed Paşa'nın Divanı Şekillendirmesi

II. Selim döneminde birkaç mühim hadise divanın şekillenmesinde ve dış siyasete sirayette oldukça önemli olmuştur. Bunlar: Yemen'deki isyanın sonlandırılması, Astrahan üzerine planlanan sefer ve kanal projesi, Kıbrıs'ın fethedilmesi ve Tunus'un yeniden ele geçirilmesidir. Tüm bu olaylar hem II. Selim döneminde hem de III. Murad döneminde Divanın şekillenmesinde oldukça önemli olaylar zincirini başlatan olaylardır. Sokullu Mehmed Paşa daima kendi otoritesini zarara sokabileceğini düşündüğü işlerden kaçınmış ve arttıracığını düşündüğü olayları takip etmiştir. II. Selim devrinin ilk mühim hadisesi olarak görülen Yemen'deki ayaklanmayı bastırmak için Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'yı görevlendirmesi bunun en bariz örneğidir. Nitekim Lala Mustafa Paşa, Sultanın sancak yıllarından itibaren tanıdığı, kardeşi Bayezid ile gerçekleştirdiği mücadelede de yanında bulunmuş bir şahsiyetti.¹⁸⁴ Sokullu Mehmed Paşa'nın başını derde sokabilecek en önemli sadrazam namzetlerinden birisiydi. Nitekim Lala Mustafa Paşa'nın da sadrazam olma beklentisi açıktır.¹⁸⁵ Esasen Boşnak kökenli ve akraba da olan bu iki isim daha

---

¹⁸³ Belgrad'da Paşa'ya tekrar tezkire yazma hususunda ısrarcı olan Feridun Bey'in burada müdahil olması da ilginçtir. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa onun telkinleriyle bu kararından vazgeçmiştir. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 62.

¹⁸⁴ Kütükoğlu, "Lala Mustafa Paşa", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 23/73-74.

¹⁸⁵ II. Selim ile kardeşi arasındaki mücadelesi esnasında kurnazlıklarıyla Bayezid'i isyankarlığa sürükleyip Selim'in konumunu güçlendirmesi ve Selim'in de ona sadrazamlık vadetmesi Mustafa Âli tarafından anlatılır. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*. Lakin II. Selim'in musahiplerinden olan Vusuli Mehmed Çelebi, yaşanan iç savaşı detaylıca ele alırken Âli'nin Lala Mustafa Paşa'ya verdiği rolü ona vermemektedir. Âli'nin hamisine abartılı bir yaklaşımı söz konusu olabileceğinden Vusuli'yi baz almanın doğru olabileceği düşünülebilir. Vusuli Mehmed Çelebi, "Kazasker Vusuli Mehmed Çelebi ve Selimnamesi", Haz. Necdet Öztürk, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.50. (1987): 9-109; Şerafettin Turan, Âli'nin Lala Mustafa Paşa'nın rolünü abartmasını söylemekle birlikte burada önemli olanın II. Selim'in ona vadettiği

sonraları hizipleşme noktasında bir araya gelseler de başlarda Sokullu Mehmed Paşa'nın Lala Mustafa Paşa'yı tehdit olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu tehdidi yok etmek için Lala Mustafa Paşa'yı payitahttan uzaklaştırarak Yemen'e göndermek istese de bu isyanda serdar olarak olası bir başarısı Lala Mustafa Paşa'nın önünü açabileceğinden onu Yemen'e serdar vezir sıfatıyla gönderirken onunla bir rekabet-düşmanlık¹⁸⁶ ilişkisi içerisinde bulunan Sinan Paşa'nın yerine Mısır Beylerbeyi olmasını engelleyerek onunla iş birliği içerisinde olmasını emretmiştir. Zaten bu Sokullu Mehmed Paşa'nın gücü elinde tutmak adına uyguladığı klasik bir yöntemdir. Öyle ki Paşa, hizipleşmeleri kendi kontrolü etrafında şekillenmesine izin vermiş ve bu durumu otoritesini arttırmak adına kullanmıştır. Bölgeye gidecek serdarı belirlerken de tam olarak buna göre bir politika izlemiş ve Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'nın birbirlerine olan husumetlerini kendi avantajına kullanmıştır. Hatta Âli, Sinan Paşa'nın Mısır'a tayinini bile Sokullu Mehmed Paşa'nın bir politikası olarak yorumlar.¹⁸⁷ Zira Sokullu Mehmed Paşa'nın emri üzere Lala Mustafa Paşa, sefer için gerekli asker ve parayı Mısır'dan alacaktı. Sinan Paşa ile aralarında sıkıntı çıkmaması neredeyse imkansız yakındı.¹⁸⁸ Zaten bu sebeple de tarafların birbirini suçlayıcı onlarca mektubu payitahta ulaşmıştı.¹⁸⁹ Sokullu, bu çekişmenin başında açık bir taraf tutmadan kimi zaman Lala Mustafa Paşa'yı kimi zamansa Sinan Paşa'yı desteklemiş ve ikili arasında derin bir husumet peydah ettikten sonra Lala

---

sadrazamlık makamı olduğunu ve Lala Mustafa Paşa'nın ölene dek bu makamı ele geçirmeye uğraşması olarak belirtir ki gerçekten son nefesine kadar bu makamı arzulamıştır. Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", *Belleten*, C.22 S.88, (1958): 554, 557.

¹⁸⁶ Âli'nin eserlerinde çoğu şeyi abartması gibi bu rekabeti de abarttığı Turan tarafından belirtilmiştir. Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, 100.

¹⁸⁷ Turan ise bunu Âli'nin Mustafa Paşa'nın adamı olmasından kaynaklı bir yorum olarak yorumlar. Lakin Sokullu Mehmed Paşa'nın önceden yaptıkları göz önüne alındığında bu onun hayli hayli yapabileceği bir şeydir. Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar": 565.

¹⁸⁸ Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*.

¹⁸⁹ A.g.e.

Mustafa Paşa'yı azlederek bu görevi Sinan Paşa'ya vermiştir.¹⁹⁰ Emredilen görevi yerine getirmeyen ve aylar boyunca ayak direten Lala Mustafa Paşa'nın idamını istemiş de -ki burada yapılan azil gerçekten haklı sebeplere dayanmaktadır- Sultan Selim bundan razı olmamış ancak azline de engel olmayarak Sokullu Mehmed Paşa'nın verdiği kararı desteklemiştir.¹⁹¹ Bu sebeple sadece azledilerek Şam'a dönmesi emredilmiştir.¹⁹² Lakin Paşa, Şam'a döndükten sonra Şam'dan payitahta ulaşan şikayetler üzerine tahkikata uğramıştır. Paşa, Sultana bu tahkikattan kurtulmak adına mektup¹⁹³ yazarak kendisine iftira atıldığını iddia etmiş:

Padişahum baña bu töhmetdür

*Ne dedilerse mahz-ı nisbetdür*¹⁹⁴

Daha sonra da Padişah'tan hatalarının affını isteyerek affetmenin sultana yakışacağını söyleyerek ondan bağışlanma talep etmiştir:

---

¹⁹⁰ Bu süreçteki çekişmeleri Mustafa Âli detaylı bir şekilde aktarırken Selânikî'de de onu doğrular içerikler mevcuttur. Zira Mustafa Âli o yıllarda Lala Mustafa Paşa ile birlikte. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 73-75.

¹⁹¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*.

¹⁹² Vezîr Mustafa Paşa'ya hüküm ki:

“Bundan ‘akdem; Yemen vilâyetinün ıslâhıçün sana vezâretle serdârlık virilüb mu‘accelen ol cânibe varub irişmek ardınca olası nice def‘a mü‘ekked ahkâm-ı şerife virilüb sekiz-dokuz ay olub henüz mahall-i me‘mura teveccüh olunmayub ol cânibin ahvâli mu‘accelen görülmek lâzım olmağın, Vezâret'le Serdârlık hizmeti mukaddemâ Mısır Beğlerbeğisi olan Sinan Paşa ikbâlehûya tefvîz olunub senin Şam'a gelmen emr idüb buyurdum ki: Eğlenmeyüb mu‘accelen Şam cânibine teveccüh idüb mukaddemâ ba‘zı mühimmât içün virilen Nişanlı evâmiri ve Şam ve Haleb hazînesinden Yemen mühimmâtı içün tedârik olunan yüz bin filoriyi müşârun-ileyhe teslim eyleyüb dahi emrim mucebince ber-cevh-i isti‘câl Şam tarafına gelüb gidesin. BOA. MD. 7, Hkm. 1913. Metnin transkripsiyonu için bkz. Turhan, “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”: 569.

¹⁹³ Bizzat Mustafa Âli tarafından kaleme alınan mektubun tam hali için bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Menşe'ül İnşâ*, Haz. İbrahim Hakkı Aksoyak, (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007), 71-75 (6.Mektup).

¹⁹⁴ A.g.e., 74.

Bende râ 'ayb nist cürm ü hatâ

*Seyyideş-ra sezâst 'afv ü 'ata*¹⁹⁵

Lakin bu mektup işe yaramamış olacak ki hakkındaki tahkikat devam ederek Beylerbeyliği elinden alınmıştır.¹⁹⁶ Tahkikatın devam ettiği esnada İstanbul'a gelerek Sultanın musahipleri aracılığıyla suçunu affettirmiş¹⁹⁷ ve üstüne üstlük altıncı vezir olarak Divana girmeyi başarmıştır.¹⁹⁸ Bu durum açıkça Sultanın Lala Mustafa Paşa'ya olan ilgisini göstermektedir. Sultanın bu mükafatı belki de Lala Mustafa Paşa'nın ona şehzadeligi esnasında ettiği yardımların bir karşılığıdır. Ancak Bayezid ile olan mücadelede Sokullu Mehmed Paşa'nın da yardımları açıktır.¹⁹⁹ Hatta bu yardımları neticesinde hanedana damat olmuştur.²⁰⁰ Üstelik daha önce de bahsedildiği gibi Sultan kapıkulunun kısılcasına alınırken bunu tesis eden de Sokullu Mehmed Paşa'dan başkası değildi. Dolayısıyla Padişah üzerinde etkisi tartışılmaz derecede yüksekti ve azledilmesinin söz konusu olmayacağı da belliydi. Bu sebeple Lala Mustafa Paşa, Sokullu Mehmed Paşa ile artık zıt düşmemeye çalışmanın onun yararına olacağını farkındaydı. Öte yandan Sokullu Mehmed Paşa da Padişahın Lala Mustafa Paşa üzerinde lütfunun farkına vararak onu bir rakip olarak değil de otoritesini kabul etmiş ve kendi saflarında bulunan bir vezir olarak görmek arzusundaydı.²⁰¹ Buna müteakip olarak Sokullu Mehmed Paşa, Sinan Paşa karşısında

---

¹⁹⁵ Âli, Menşe'ül İnşâ, 75.

¹⁹⁶ Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar": 572.

¹⁹⁷ Fleischer'e göre Lala Mustafa Paşa'nın affedilmesinde Sultan Selim'in tahta çıkmasıyla birlikte Kütahya'dan onunla İstanbul'a gelen ve Selim'den çok Süleyman'ın yönetiminin bir parçası olan Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın otoritesine karşı kendi nüfuzlarını koruyabilmek adına birleşmelerinin tesiri vardı. Daha önce anlatılanlarla bağdaştırdığımızda bu anlatının oldukça doğru bir çıkarım olduğu aşıkardır. Fleischer, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aydın ve Diplomat*, 93.

¹⁹⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*.

¹⁹⁹ Turan, Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası, 79-81.

²⁰⁰ Âli, *Künhü'l-Ahbâr*.

²⁰¹ Hatta Mustafa Âli bu durumu abartarak Sokullu Mehmed Paşa'nın Sinan Paşa'yı tuttuğu için pişman olduğu gibi inandırıcılığı olmayan bir durumu aktarır. Yine Âli'ye göre Yahudi mahallesinde baş gösteren İstanbul'daki yangını söndürememesi üzerine Padişahın hışmına uğrayan Sokullu Mehmed Paşa'yı Mustafa Paşa destekleyerek aradaki

Lala Mustafa Paşa ile ortak hareket eden Özdemiroğlu Osman Paşa'yı idam ettirme niyetinde olsa da Özdemiroğlu Osman Paşa, Sinan Paşa'nın elinden kaçarak Mekke'ye sığınmış, oradan da payitahta geçmiştir. Payitahta geldikten sonra tekrar Sokullu Mehmed Paşa'nın hışmına uğrayarak adamları tarafından İstanbul'dan kovularak kışı çadırlar içerisinde geçirmek zorunda kalmış²⁰² lakin Lala Mustafa

---

buzları tamamen eritmişti. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*. Lakin Gerlach, ikilinin arasının düzeldiğinden bahsetmez. Aksine ikiliyi can düşmanları olarak niteler. Lakin araların yumuşadığı açıktır. Burada Gerlach'ın III. Murad saltanatında payitahtta olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Lala Mustafa Paşa'nın III. Murad ile beraber gelen hiziple birlikte Sokullu Mehmed Paşa'ya karşı bir duruş sergilemeye başladığı dönemde daha önceki meseleleri kulaktan dolma bir biçimde anlatmaktadır. Gerlach'ın halk arasındaki dedikoduları kendi zihninde süsleyerek aktardığı da açıktır. Bunun en büyük örneği Sultan Selim'in tahta çıkmasında Mustafa Paşa'nın rolünü anlatırken giriştiği saçma anlatımdır. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 251-252.

²⁰² Bu olayın kroniklerde ele alınışı dahi birbirinden oldukça büyük farklar içermektedir. Mustafa Âli çok sevdiği ve en kıymetli paşazadeler arasında gösterdiği (bkz. Fleischer, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aydın ve Diplomat*, 91; Osman Paşa'nın daha sonra nasıl sadrazam olduğunu anlatarak onun yükselişini sunarken (bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*. Osman Paşa'dan nefret eden Rumuzî onun görevden kaçarcasına ayrılışını şu mısralarla alaya alır:

Gören anun o gündeki gidişin
Göçmege oradan şitâb idişin
Tana kalub ana didi kamu
Tiz bulur Rûmı bu gidiş ile bu
İrteye dek [bu] böyle giderse
Bu gice bu şitâbı iderse
İRte gün toğmadan Hicâz'a irer
Kâ'be'de kılınan namâza irer
Vakt-ı zuhr irişince Mısır'ı bulur
İrişüp Şâm'a 'asrı anda kılur
Girür ol ahşamın Stanbul'a
Kapuları meger kapalı bula

Mustafa Rumûzî, *Nâme-i Fütuh-ı Yemen/Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi*
Haz. Hulûsi Yavuz, C.1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2003), 335.

Paşa tarafından bu durumdan kurtarılmıştır.²⁰³ Osman Paşa'nın da Mustafa Paşa ile yakınlaşması hem Yemen isyanı neticesinde Sinan Paşa karşısında ortak düşman olmalarıyla hem de Sokullu Mehmed Paşa'nın gazabından onu kurtarmasıyla pekişmiş oldu. Bu noktada divan Sokullu Mehmed Paşa'nın hakimiyetinde yeniden şekillenmiş ve karşıt gruplar oluşturulmuştur. Sürecin başında manipüle edilen Lala Mustafa Paşa'nın rakipliği ortadan kaldırılmış ve Sinan Paşa ile III. Murad döneminde de devam edecekleri rekabet ortamına zemin hazırlanmıştır. Sokullu Mehmed Paşa'nın Divana etkisi bu kadarla sınırlı olmamakla birlikte en büyük etkisinin Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa arasında izlediği politika olduğu söylenebilir.

Yemen'deki gibi esasen Devleti Âliyye için bastırılması o kadar da güç olmaması gereken bir isyanın ne denli bir çatışma ortamına sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu çatışmanın baş müsebbibi Sokullu Mehmed Paşa gibi görünmekte olup diğer isimlerin de fırsatlarını bulduklarında en az onun kadar siyasetlerini konuşturdukları ortadadır. Bu mesele üzerine yazılanlar kroniklere baktığımızda paşalar hakkında oldukça farklı yorumlara ulaşabiliriz. Örneğin Lala Mustafa Paşa'nın himayesinde olan Mustafa Âli olayların bütün sorumluluğunu Sinan Paşa'ya yıkmaya çalışırken²⁰⁴ Yemen seferi esnasında karşı hizbin tarafında bulunan Rumûzî ise Özdemiroğlu

---

²⁰³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*.

²⁰⁴ Daha önce de bahsedildiği gibi Nushatüs Selatin'de Âli, Lala Mustafa Paşa'dan eleştirel bir üslupla bahsetmiştir. Nushatüs Selatin'de sadece Kafkas seferindeki politikasını değil aynı zamanda Yemen'deki hareketlerini de eleştirilmiş ve onu çevresindekilere aldanmakla suçlamıştı:

“Def'â-i sâniyede ki, Vilâyet-i Yemen ve Sevâhil-i 'Aden câniblerine ser-dâr ve def'-i ihtilâl-i 'urbâna fer-mân-berdâr olmuşlar idi. Mısır-ı Kâhire'ye vârıldığı gibi ümerâdan ba'z-ı müfsidînün iğvaları ve tekâlif-i mâ-lâ yutâkla erkân-ı devlete şemâtet-i bî-intihâları, edâ-i hizmetden mukaddem kendülerün 'azline bâ'is ve zümre-i eşirrâdan bir iki mîr-i livânun salb u siyâsetine sebab-i hâdis olmuşdı.” Gelibolulu Mustafa Âli, *Siyaset Sanatı-Nushatü's-Selâtîn*, Haz. Farsi Çerçi, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 370.

Künhül Ahbar'da ise Sinan Paşa'yı suçlamaya devam etmiştir. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*.

Osman Paşa'ya oldukça ağır ithamlarda bulunarak²⁰⁵ Sinan Paşa'yı bir kahraman olarak yorumlar.²⁰⁶ Yine Sinan Paşa'nın isteği üzere yazılan ve Rumûzî'nin manzum eserinden faydalanılan Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî'nin Hacı 'Âli Efendi tarafından çevirisi ve ekstra eklemelerinin bir toplamı olan Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî'de Sinan Paşa -ki eser yazıldığı tarihte çoktan vefat etmiş bulunmaktaydı- yine kahramanlaştırılmıştır.²⁰⁷ Kısaca rekabet hemen hemen her alanda katlanarak devam etmektedir. Lakin Klasik anlatılarda Sultanın Sokullu Mehmed Paşa'ya devlet işlerini tamamen bıraktığı anlatımı söz konusu olsa da bu doğru değildir. Sultan otoritesini tümüyle kullanmasa veya kullanamasa da Sokullu Mehmed Paşa'nın gücünün sınırlanmasına sebebiyet verecek pek çok kararı bizzat Sokullu'ya rağmen vermekten geri durmamıştır. Bunun en bariz örneği cülusu esnasında yaşadığı sıkıntılara rağmen damadı olan Piyale Paşa'yı kaptanıderyalıktan vezirliğe terfi ettirmiştir. Yine yeniçeri isyanı esnasında isyanı bastırmak için mücadele etmiş, Şehzade Mustafa'nın idamında rol almış ve sonraları da damadı olmuş olan Zal Mahmud Paşa'ya da vezirlik verilmiştir.²⁰⁸ Zal Mahmud Paşa'dan boşalan Anadolu Beylerbeyliğine de kendisiyle beraber Kütahya'dan gelen Hüseyin Paşa getirilmiştir.²⁰⁹ Bu kararlar dışında defaatle kendisini hatalı veya ihmalkar

---

²⁰⁵ Rumûzî'ye göre Özdemiroğlu Osman Paşa bir uyuşturucu müptelasıydı. Hatta bu işte o kadar ileri gitmişti ki savaş esnasında dahi uyuşturucu sebebiyle uyuyakalarak askeri başsız bırakmıştı. Rumûzî, *Nâme-i Fütuh-ı Yemen* C.1, 253.

²⁰⁶ Osman Paşa'nın alamadığı kaleyi Sinan Paşa'nın diplomasiyle aldığı kısım için bkz. A.g.e., 292-295.

²⁰⁷ Hacı 'Âli Efendi'nin Sinan Paşa ile Osman Paşa arasındaki rekabeti tanımlamak için kullandığı ve Türkçe mealen "On derviş bir kilime sığmış, iki hakim bir iklime sığmamış" manasına gelen "*deh dervîşi be kilîmî be gencidend ve dü Pâdişâhî der iklîmî ne koncened*" ifadesi harika bir tespittir. Sadettin Baştürk, "Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil ve Metin)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 216.

²⁰⁸ Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 281; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 58-59.

²⁰⁹ A.g.e., 59; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 359. Burada dikkat edilmesi gereken husus bu atamayla Lala Hüseyin Paşa'nın payitahttan uzaklaştırılmış olmasıdır. Bu sebeple bu atamanın Sokullu Mehmed Paşa aracılığıyla yapılmış olması ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Nitekim Anadolu Beylerbeyliği sonrası uzun bir süre payitahta geri

olduğunu düşündüğü işlerinde herkesin içinde azarlamaktan da geri durmamıştır.²¹⁰ Yangın meselesinde de aynı tavrı takındığı düşünüldüğünde Sultanın bir otoritesinin halen bulunduğunu göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Özellikle bu otoritesini Kıbrıs'ın fethi için kullanan padişahın mezkûr adanın fethini şehzadeligi yıllarından itibaren planladığını bilmekteyiz.²¹¹ Mısır'dan aldığı kimi metanın ele geçirilip güç bela tekrar elde etmesi onun zihninde mutlaka yer edinmiş olmalıdır.²¹² Sokullu Mehmed Paşa'nın bu sefere itiraz ettiği bilinen bir şeydir.²¹³ Lakin Sultan sefere çıkılması konusunda kararını değiştirmemiş ve Ebu Suud Efendi de sefer için fetva çıkararak bir anlamda Sultana desteğini göstermiştir.²¹⁴ Esasen bahsedildiği gibi bu mesele Osmanlı'nın dış politikalarının devamlılığının bir ürününden ibaretti. Bu sefer ile birlikte Osmanlılar Doğu Akdeniz'i güvence altına almayı hedeflemişlerdir.

---

dönmemiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 724.

²¹⁰ Peçevi, Astarhan Seferi'ndeki başarısızlık sebebiyle oldukça müteessir olan Padişahın Sokullu Mehmed Paşa'yı vezirlerin arasında azarladığını anlatır. Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.1, 331. Aynı sebepten ötürü seferin başında bulunan Kasım Paşa ve Kırım hanına da çok kızgın olan Sultanı Kırım hanını azletmekten de yine Sokullu Mehmed Paşa döndürmüştür. Bkz. İlyas Kamalov, *Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 54-55.

²¹¹ Sağırılı, "Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı", 306-307; Öte yandan Âli, Lala Mustafa Paşa'nın da bu düşünce de olduğunu belirtse de bu onun hamisini yüceltmeye çalışmasından başka bir şey değildir. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*. Tipik Mustafa Âli yazımına bir örnek teşkil eden bu mesele için Şerafettin Turan'da aynı şekilde düşünülmektedir. Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar": 574.

²¹² Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 61.

²¹³ Daha önce de belirtildiği gibi Feridun Emecen bunun bir devlet politikası olduğunu belirtse de Lala Mustafa Paşa'nın bu sefer üzerinde diretmesi ve olası bir sefer başarısının Lala Mustafa Paşa'nın kendisine tekrar rakip olabileceği ortamı oluşturmasına karşılık tedirgin olmaması elde değildir. Nitekim daha önce de aktarıldığı gibi Sokullu Mehmed Paşa bu tip meselelerde her daim kendi mevkinin muhafaza üzere hareket eden bir şahsiyettir.

²¹⁴ Fetvanın aslı için bkz. Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhulislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972), 108-109.

II. Selim'in bu sefer için komutayı Lala Mustafa Paşa'ya vermesi de önceki anlatılara bakıldığında tesadüfi değildir. Lakin kendisinden üç derece daha yukarı mevkide olan Piyale Paşa'nın onun emrine verilmesi gerçekten ilginç bir hadisedir.²¹⁵ Üstelik sefer sonrası başarıları neticesinde Lala Mustafa Paşa saraya damat edilmiş böylece Divandaki konumu oldukça güçlenmiştir. Güçlenen konumunu daha da perçinleyen ise Sokullu Mehmed Paşa ile olan samimiyetini arttırmaya gayret göstermesidir. Zira sefer sonrası kendisine lütuf ve ihsanlarda bulunan Padişahın yine kendisine hilat giydirmesi esnasında kendisinden önce Sokullu Mehmed Paşa'ya hilat giydirilmesini istemiş ve onun yardımlarının önemine vurgu yapmıştır.²¹⁶ Bu hareketlerinden Lala Mustafa Paşa'nın ne denli zeki ve diplomatik olduklarını anlayabiliriz. Divan üzerinde Sokullu ile rekabete girebileceği bir ortam varken bile Sokullu'dan sonra yerini garantilemek adına onunla harbe girmek yerine -tabii bu durum III. Murad saltanatıyla bir nebze değişecektir-²¹⁷ tevazu sahibi olarak onun hizbine yaklaşmayı tercih etmiştir. Gerçekten de Sokullu Mehmed Paşa'nın payitahttan Lala Mustafa Paşa'nın ayağını kaydırmak gibi bir girişimde bulunduğu dair bir delil yoktur. Lakin sefer sonucunun başarılı olması yanı sıra yaşanan İnebahtı felaketi üzerinde de Sokullu Mehmed Paşa'yı mesul kılmaya yönelik çeşitli görüşler mevcuttur. Katip Çelebi gibi klasik anlatının mimarları felaketten çoğunlukla karacıların kaptanıderya yapılması gibi gerekçeleri öne sürerlerken Hayrullah Efendi tarihinde Sokullu Mehmed Paşa'nın Pertev Paşa'nın yetkilerini kırma arzusu gütmüş olması anlatılmaktadır.²¹⁸ Zira donanmanın başına Pertev Paşa ve Müezzinzade Ali Paşa gibi

---

²¹⁵ Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar": 575.

²¹⁶ A.g.e., 579.

²¹⁷ Daha önce belirtildiği gibi her ne kadar hatalı bir malumata sahip olsa da Gerlach'ın Sokullu'nun rüşvet yediği adamlarından Kantekuzenos'un teftişinin Lala Mustafa tarafından yürütüldüğünü aktardığı esnada Sultan Murad'ın bunu teftişi bilerek Lala Mustafa'ya havale ettiği imasında bulunarak ikilinin "can düşmanı" olduklarını belirtir. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 407-408.

²¹⁸ Hayrullah Efendi'nin tarihinde II. Selim dönemi oldukça muhtasar ele alınmış olmasına karşın böyle bir iddianın yer alması ilgi çekicidir. Hayrullâh Efendi, *Vekâyi-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye; Zeyl-i târîh-i Hayrullâh Efendi*, (İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1273), 54-67.

iki karacıdan payitahttaki emirleri kati suretle uygulamaları istenirken²¹⁹ yanlarındaki tecrübeli fakat otoritesi bulunmayan Uluç Ali Paşa ile Hasan Paşa'nın görüşlerinin hiçe sayılmasına sebebiyet vermiştir.²²⁰ Ortada kasıtlı bir şey olması mümkün değildir. Zaten Müezzinzade Ali Paşa'nın Cerbe'de olduğu gibi Devleti Âliyye'nin sancaklarının gösterilmesinin müttetikleri kaçıracağı düşüncesinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla açıkça payitahttan gelen emirler doğrultusunda hareket etme eğilimde olduğu düşünülebilir. Hatta Uluç Ali Paşa'nın deneyimli diğer denizcilerin de ona muhalefet etmesine tepki göstermesi yine kayda değerdir.²²¹ Pertev Paşa ile aralarının problemlili olup olmadığı net değildir. Nitekim Pertev Paşa, Zigetvar seferi esnasında seferi Eğri'ye doğru yapılmasını savunmuş olması²²² dışında herhangi bir muhalefeti göze çarpmamaktadır. Zaten bu da bir muhalefetten ziyade öneri mahiyetindedir.²²³ Dolayısıyla Sokullu Mehmed Paşa'nın İnebahtı bozgunuyla doğrudan bir bağlantısının olduğunu söylemek hatalı olacağı gibi, doğrudan payitahttan gelen emirlerin ve serdarların önceki muvaffakiyetlerinin kendilerini etkilemesi noktasında temkinli olmayışlarının bozguna sebebiyetinin açık olduğu söylenebilir.

II. Selim dönemi divanında yegâne söz sahibi olmasa dahi bütün divana hâkim olmayı başaran Sokullu Mehmed Paşa, Sultan vefat edene kadar bu durumu muhafaza etmeye gayret göstermiş ve rakiplerini kendi otoritesini kabullenmeye mecbur kılmıştır. Sadece Yemen hadisesi dahi onun kıvrak zekasını ve gerektiğinde kendi çıkarlarını savunmak adına devlet işlerini aksatabileceğini açıkça

---

²¹⁹ Hiçbir koşulda düşman donanmasının Kıbrıs'a geçmemesi gerektiği hakkında Müezzinzade Ali Paşa'ya gönderilen emir için bkz. BOA, MD. 12, Hkm, 211; BOA, MD. 12, Hkm, 396. Yine Pertev Paşa'ya gönderilen düşman donanmasını bir an evvel tespit edilip imha edilmesi emri için bkz. BOA, MD. 14, Hkm, 1499.

²²⁰ Savaş öncesi toplanan savaş meclisinin aldığı karar için bkz. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fi Esfâri'l-Bihâr*, Haz. İdris Bostan, (Ankara: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2008), 113-114; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 82.

²²¹ “Hani, Hayreddin Paşa ile Turgut Reis ile savaş görenler, niçin söylemiyorlar, top yarası alan bir geminin batmak ihtimali yüzünden karaya doğru gitmesi gerekir, bu ise ötekilerin bozguna uğramasına yol açar”. Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.1, 351.

²²² İdris Bostan, “Pertev Paşa”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 34/235-236.

²²³ Gökbilgin, “Kanûnî Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları”: 8-9

göstermektedir. Bu durum, kökeni itibariyle onu yermeye yeltenen kimi tarihçilerin yorumlarından müstesna, elde edilen bulgulardan yola çıkılarak yapılan bir durum tespitinden başka bir şey değildir ve her ilmi mesele gibi bu tespitin de tenkide muhtaçlığı ortadadır. Lakin eldeki veriler bu tip bir tespitin yapılmasına ve dolaylı yoldan tezin bu bakış açısıyla kaleme alınmasına sebebiyet vermektedir. Sokullu Mehmed Paşa, II. Selim'in vefatı sonrasında da aynı tavrını sürdürmeye gayret etse de Sultan III. Murad'ın Divanında aynı ortamı elde edemeyecektir.

2.2.2. III. Murad'ın Devlet Erkanı Üzerinde İzlediği Politikası ve Sokullu Mehmed Paşa'nın Bu Dönemdeki Konumu

Sultan Selim sürekli şekilde devlet işlerinde aktif rol almadığı ve sefere katılmadığı için eleştirilmiştir. Devlet işlerini tamamen terk ettiğine yönelik mevcut olan yanlış düşüncenin tam aksine tamamen terk etmek bir kenara dursun başlangıçta ipleri eline alma niyetinde olduğu izlenimi bir önceki bölümde detaylıca aktarılmıştır. Lakin bir diğer hatalı telakki olan padişahların sefere çıkmamasının çöküş alameti sayılması meselesinin de bu başlık altında ayrıca ele alınmasının III. Murad dönemi dış siyasetiyle de bağdaşacağından uygun olacağı düşünülmüştür. Osmanlı Devleti'nin yapısal değişikliği irdelenirken Fatih Sultan Mehmed ile "patrimonial" bir yapıya eriştiğinin daha önce altı çizilmiştir. Sultanların sefere kendisinden başkasını yönlendirmesi meselesi de bu yapıyla bağlantılıdır. Patrimonial yapıdaki ulaşılmazlıkla "Gazi Sultan" imajı birbirine zıt düşmektedir. Zira XVI. yüzyılda Osmanlı Sultanları artık gazilerle birlikte hareket ederek akınlara öncülük eden ordugahta yatıp kalkan bir yaşam tarzına sahip olmazdı. Nizamü'l-Mülk'e göre de hükümdar kendisini geri kalan yönetici ekipten ayrı tutmalı ve kendisine liyakatli nedimler edinmelidir. Nitekim yönetici kadrodaki kimselerle dostluğun abartılması hükümdarın otoritesini zedeleyici bir unsur olduğu kadar görevlileri de pervasızlaştıracaktır.²²⁴ Aynı görüşe her ne kadar Sultan Murad'ı bu konuda ileriye gitmesinden ötürü eleştirmekten geri durmamış olsa da Mustafa Âli de katılır.²²⁵ Osmanlı Sultanlarının kendilerini ulaşılmaz kılma çabalarını ise Yıldırım Bayezid'e

---

²²⁴ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, Çev. Mehmet Taha Ayar, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 123.

²²⁵ Âli, *Siyaset Sanatı-Nushatü's-Selâtin*, 314-315.

kadar gider.²²⁶ Lakin kanunname ile bunu tescilleme girişiminde bulunan Fatih Sultan Mehmed'dir.²²⁷ Bu değişimi Sultan Murad'da farklı bir perspektifte okuyan Blaise de Vigenere ise Sultan Murad'ı Narkisos'a benzetecek kadar ileri gitmiştir.²²⁸ Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte devletin merkezi bürokrasisinin sağlamaştırılması ve kendini idame ettirebilir bürokratik işleyiş, yönetimde bireye bağlılığın önüne geçmiştir.²²⁹ Dolayısıyla sistem şahıslardan bağımsız bir hale gelmiştir.

Lakin tek mesele Sultanın kendisini ulaşılmaz kılma çabasından ibaret değildir. Esasen devletlerin ve savaşların dinamiklerinin değişmesiyle birlikte savaşların uzaması ve eskiden tek savaşta devlet yıkıp devlet kurabilirken seneleri aşan Habsburg ve Safevi savaşlarının gün yüzüne çıkması, padişahların orduya dahil olmalarını hem riskli kılmakta hem de yönetimde zafiyetlere sebebiyet vermektedir. Ayrıca bakılması gereken bir nokta yine çok önemlidir ki sefere çıkmayan II. Selim ve III. Murad'ın dönemlerinin devlet ricali devrin ve belki de Türk tarihinin yetiştirmiş olduğu en büyük komutanlardan meydana gelmekteydi. Bu sebeple

---

²²⁶ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, Çev. Ayşe Berktaş, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2012), 240.

²²⁷ Gözlerden ırak bir şekilde Divanın yürütülmesinin ilk örnekleri Fatih'in kanunnamesinde kendisine yer bulmuştur: "Evvelâ bir Arz Odası yapılsun. Cenâb-ı şerîfüm pes-i perdede oturup, haftada dört gün vüzerâm ve kadı'askerlerüm ve defterdârларum rikâb-ı hümâyûnuma 'arz girsünler". Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu: Kanunnâme-i Âl-i Osman*, Haz. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Kronik, 2017), 16.

²²⁸ Ne denli büyük ve geniş olursa olsun duvarlarla çevrilmiş bir avlunun içinde kapalı yaşıyor, kendisini eğlendirebilecek nitelik ya da zekada ve samimiyetle konuşabileceği ya da sevincini paylaşabileceği hiç kimsesi yok: çünkü burası sanki bir manastır ya da okul öğrencileri gibi her denileni yapan oğlanlar mektebinden başka bir şey değil (...) genellikle hepsi onun gölgesine ya da ayak izine bakmaya cesaret edemeyen zavallı, ürkek köleler ile Zeuxis'in ihtiyar hizmetçisinden daha çirkin ve yıpranmış birtakım hadımlar (...) Tek başına sarayına çekildiğinde onu kim takdir edecek? Çünkü burada yoksul, aptal ve muhakeme, bilgi, ya da anlayıştan yoksun oğlanlardan başka kimse yok. Kısacası bütün bunlar sudaki yansısını seyredip hayran olan bir başka Narkisos örneğini oluşturur. Gülru Necipoğlu, *15.ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, Çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı kredi Yayınları 2007), 51.

²²⁹ A.g.e., 53.

Sultanın dahlini gerektirecek kadar büyük askeri bir zafiyet ortaya çıkmamaktaydı. Herhangi bir başarısızlık durumunda merkezden olaya hemen el atılıyor ve gerekli görüldüğü taktirde serdar hızlıca değiştirilebiliyordu. Sultanın dahil olduğu savaşlarda yaşanan bozgunların ne denli büyük kayıplara yol açabileceği Ankara Savaşı sonrası gelişen hadiselerle sabitken Sultanların sefere iştirak etmemesi seferin gidişatını da olumlu yönden etkileyebilmektedir. Nitekim bir sefer içerisinde onlarca savaş mevcuda geliyor ve bir mağlubiyet sonrası tekrar galibiyet alınabiliyordu. Öte yandan seferler de oldukça uzun olduğundan ve zahmetli coğrafyalara gerçekleştiğinden Sultanların olası bir sefere katılımlarında belki de birkaç mevsim boyunca orduyla beraber payitahttan uzak kalmaları gerekecektir. Bu süreç içerisinde payitahtta yaşanacak bir sıkıntı devlet için problem yaratabilirdi. Mustafa Âli, Sultanın sefere katılmamasını namazı başkasına kıldırarak gibi bir metaforla eleştirmiş olsa da²³⁰ padişahın sefere katılması kimi zaman Sadrazam ve ulema tarafından dahi sıkıntılı görülerek istenmemiştir. Sultan III. Mehmed'in sefere iştiraki üzerine toplanan Sadrazam Sinan Paşa (Cigalazade), Şeyhülislam Bostan Efendizade, Rumeli Kazaskeri, Anadolu Kazaskeri, Defterdar-ı Sabık Emir Efendi Vaiz Emir Efendi ve Ayasofya Vaizi Muhyiddin Efendi'den oluşan bir ekibin aldığı karar Selânikî'nin aktarımına göre Sultanın sefere çıkmamasının hayırlı olacağına yöneliktir.²³¹ Sultanın sefere katılmasındaki riskler ve II. Selim ile III. Murad'ın payitahttan ayrılmadan 30 yıl boyunca serdarlar aracılığıyla memleketleri parçaladığı burada belirtmiştir. Bir diğer anlatıda ise Busbecq, Sultan Süleyman'ı ardı arkası

---

²³⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevâ'idü'n-Nefâis fi Kavâ'idi'l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), 347. Yine aynı eserde "Padişahların zıllu'llâh oldukları mukarrerdir. Bu sebeple âlemin düzenini sağlamak onların kuvvetli ellerinden beklenir. Vekil kullanmalarına ruhsat verilmemiştir." demiş ve bir anlamda bu politikaya karşı tutumunu göstermiştir. A.g.e., 324.

²³¹ Selânikî'nin anlatımına göre Sultanların sefere katılmadan çok daha verimli bir şekilde seferi yürüttükleri iddia edilir: "re'y-i sâ'ib ve fikr-i sâkıb böyle Şehensâh-ı mu'azzam şimdiki halde tahtgâh-ı saltanattan kalkmak revâ görülmez, zîrâ küllî su'ûbet ve usret mukarrer olduğundan kat'-ı nazar mahzûrâtun nihâyeti yoktur. Bu yakında iki azîmü's-şân Pâdişâhlar otuz yıldan beri oturdukları yerden re'y ve tedbîr-i ber-savâb ile asâkir-i mansûreye serdârlar nasb idüp, berde vü bahrde a'dâ-i dînün hakkından gelüp tefîf-i memâlik eylemişlerdi". Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, C.2, 548.

kesilmeyen ve oldukça uzak noktalarda seferlere katılması noktasında açık bir şekilde eleştirmiştir:

Süleyman'ın Belgrad'ı ele geçirip Kral Lajos'u katledişinin ve Macaristan'ı küçültmesinin üstünden neredeyse 40 yıl geçti. Böylece kendisi yalnız bu eyaleti değil daha kuzeydeki toprakları da elde etme emellerini emniyete aldı. Bu ümitle Viyana'yı kuşattı. Ardından tekrar savaşa girerek Güns'ü ele geçirdi ve tekrar Viyana'yı tehdit etti, ancak bu defa uzaktan. Fakat o kudretli ordusu ve hudutsuz kaynaklarıyla ne kazandı ki? Macaristan'ın zapt ettiği bölgesinde zorlukla tutunuyor. Yaptığı tek bir seferde güçlü krallıklara son vermeye alışmış olan Süleyman, bunların karşılığında tahkimatı zayıf birkaç kale ile önemsiz şehirler elde etti. Macaristan'ın uçsuz bucaksız topraklarından tedricen koparıp aldığı parça da ona pahalıya mal oldu. Evet, bir zamanlar Viyana'ya gözlerini dikmişti ama bu ilk ve son kuşatmasıydı.²³²

Busbecq burada Macaristan'ın ellerinden çıkması sebebiyle kin dolu bir şekilde yazıyor gibi gözüke de daha dikkatli bir şekilde bakıldığında “*Macaristan'ın zapt ettiği bölgesinde zorlukla tutunuyor.*” ifadesiyle doğruları söylemekte olduğu görülebilir. Bunu III. Murad'ın son dönemlerinde baş gösteren Habsburg harbiyle daha da iyi anlamaktayız. Macaristan'ın Osmanlı için daima zorlayıcı bir bölge olduğu açıktır. Nitekim payitahta oldukça uzak kalan bu bölgede tutunmak ekonomik anlamda neredeyse imkansızdı. Lakin Osmanlı Devleti'nin askeri yapısının daima aktif olması gibi bir zaruretinin en azından o dönem için gerekli olmasıyla birlikte Sultan Süleyman'da başlangıçta bu bölge üzerindeki politikasını bu doğrultu da gerçekleştirmeye çalışmıştır.²³³

---

²³² Busbecq, *Türk Mektupları*, 249-251.

²³³ Pal Fodor bu meseleyi oldukça kapsamlı bir şekilde ele alarak hem tarihçilerin Sultan Süleyman'ın fetihlerini ve fetihler sürecindeki politikaları hakkında görüşlerini hem de bu mesele ve devamındaki süreç hakkında kendi görüşlerini elde ettiği belgeler ile birlikte yazmış olduğu bir makalesinde aktarmıştır. Makalenin Pal Fodor'un çeşitli makalelerinin de içinde bulunduğu bir kitap içerisindeki çevirisi için bkz. Pal Fodor, “Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541”, *Kızıl Elma*, Pal Fodor, Çev. Özgür Kolçak, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022), 153-252.

Sultan Murad, Batılı tarihçilerce en azından ilk dönemlerinde babasının tabiatından farklı olarak daha cevval ve savaşa meyilli olarak aktarılmaktadır.²³⁴ Daha sonraları ise haremdeki kimseler yüzünden devlet işlerinden el etek çekerek daha uysal bir karakter ortaya koymuştur. Oysa bu tip bir anlayış oldukça hatalıdır. Öncelikle Sultan Murad şehzadelik yıllarında da oldukça dindar ve uysal bir karaktere sahip olmakla birlikte gaza ruhunu da içerisinde barındırmaktadır. Sultanın sefere çıkmaması tamamen devrin politikasıyla alakalı bir durumdur. Öte yandan genellikle Batılı tarihlerde yer aldığını gördüğümüz, Sultanın sara hastası olması ve bu sıkıntısı sebebiyle sefere doğrudan katılmadığı yönünde bir iddia da söz konusudur. Mustafa Âli bu iddiaya katılmamış ve Sultan Murad'ın aslında gayet sağlıklı olduğunu ancak karakterinin sakinliği sebebiyle savaflara dahil olmadığını belirtmiştir:

*Egerçi merhûm bizzât sefer itmek ve saâdet-i cülûs için Manisa'dan İstanbul'a gelmesinden gayri bir yere gitmek müddeti ömründe vukû bulmadı. Her ne kadar ki vüzerâ cihâd u gazâ semtlerini tergîb itdiler. Cidden tab'-ı şerîfleri müteveccih olmadı. Bazılar kavilince sar'a mübtelâ idi. Ol cihetden hareket ü nezhatı hâlinde işâ-yı sırr-ı havfî mân'-i müdde'â idi dirler. Lâkin bu kulun ne sıhhati malum ve ne kadar ki tettebbu' eyledük mukarrerligi mefhûm degüldür. Niteki müellif-i hâkîr kavilince zâtî sükânunu muktazî idi. Ol cihetden azm ü sefer ihtimâli münkazî idi.*²³⁵

Yine Selânikî, Sultan Murad Han'dan aynı şekilde bahsetmiştir.²³⁶ Selânikî onu heybetli ve kuvvetli olarak tanımlar. Selânikî'nin anlatımından görüldüğü üzere Sultan Murad hem fiziksel olarak hem kabiliyet açısından sefere eşlik etme noktasında bir noksanlığa sahip değildir. Şubat 1595 tarihinde William Harborne

---

²³⁴ Johann W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 277; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), C.3, 155.

²³⁵ Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 951.

²³⁶ Selânikî, Sultan Murad'ı şöyle anlatır: “Hüb sûretlü, açık kaşlı, kara gözlü, değirmi kumral sakallu, yassı yağrınlu, sînesi çok, vasatü'l-kamet, semüzyüğe mâ'il, ak benizlü, bâzusu kuvvetlü, silahşor atda cüst ü çâlâk, heybetlü Pâdişâh-ı bî-dâr u kâmgâr idi. Dâ'im oturduğu tahtgâh-ı saltanatından a'dâ-i dîn ü millet üzere galebe idüp hasm-efken ve mansûr u muzaffer olup düşmen sımakda idi” Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 82.

sonrası süreçte İngiltere'yi temsil için vekaleten payitahtta bulunan Edward Barton²³⁷ için Osmanlı'ya göç eden Yahudi Salomone Aben Yaeche²³⁸ tarafından hazırlanan ve III. Murad'ın vefatı- III. Mehmed'in tahta geçişi ile ilgili malumatlar içeren belgede Salomone Sultan Murad hakkında şöyle demektedir:

*Zeki ve neşeliydi ya doğası gereği ya da diğerlerinin söylediği gibi annesinin etkisiyle kan dökmekten hoşlanmazdı. Doğası gereği bir savaşçıydı ama savaşı her zaman kumandanları aracılığıyla yürütürdü. Yıllarca İran'a karşı savaştı ve sarayında kaldığı sürece İran'ın büyük bir kısmını fethetti ve atalarının bizzat gitmelerine rağmen birçok savaşta ve birçok günde kazandıklarından daha fazlasını kazandı. Osmanlı şehzadelerinin savaşlara bizzat gitmeyerek daha fazla kazandıklarına ikna oldu. Çünkü krallıklar arasındaki savaşlar uzun süren meselelerdir ve bir ya da iki yıl içinde sona ermez; bu nedenle kışın eve dönmek isteyen İmparatorlar, yaz boyunca kazandıkları eyaletleri sık sık kaybederler. Ancak Sultan Murat evinde kaldı ve alınan yerleri tahkim ettirerek ve kendisi ordularla ya da kumandanlarıyla gitmeyerek İran'ın büyük bölümünü fethetti.*²³⁹

Bu metin Peirce tarafından dalkavuklukla itham edilse de²⁴⁰ Sultanın Şeyh Şuca'ya yazmış olduğu mektuplardan da savaşa gitmeyi arzuladığını ancak bunun hatalı olabileceğini belirttiği görülmektedir.²⁴¹ Aynı şekilde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın

---

²³⁷ Barton için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953), 73-74.

²³⁸ Esasen Portekiz Yahudilerinden olan Alvaro Mendes, Selanik'e geldikten sonra Salomon Abenaş olarak ismini değiştirirken Hıristiyan kimliğini de terk ederek Yahudiliğe geri dönmüştür. Salomon hakkında daha fazla bilgi için bkz. Avram Galante, *Histoire des juifs de Turquie*, C.9 (İstanbul: İsis Yayıncılık, 1985), 21-40.

²³⁹ Rosedale Honyel Gough, *Queen Elizabeth and the Levant Company; A Diplomatic and Literary Episode of The Establishment of our Trade with Turkey*, (London: Oxford University Press Warehouse, 1904), 21-22.

²⁴⁰ Peirce, *Harem-i Hümayun*, 236.

²⁴¹ “Benim sa‘âdetüm, şol ‘Acem memleketine bir vezîr gönderilmek ve serhad begleri akın eylemek ile ele girür mi? Yohsa biz varmak lâzum mıdır? Ma‘lûmunuzdur, biz varınca bu kadar ‘asker elem çekerler ve hayli menzîldür, kâfir kal‘ası gibi degüldür. Sa‘âdetüm, vezîr ve serhad begleri kifâyet iderse hemân gönderelüm. Hele siz nice buyurursız? Rûhum, bolay ki haber sahîh ola”. Türkan Alvan, *Sultan Murad-ı Sâlis'in*

seferden muzaffer bir komutan olarak payitahta dönmesi sonrası onu karşılayan Sultanın onunla saatlerce sefer üzerine konuşması ve bu zamana kadar Sultan tarafından verilmiş en önemli armağanları kendisine sunması, Padişahın gaza etmeye vermiş olduğu önemi bizlere gösterir.²⁴²

Bahsedildiği gibi mesele fiziksel veya zihinsel anlamda eksik olmak değildir. Mesele Osmanlı Devleti'nin padişahlarının kendilerini konumlandıkları yerin neresi olduğu ve devrin şartlarının Sultana nasıl bir imkân sağladığıdır. II. Selim'in veya Sultan Murad'ın yumuşak huylu tabiatlarının sefere çıkmasının önünde bir engel olarak görülmesinin yanlışı da bu durumu anlayamamaktan kaynaklanmaktadır. Nitekim Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın da sefere çıkmadığı hatta düzenlenecek seferlere de daima mesafeli yaklaştığı açıktır. Zigetvar Seferi'nin baş destekleyicisi konumunda olmasını seferin kendisine sağlayacağı şan ve otoriteden bağımsız düşünmek hata olacağı gibi II. Selim döneminde Kıbrıs ve III. Murad döneminde Safeviler üzerine gidilmesini istememesi de rakiplerine sağlayacağı faydaları düşünmemek hata olacaktır. Dolayısıyla Sultanın veya sadrazamın sefere çıkıp çıkmaması durumu tamamen politika icabıdır. Sultan Murad döneminde bu politikanın en mühim ayağı ise Sokullu Mehmed Paşa'nın gücünden çekinen ve divandaki devlet görevlilerini ona karşı konumlandırmaya çalışan, Sultan Murad'ın Manisa'dan getirdiği kimselerin, Sultanın haremi öncelediği bir yönetim anlayışına sahip olmasını istemeleridir. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa'nın daha önce Sultan Selim'in ekibini dağıttığı gibi kendilerini de payitahttan uzaklaştıracağından endişe etmekteydiler.²⁴³ İşte bu durum Sultan Murad'ın hem iç hem de dış siyasetini

---

Dünyası, 801-802. Mektuptan çıkarım yapılabilecek bir diğer konu da Sultanın Batıya yapılacak seferlere nazaran Safevi seferini daha uzak görmesidir.

²⁴² Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.2, 84-85.

²⁴³ Bu durumu en iyi Peçevi anlatmaktadır: “Sadrazam Uzun Mehmed Paşa rahmetli Sultan Selim Han hazretlerinin ağalarından Ömer Ağa ve Ferhat Ağa adlarındaki yakınlarını türlü bahanelerle devletin başkentinden sürmüş, belki de bu geçici hayattan büsbütün ayırmıştı. Kimi ağaları da, yeni padişahın tahta çıkışında mesleklerinde ödüllendirmeyip belki hakaretle küçük düşürmüş ve rütbelerini indirmişti. Bu nedenle padişahın yakınları kendilerini güven altında görmüyorlardı. Sultan Murat henüz sancakta iken sadrazamın aleyhine konuşmaktan geri durmuyor, Mehmet Paşa'nın sağlığında saadetli padişahın tahta çıkmasını istemiyorlardı. Padişahın yakınında olmamızı çok

derinden etkileyen bir hal almıştı. Hatta Selânikî bu taifenin Sultan Murad'ın cuma namazına çıkmasına dahi mâni olduğunu aktarır.²⁴⁴

III. Murad'ın ilk yıllarında politikalarının dedesinin son, babasının tek ve kendisinin ilk sadrazamı olan Sokullu Mehmed Paşa'nın etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Lakin Sokullu Mehmed Paşa'nın konumunun eskisi kadar sağlam olmadığı da aşıkardır. II. Selim'in saltanatı süresince Sokullu Mehmed Paşa'yı daima devletin başında tutmuş olmasının birçok sebebi mevcuttur. Lakin bunlardan iki tanesi III. Murad dönemine göre kendisini ayırır niteliktedir. Bunlardan ilki II. Selim'in cülusunun müthiş bir kaos içerisinde gerçekleşmesi ve Sokullu Mehmed Paşa'nın bu kaosu mükemmel bir şekilde kendi çıkarına kullanabilmesidir. Sultana isteklerini dayatarak konumunu sağlama almak için hemen her yolu deneyerek buna muktedir olmuştur. Bunun en büyük sebebi Sultanın elinin kolunun bağlı olması ve kapıkuluna karşı Sultanın dış geçirememesidir. Halbuki elinin altında hem yevmlü ordusu hem de kendi ekibiyle beraber kapıkuluna dış geçirilebilirdi. Lakin burada II. Selim'in naif karakterinin de büyük rol oynadığı ve devlet içerisinde yaşanacak bir kaosun önünü almak için şansını fazla zorlamadığını düşünebiliriz. İkinci sebep olarak Sokullu Mehmed Paşa'nın kendi rakiplerini birbirine kırdırma ve kendi yanına çekme politikası oldukça işlevli olmuştur. Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa gibi istikbali parlak gözükten iki paşanın hem yükselişini temin etmiş hem de bir anlamda set çekmiştir. Kendisiyle rekabete girecek herhangi bir divan mensubu bırakmadığı gibi padişahın en yakınlarını da payitahttan uzaklaştırarak kendisi hakkında olumsuz bir izlenim oluşturacak ekibi başından def etmiştir.²⁴⁵ Selânikî'nin Sultan Murad'ın cülusu sonrasındaki bayram günü esnasında Sultan Murad'ın ekibi için de aynısının

---

görerek her birimizi birer bahane ile başkentten uzaklaştırır diye hoşnutsuzluklarını açışa vurmaktan kaçınmıyorlardı". Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.2, 84-85; Yine Âli'nin de bu konu hakkında bir anlatımı mevcuttur: "*Korkarız ki ilkâ-i vezîrle babanız mukarrebleri gibi başdan çıkavuz. Serdârlık mîr-i mîrânlık ümîdinde iken reh-güzâr-ı adem semtine azm idevüz*". Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 961.

²⁴⁴ "İki yıldan mütecâviz zemân Pâdişâh-ı mağfûrî cum'a namazına çıkmağa mâni' olup, 'Çıkarsın ammâ Sarây-ı Amire'ye giremezsin, kul tâ'ifesinin ittifâkı vardur, hâşâ hal'iderler' diyü tahvîf idüp, istedükleri üzre hatt-ı hümâyûn ile rüşvetler alup, maslahatlar görürlerdi." Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 445.

²⁴⁵ A.g.e., 59-65; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 359; Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 960.

yaşanacağını belirtmiş,²⁴⁶ lakin Sokullu Mehmed Paşa veya bir başkası bunları III. Murad'ın ekibi için yapamamıştır. Nitekim Sultan zor bir halde tahta çıkmamış aksine otoritesini eline alabilmiştir. Sokullu Mehmed Paşa, yapmış olduğu hizmetler ve hanedana damat oluşu gibi sebeplerden dolayı azledilmediyse de III. Murad tarafından kuvvetli hizbi dağıtılmıştır. Hatta bu uğurda gereksiz aşırılığa kaçıldığı dahi Sokullu Mustafa Paşa örneğinde görülebilmektedir. Sultanın Sokullu Mehmed Paşa'ya karşı tavrını net bir şekilde koyduğu belki de ilk hadise Üveys Paşa'nın tahkikata uğraması sonrası yaşanan gelişmelerdir. Daha önce Lala Mustafa Paşa için gerçekleştirilenin bir benzeri de Sultan Murad'ın sancaktan gelişi esnasında lala mührüyle mühürlenmiş kimi sandıkları açarak içerisinden harcama yaptığı yönündeki bir suçlamayla Üveys Paşa için Sokullu Mehmed Paşa tarafından yürütülmüştür.²⁴⁷ Lakin Üveys Paşa herhalde padişahın da kendisine olan muhabbetini ve Sokullu Mehmed Paşa'nın gücünü kırmak istemesinin farkında olacak ki Veziriazama ve Kazaskere oldukça sert cevap vermiştir.²⁴⁸ Üveys Paşa'nın birkaç gün sonra şikk-ı sani defterdarlığına atanması söz konusuysen²⁴⁹ aradan çok zaman geçmeden de soruşturmanın müsebbiplerinden Lalezar Mehmed Efendi

---

²⁴⁶ “Ve ol bî-hakikat ve hercâyî ve bî-vefâ serîr-i saltanat u hilâfet didikleri yadgâr yine meydânda Bâb-ı sa'âdet önünde kurulup, az zemânda iki rif'atlû ve azametlû sâhib-kırân ve cihân-bân pâdişâhlar “Benümdür” dir iken gayriler tasarrufında olduğın kadîm kul olanlar görüp, serî'u'z-zevâl idüğün anlayup, derd-i dil ile enîn eyleyüp inledi. Ve öteden şehzâdesiyle gelüp saltanat tahtını görenler surûr ve selvetinden göregelmiş değül kendüzini bilmedi”. Bkz. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 109. Selânikî'nin sözleri esasında kapıkulunun emellerini açık bir ifade edişten başka bir şey değildir. Başından beri anlatılmaya çalışılan şeyler şu basit paragrafla özetlenmiş gibidir.

²⁴⁷ Lokmân, *Zübdetü 'l-Tevârih*, 364; Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 960; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 112.

²⁴⁸ “Ben defterdârım, hazîne benüm ma'rifetüm ile açılır kapanur. Açdım, ne ise masâlih-i mühimme lâzım olduğu üzre gördüm. Zâyi' olmuş nesne varise zâhir olsun, birine bin vireyin.” A.g.e., 112.

²⁴⁹ Lokmân, *Zübdetü 'l-Tevârih*, 367; Hasan Bey-Zâde, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, C.2, 252; Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.2, 5; Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 961.

azledilerek kendisi başdeftardar yapıldı.²⁵⁰ Bu onun Sultan üstündeki lütfunun bir göstergesiydi. Üveys Paşa, Sokullu Mehmed Paşa karşısındaki hizbin başını çeken kimselerden biriydi. Sultan Murad'ın bu rekabette tuttuğu taraf aşıkardır. Hatta Gerlach, Defterdar Kara Üveys Paşa'nın tımarları denetime tabi tutup devlete yüzbinlerce duka kar sağlayınca kimi makam sahiplerinin ona başkaldırdığını ve Sultanın Mehmed Paşa'ya ithafen “*Eğer bana sadakatle hizmet etmek istiyorsanız, vergi işleri müdürünü rahat bırakın*”! şeklinde haber gönderdiğini belirtmektedir.²⁵¹ Üveys Paşa, Sultandan aldığı bu destekle artık işleri Veziriazamı devre dışı bırakarak doğrudan Padişaha tezkire yazarak halletmeye başlamıştır.²⁵² Sultanın musahiplerinin ve harem efradının Veziriazamın otoritesini kırmak adına giriştiği işlerden birisi olan Padişaha doğrudan tezkire yazma meselesi ileride Sultanın başına iş açacaktır.²⁵³

Üveys Paşa'nın tahkikatından mağlubiyetle ayrılan Sokullu Mehmed Paşa için işler bu noktadan sonra neredeyse hiçbir zaman iyiye gitmedi. Ölümüne kadar sürekli zayıflatılan Sadrazam, daha önce kendisinin gerçekleştirdiği faaliyetleri kendisine muhalif kimseler ve Sultan Murad tarafından kendisine yapılışını seyrediyordu. Bunlardan en meşhuru hiç şüphesi Sokullu Mehmed Paşa'nın sır katibi ve en güvendiği isimlerden olan Feridun Bey'e gösterilen muameledir. Feridun Bey Sultanın cülusuna müteakip Sokullu Mehmed Paşa aracılığıyla Sultan Murad'a kendisinin hazırlamış olduğu Münşeatü's Selatin adlı eseri sundu. Lakin Sultan

---

²⁵⁰ Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 961; Lokmân, *Zübdetü'î-Tevârih*, 380; Peçevi, *Peçevi Tarihi*, 5-6. Yalnız Peçevi burada, Üveys Paşa'nın görevden uzaklaştırıldıktan sonra tekrar geldiğini yazmaktadır.

²⁵¹ Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 616.

²⁵² Şemsi Paşa'nın Sultan Murad'a Sokullu Mehmed Paşa'ya güvenmemesi yönünde beyanları için bkz. Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 952. Bu durum şikâyet arzlarının kontrolden çıkmasına giden bir süreç ortaya çıkarmıştır. Reaya'nın meseleyi kötüye kullanması da yine Âli, tarafından anlatılır. A.g.e., 952.

²⁵³ Nitekim bu tezkireler zamanla o kadar artacaktır ki artık okunamayacak sayılara ulaşmaya başlamıştır. Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.2, 5; Daha sonraları Sinan Paşa'nın bu meseleyi ele alıp Sultana çeşitli düzenlemeler teklif edecektir. Bkz. Halil Sahillioğlu, *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, (İstanbul: IRCICA, 2004), 182-184.

kendisine sunulan esere karşı beklenen iltifatı ve taktiri göstermedi.²⁵⁴ Hemen hemen devrin bütün kaynaklarında Sultan Murad'ın edebiyata ve ilme çok fazla önem verdiği açık bir şekilde görülmektedir. Bir fermanla İtalya'da basılmış dini hüviyete sahip olmayan eserlerin satışına müsaade vermiş,²⁵⁵ yine Arap ve Fars edebiyatına dair kitapları satanlara kolaylık sağlanmasını istemiştir.²⁵⁶ Devrinde kaleme alınmış eserlerin haddi hesabı yoktur. Şehnameci Seyyid Lokmân'dan Hoca Sâdeddin Efendi'ye, Gelibolulu Mustafa Âli'den Selânikî Mustafa Efendi'ye çok önemli isimler hep onun devrinde eserlerini kaleme almışlardır. İlme ve sanata bu kadar düşkün bir Sultanın Feridun Bey'i iltifattan yoksun bırakması doğal karşılanmamalıdır. Nitekim Feridun Bey'in bulunduğu konum itibariyle Sokullu Mehmed Paşa'nın en yakınlarından.²⁵⁷ Dolayısıyla Sultanın Feridun Bey'e karşı mesafeli olması onun konumundan kaynaklanmaktaydı. Zaten Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümünü takiben görevine iade alacak ve hatta merhum Sadrazamın eşi İsmihan Sultan ile evlenerek hanedana damat olacaktır.²⁵⁸ Lakin Sokullu Mehmed Paşa'nın amcazadesi olan Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa o kadar da şanslı olmayacak ve barut mahzenine yıldırım isabet etmesi sonucu çıkan yangından dolayı şehrin zaiyata uğraması sebep gösterilerek idam edilecektir.²⁵⁹ Mustafa Paşa'nın idamı için başka sebepler de öne sürülmektedir. Bunlardan en ilginç olanı ise Piyale Paşa'nın vefatı sonrası dul kalan Gevherhan Sultan ile evlenmeyi reddetmesidir.²⁶⁰

---

²⁵⁴ Selânikî, bu hususta Sultanın bu tavrına karşılık görmüş geçirmiş iş bilir kimselerin bu duruma hayretle baktıklarını belirtmektedir: “*Velâkin çendân mu'teber olmaduğı, mukabelede hürrmet ü izzet olunmaduğından ehl-i ruzgâr te'essüf ü hayret de kaldı*”. Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 110.

²⁵⁵ Halil İnalçık, *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016.), 143.

²⁵⁶ İsmail Erünsal, *Osmanlıda Sahaflık ve Sahaflar*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 151, 213.

²⁵⁷ Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 961.

²⁵⁸ Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmileti's-Şakâ'ik*, Haz. Suat Donuk, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 958.

²⁵⁹ Hasan Bey-Zâde, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, C.2, 256-257.

²⁶⁰ Kaldy-Nagy, “Budın Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”: 660; Her ne kadar dedikodularla bezenmiş ve müellifin kulaktan duyduğu uydurmalarının bir bütünü gibi dursa da bunu destekler nitelikte Salomon Schweigge bir pasaj aktarır bkz. Salomon

İstanbul Elçisi Sizendorf Joachim'in raporuna göre Sultan Murad Şeyhülislama “Allah, Buda'yı mahvederek ağır bir şekilde cezalandırdığı halde, efendisine yanlış bilgi veren kişinin hak ettiği nedir? Sultanın ablasının elini reddeden sefil kulun cezası ne olur”? Diye sormuş Şeyhülislam ise cevap olarak “ölüm”. demiştir.²⁶¹ Mustafa Paşa ile bir hanedan nikahı yapılması fikri esasen onun sadakatini amcazadesinden koparıp doğrudan Sultana veya haremdeki musahip hizbe bağlamak amacı gütmüş olabilir. Nitekim Lala Mustafa Paşa'da Sokullu Mehmed Paşa ile akraba olmasına rağmen başlangıçta onunla düşman olmuş daha sonra tekrar araları düzelmiş ve III. Murad dönemi itibariyle tekrardan rekabet halini almıştır. Nasıl ve neden öldürüldüğü bir kenara bırakıldığında Sokullu Mehmed Paşa için çok büyük bir kayıp olduğu ortadadır. Budin Beylerbeyliğine gelişi gibi gidişi de komplolar silsilesiyle gerçekleşen Mustafa Paşa'nın yerine hiç ilginç şaşılmayacak bir şekilde Üveys Paşa geçmiştir.²⁶² Mustafa Paşa dışında Sokullu Mehmed Paşa'ya yakın isimlerin mal varlıklarına el koyuldu ve sürüldü. Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, on sekiz nefer ağasının zeametlerinin alındığını söylerken²⁶³ Mustafa Âli otuz kişinin zeametlerinin alındığını belirtir.²⁶⁴ Sokullu Mehmed Paşa'ya karşı Padişahı doldurduğu iddia edilenlerden birisi de Şemsi Paşa'dır. Şemsi Paşa'nın II. Selim'in musahiplerinden olup Sokullu Mehmed Paşa'nın hışmına uğrayanlardan olması sebebiyle ona kin güttüğü ve bu sebeple de Üveys Paşa tarafından Sultan Murad'a

---

Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Türkis Noyan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), 97-98.

²⁶¹ Alexander von Takáts, “Vezir Szokolli Musztafa Pascha (Der große Musztafa)”, *Ungarische Rundschau für Historische und Soziale Wissenschaften*, C.4, (München: Duncker & Humblot, 1915), 881'den aktaran: Kaldy-Nagy, “Budın Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, 660. Almanca orijinal metin: “Nach einem Berichte unseres Konstantinopeler Gesandten Joachim Sinzendorf richtete der Sultan in der Angelegenheit Musztafas in der Moschee an den Obermufti folgende Fragen: Was verdient der Mensch, dem Gott mit der Zerstörung Ofens einen schweren Schlag versetzte und der dennoch seinen Herrn falsch benachrichtigte? Was verdient der elende Sklave, der die Hand der Schwester des Sultans zurückweist? Den Tod, antwortete der Obermufti. So sei es denn, entgegnete der Sultan.”

²⁶² Hasan Bey-Zâde, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, C.2, 257.

²⁶³ A.g.e., 257.

²⁶⁴ Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 961.

musahip olarak önerildiği söylenir.²⁶⁵ Öte yandan Şeyh Şüca'nın da Sokullu Mehmed Paşa karşıtlarından olduğu görülmektedir. Sultanın hem Üveys Paşa hem de Sokullu Mustafa Paşa ile ilgili kararlarını almadan evvel Şeyh Şüca'ya fikrini sorduğu ve Şeyhin Üveys Paşa'yı destekler nitelikte cevaplar verdiği anlaşılmaktadır.²⁶⁶ Lakin aynı durumun Mustafa Paşa için geçerliliği yoktur.²⁶⁷ Sultanın diğer musahipleri ise Can Feda Hatun ve Gazanfer Ağa'dır. Bu iki önemli şahsiyet de Sultan Murad'ın kararlarını vermesinde önemli bir role sahiptir.²⁶⁸ Her açıdan yalnız bırakılan Sokullu Mehmed Paşa, rakipleri tarafından Sultana kötülense dahi Sultan onu vefat ettiği tarihe kadar görevinde bırakmıştır.²⁶⁹ Sokullu Mehmed Paşa'nın da Sultana

---

²⁶⁵ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.2, 4-5.

²⁶⁶ “Benüm rûhum, siz böyle didükden sonra, gayrılar ne disün? Ammâ aslı budur ki ol husûsî bize kimesne arz itmedi. Bir mektûb sundılar ki acâyib ü garâyib elfâz yazmışlar. Biz dahi bunun sebebin bulmaduk ardınca olduk; geldi, zuhûr eyledi elhamdülillâh. Biz Üveys'e ne zarâr eyledük; nihâyet harâm-zâde olanlara bir iki degnek urduç Sa'âdetüm, biz dostımıza hayr sandugumuz için kakıruz, yine ohşaruz. Ammâ inşâ'allâh, ol Kâsım'un hakkından gelinür. Tahrîk anundur. Ba'dehu Şeytân oğlu'n şalb itmek isterüz. Bize vebâli var mıdur? Sa'âdetüm, bunca kana sebep oldı. Anı katl itmek gazâ degül midür? Lutf eyle, bildür; tâ hakkından gelemüm.” Alvan, *Sultan Murad-ı Sâlis'in Dünyası*, 786-787.

²⁶⁷ Lakin Sultanın idamdan rahatsızlık duyduğu mektuplarından anlaşılmaktadır: “*Budun Pâşası'nun işi tamâm oldı. Hemân Rabb'ümüz bize 'itâb buyurmaya ruhum'*”. Bkz. A.g.e., 802.

²⁶⁸ Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 948-949.

²⁶⁹ Venedik'in payitahta gönderdiği elçi Giacomo Soranzo'ya göre Sokullu Mehmed Paşa'nın yetkilerinin azaltılması sonrası Divanda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Neredeyse bütün paşalar ona düşmandır lakin Sadrazam koruyabildiği otoritesi ve imkanlarıyla paşaların kendisine kurdukları tuzakların üstünden gelmiştir. Bu anlatı Sultan Murad'ın Sokullu Mehmed Paşa'nın gücünü azaltsa da onu diğerlerine yem etmemesinin dışarıdan bir göz aracılığıyla ispatı niteliğindedir. Ayrıca Paşanın şimdiye kadar halk tarafından nefret edilmesine rağmen şu an oldukça saygı duyuluyor demesi de Sokullu Mehmed Paşa'nın bulunduğu konum açısından kıymetlidir. Giacomo Soranzo, “Relazione”, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato: tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, Haz. Maria Pia Pedani-Fabris, (Torino: Bottega d'Erasm, 1996), C.14, 208-209; Balyos Tiepolo ise Sokullu Mehmed Paşa'nın esas düşmanlarının Piyale Paşa ve Lala Mustafa Paşa olduğunu söylerken Sinan Paşa'nın ise

sadakatinden vazgeçmediği tarihlerde belirtilmektedir. Bu süreç içerisinde alınan kararların pek çoğu onun otoritesini sınırlandırmak için mücadele veren bu insanların arzuları neticesinde şekillenmiştir.²⁷⁰ Sokullu Mehmed Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen Safeviler üzerine gidilmesi bunun en bariz örneklerindedir. Sokullu Mehmed Paşa'nın pek de haksız göremeyeceğimiz itirazlarına karşın İran üzerine gidilmesinin mantıklı yanları da vardı. Ancak ihtiraslı komutanların Sultan Murad'ı ikna etmesi Mehmed Paşa'nın itirazlarının önüne geçmiştir. Sokullu Mehmed Paşa'nın varlık gösterdiği en son dış siyaset meselesi Lehistan'daki veraset meselesidir. Safeviler üzerinde izlenecek politikada çok bir varlık gösterememekle birlikte, sefere tayin edilen iki serdarın anlaşmazlıklarına karşı Sultanı Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa hakkında uyarması kayda değerdir.²⁷¹ Esasen bu durum Sokullu Mehmed Paşa'nın karşısında birleşen kimselerin kendi aralarında çekişmelerinin artarak devam edeceğine bir işaret niteliğindedir. Nitekim Sultanın ne iç ne de dış siyaseti bu durumdan asla kurtulamamış ve her daim şahısların güçlerini dengede tutmaya çalışarak hükümdarlığını sürdürmüştür. Sokullu Mehmed Paşa ise harbin daha başlarındaiken kendisine Divanda düzenlenen saldırı sonrası hayatını kaybetmiştir.²⁷² Gerçekleşen saldırı üzerinde çeşitli yorumlar mevcuttur. Öldürenin derviş olduğu hemen hemen tüm kaynaklarda kabul edilegelen şeydir. Lakin derviş

---

bu iki paşaya duyduğu nefret sebebiyle Sokullu taraftarı olduğunu belirtir. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.3, 84.

²⁷⁰ Hasan Bey-Zâde, Sokullu Mehmed Paşa'nın maruz kaldığı duruma içlenmiş bir şekilde olayları anlatır. Şemsi Paşa önderliğindeki ekibin Sokullu hizbini nasıl dağıttığı da detaylı bir şekilde aktarılır. Hasan Bey-Zâde, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, C.2, 254-255. Peçevi'de Hasan Bey-Zâde ile aynı duyguları yaşayarak olayları ele almıştır. Bkz. Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.1, 20.

²⁷¹ Paşaların birbirlerinden memnuniyetsizliklerini dile getirmeleri üzerine Sokullu Mehmed Paşa: “onları anlaştırmak imkansızdır, yalnız biri serdar olsun, hangisi emrolunursa ferman padişahındır”. Diyerek Sultanı seçime yönlendirmiş ve sonucunda Lala Mustafa Paşa tercih edilmiştir. Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C.2, 32-33. Lakin Peçevi'nin Sokullu ailesinden olduğunu göz önüne alarak bu kısmı anlatırken akrabası olan Lala Mustafa Paşa'yı daha önde göstermek adına rakibi Sinan Paşa aleyhine çok rahat konuştuğunu belirtmekte fayda vardır.

²⁷² Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 125; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 403; Hasan Bey-Zâde, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, C.2, 276.

kılığındaki suikastçının azmettiricisinin kimin olduğu tam olarak bilinmemektedir. Suikastın arkasında birinin olmadığı anlatımı hâkim görülmeğe de²⁷³ Sultanın bu işin arkasında olabileceğine yönelik iddialar da mevcuttur.²⁷⁴ Lakin bu işin Sultanın karakterine ve politikalarına uymayacağını anlayabiliyoruz. Öte yandan Sultanın bir türlü azletmediği Sokullu Mehmed Paşa'nın ortadan kalkması için böyle bir girişimi düşmanlarının hazırladığına şüphe yoktur. Sokullu Mehmed Paşa günahıyla sevabıyla devlet için üstün hizmetlerde bulunmuş bir şahsiyet olarak bu dünyadan ayrılırken, devletin izlediği dış siyaset ise tamamen değişmekteydi. Sultan Murad'ın dengede tutmaya çalıştığı iç siyaset gittikçe kızışmakta ve Sultanı zor durumlara sokmaktaydı. II. Murad için yazılmış olan ve Sokullu Mehmed Paşa karşıtları tarafından yazıldığı anlaşılan Anonim nasihatname/siyasetname Hırzû'l-Mülûk'ta padişaha Sadrazamın gücünü azaltması tavsiye edilmişti.²⁷⁵ Sultanın bu tavsiyeyi ciddiye aldığı görülüyor ki Sadrazamlık mührünü bir süre kimseye vermedi.²⁷⁶ III. Murad sadrazamlık makamının sürekli el değiştirmesini sağlayarak kendi otoritesini temin etmeye gayret etse de²⁷⁷ bu durum devletin politikalarının bir nebze olsun belirsizliğe sürüklenmesine sebep olacaktır.

---

²⁷³ Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 403.

²⁷⁴ Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, 99-100.

²⁷⁵ “Bu takdirce mansıb alanlara dahı lâzım gelür ki vezir-i a'zamun rızâsından taşra olmayup hayrdan ve şerden her ne ise emrine tabi' olalar. 'İyâzen-bi'l lâh eyü nesne değildir. Bir hâlet olmak gerekir ki manâsıb tasarruf idenler cemi' tasarrufatı sa'âdetlü pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinden bilüp nihâyet mertebe vezîr-i a'zamun sözünün nüfuzı bir nesneyi hak üzere 'arz eylediği zamânda olur diyü bu i'tikâd üzere olalar”.

Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-i Müstetâb – Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn - Hırzû'l-Mülûk*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 188-189.

²⁷⁶ Selânîkî, *Tarih-i Selânîkî*, 128.

²⁷⁷ Gerlach Sultan Murad'ın otoriterliği için şu cümleleri söyler: “Sultan Selim zamanından beri Mehmed Paşa diğerleri yanında padişah gibi müstakil idi ve dostlarını ve diğer yakından tanıdıklarını istediği gibi azl ve nasb ediyordu. Selim kendisinin icraatına karışmıyor, yalnızca tutkulannın tatminiyle ilgileniyordu. Murad ise bütün imparatorlukta olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmak istiyor. Birini beğenmezse veya şikayet gelecek olsa, onu, paşaya danışmadan ve haber vermeden azlediyor.” Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 517.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. MURAD'IN HARİCİ SİYASETİ

Osmanlı Devleti'nin oldukça planlı ve sürekli bir harici siyasete sahip olduğu daha önce de pek çok kez belirtilmişti. Sultan Murad'ın harici siyaseti de kendisinden önceki Sultanların siyasetinden bağımsız bir halde ilerlememiştir. Ancak bir önceki bölümde anlatıldığı üzere III. Murad'ın dışarıda izleyeceği politikalarda iç dengeler oldukça önemlidir. Sokullu Mehmed Paşa'nın izlediği diplomasi odaklı barış siyasetine karşılık hırslı ve kendilerini göstermek isteyen komutanlar devletin çıkarına olabilecek bir savaşı arzulamaktaydılar. Nitekim gerçekleşebilecek bir savaşta başarılı olacak bir komutanın Sokullu Mehmed Paşa'nın otoritesine zarar vererek Sultanın gözünde yükselmesi haremdeki Sokullu Mehmed Paşa karşıtı hizbin de işine geleceğinden Sultan'ı aktif bir sefere yönlendirmeleri söz konusu olmuştur. Öte yandan her Sultanın kendi otoritesini sağlamak amacıyla başarılı bir sefer düzenleme isteği olduğundan Sultan Murad'ın da uygun koşulların sağlanması durumunda bir sefere hayır demeyeceği de düşünülmesi gereken bir durumdur.

Tüm bu bakış açılarının arasında Sultan Murad'ın tahta geçmesinden hemen önce Fas tahtında yaşanan değişiklik sonrası kardeşlerini ortadan kaldırmaya yeltenen Abdullah el-Galib'in baskılarından kaçarak Payitahta sığınan Abdülmelik'in Osmanlı Devleti'ne Kuzey Afrika'daki hakimiyetini pekiştirecek bir imkân sunması, yok sayılacak kadar küçük bir hadise değildir. Öte yandan Sultanın cülusundan sonra Fransa Kralı IX. Charles'ın beklenmedik ölümü, Lehistan tahtında tekrardan bir kargaşaya sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla Sultan Murad harici siyasetine bu iki krizi yönetmekle başlamıştır. Lakin Safevilerin yaşadığı iç çatışma hem Sokullu Mehmed Paşa karşıtı hizbin hem de Sultanın dikkatini doğuya yöneltmiş ve Kuzey Afrika ve Akdeniz üzerinde izlenebilecek olası politikaların önüne bir anlamda set çekmiştir.

3.1. Leh Veraset Sorunu ve III. Murad'ın Kuzey Afrika Politikasının Başlangıcı

Sultan Murad tahta çıktığında babasından sadece tahtı değil aynı zamanda Lehistan ve Fas tahtları üzerindeki problemleri de devraldı. İki devletin de içerisinde yaşadığı sıkıntılar Osmanlı Devleti'nin dışarıda izlediği siyasete sorun teşkil edebilecek konumdaydı. Nitekim Lehistan, Osmanlı Devleti için hem Rusya'ya karşı bir tampon bölge hem de Habsburglara karşı mücadele etme halinde Kuzeyden bir cephe

açılmasını önleme adına önemliydi. Öte yandan Fas ise Osmanlı ve İspanya arasındaki gövde gösterisine sahne olan Kuzey Afrika'nın en uç noktasında bulunan Atlas Okyanusuna açılan bir kapıydı. Osmanlı Devleti'nin Fas'ın kontrolünü elinde tutması halinde Kuzey Afrika'da elde edilen kazanımları koruması bir yana İspanya ve İtalya kıyılarına korsanları aracılığıyla çok daha rahat akınlar gerçekleştirebilecekti. Fas'ın İspanya eline düşmesi durumunda ise zaten mesafeden dolayı otoritenin tam anlamıyla tesis edilemediği bir coğrafya olan Kuzey Afrika'da tutunmak oldukça güç bir hale gelecekti. Dolayısıyla Sultan tahta çıktığında ilk iş olarak bu iki meseleyle alakadar oldu.²⁷⁸

3.1.1. Leh Tahtına Müdahale

Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın Lehistan'a bakışı dostaneydi. Özellikle Sultan Süleyman ile başlayan bu dostlukta Sultanın Macaristan üzerindeki politikasının etkisi vardı. Sultan Süleyman daima kuzeyini güvene alarak hareket etmiştir. Bu durum Lehlerin de işine gelmekteydi. Osmanlılarla arayı bozmadıkları için Ruslara karşı daha rahat kendilerini konumlandırırken, Tatar akınlarına karşı da ciddi bir önlem sağlanmış oluyordu. Ayrıca Habsburgların gücünün kırılmasından da memnun görünmekteydiler.²⁷⁹ Leh topraklarında gözü olan Habsburglar ise Ruslar ile birlikte ortak hareket ederek Leh tacını Habsburgların, Litvanya tacını ise Rusların alacağı

---

²⁷⁸ Gerlach, Osmanlı Sultanının gücü ve otoritesinden bahsederken "Padişahın Lehistan'a tek bir çavuş göndermesi yetiyor. Tüm Roma-Germen İmparatorluğu o bir tek çavuşun yaptığını beceremiyor. Padişah, Cezayir'e üç kadirge göndermekle, Fas tahtına bir kral yerleştirebiliyor. Tatarlar padişah ne derse yapıyorlar. İranlılar ondan korkuyorlar". Demektedir. Bu sözler III. Murad dönemini özetler nitelikteyken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin gücünün doruklarında olduğunu da belirtir. Nitekim devam cümlesinde "Gene de Tanrımız onun gözlerini bağlıyor veya önüne başka engeller çıkarıyor olmalı ki, o bu büyük gücüne ve tebaasının itaatine rağmen doğrudan doğruya Viyana üzerine yürüyüp onu işgal etmiyor. Evet, o bizi çoktan yutmuş olabilirdi". Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 424.

²⁷⁹ Leh Kralı Sigismund'un kayınpederi olan I. Ferdinand'ın akrabalığından bile daha avantajlı olarak gördüğü Sultan Süleyman'ın dostluğuna daha fazla değer verdiği söylenmektedir. Ludovisi'den aktaran Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.3, 368.

bir plan neticesinde Osmanlı'ya karşı savaş ilan etmeyi düşünmekteydi.²⁸⁰ Bu durumun Habsburgları güçlendireceğini fark eden Fransızlar ise kendi prensleri Henri de Valois'nın adaylığı açıklamışlar, Osmanlılar da bu adayı desteklemişlerdir.²⁸¹ Nitekim II. Selim döneminde desteklenen bu aday Lehistan'ın başına getirilmiş ve Leh soyluları Sultanın sözünü dinlemiştir.²⁸² Özellikle Rusların ve Habsburgların dahil olduğu taht kavgasında zafer, Osmanlıların desteklediği ve daha sonrasında da Fransa Kralı olmak için Lehistan'daki taht problemini yeniden ateşleyen Henri de Valois'nın olması²⁸³ payitahtça oldukça hoş karşılanmış ve olası

---

²⁸⁰ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 173-174.

²⁸¹ A.g.e., 174.

²⁸² Ahmed Refik (Altınay), "Sokollu Mehmed Paşa ve Lehistan İntihabı" *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C.4 S.35 1915, 663-687.

²⁸³ Henri'nin seçilmesi üzerine Lehlere giden namenin defter kaydında: "Çünkü krallığa münasip içinizde kimse bulunmamışdır Asitâne-i devlet-medârim cânibine olan ihlâs-ı kadîmi ve ihtisâs-ı samîmiyyeniz mücebi emr-i şerîfime muvâfık kâdîmü'l-eyyâmdan südde-i sa'âdet destgâhıma kemâl-i musâdakat ve muhalisat üzere olan dostumuz França padişahının müşarunileyh Ferendoş'un krallığa kabul itmek hususun makbul ve müvecceh tedârük etmişsiz sizden dahi umulan bu makûle evzâ' idüğü zuhura gelmiş bundan ahsen ve ulâ tedârük kabil ve münasip görülse ol işaret olunurdu". Denilerek memnuniyet belirtilmiştir. BOA, MD 22, Hkm, 220; Ayrıca direkt Henri'ye de name yazılmıştır: "Vilâyet-i Leh dahi memâlik-i mahmiye-i hüsravâbnemiz civârında vâki' olmağın ale'd-devâm kuvve-i kâhire-i mülûkânemiz ile musavven ve mahfûz ve ümerâ' ve a'yânı ve sâ'ir ahâlisi sâye-i sa'âdet ve ketf-i himâyetimizde âsûde-hâl ve farkü'l-bâl olagelmediğini anlar dahi Südde-i sa'âdetimiz tarafına kağıtlarını gönderüb kralları mürd olub krallığa münâsib ve lâyük kimesne tedârîki bâbında fermân-ı hümâyûnumuzun sudûr ve pîrûzuna müterakkıb ve mütevakkıf oldukları i'lâm eyledükleri bâ'isden hükm-i şerîf-i vâcibü'l-iz'ânımız irsâl olunub sizi krallığa kabul itmek tenbîh olundukda emr-i şerîfimize itâat ve inkıyâd gösterüb sene dokuz yüz seksen bir Muharremü'l-harâm ayının evâsıtında südde-i sa'âdetimize tekrâr kağıtların görüb sizi krallığa kabul eyledüklerin ve etrâf ü cevânibde olan krallar sevdâ-yı hânları sebebi ile her biri oğlanların kral itmek arzûsun eyleyüb asâkir cem'ine ve sâir efkâr-ı fâsideye meşgûl ve ol bâbda envâ'-ı ikdâm ve ihtimâmları masrûf ve mebzûl olduğun bildirdüklerin yeri ve göğü hallâk hallâk eden hazret-i perverdigâr-ı bî-zevâl celle zikruhûnun uluvv-i inâyet-i bî-gâyetleri mukârenetleriyle sizi ol diyâra kral nasb ve ta'yîn eyledün tedârîkiniz". BOA, MD 22, Hkm, 245.

bir Rus saldırısına karşı Kırım üzerinden desteğe gelineceği belirtilmiştir.²⁸⁴ Lakin IX. Charles'ın ölümü işleri tekrar sarpa sarmış ve Fransız tahtını Leh tahtına tercih eden Henri apar topar Fransa'ya kaçmıştır. Sultanın boşta kalan taht için hemen harekete geçtiği görülmektedir. Zira bu tahtta hem Habsburgların hem de Rusların gözü vardır.²⁸⁵ Lakin Osmanlılar bu duruma seyirci kalmadan hemen müdahil olarak tahta Rusların ve Habsburgların istediği birisinin geçmesini önlediler. Osmanlılar Sigismund'un ölümü sonrası başta tahta bir Lehli geçirme arzusunda olsa da araların iyi olduğu Fransa'dan birisinin tahta geçmesinde bir sıkıntı görülmemiştir. Lakin yine boşta kalan tahta bu sefer Erdel Voyvodası Stefan Bathori uygun görülmüştür.²⁸⁶ Bathori öldüğü 1586 senesine kadar hüküm sürerken vefatında onun da çocuk bırakmaması tekrardan bir problem çıkaracak olsa da tekrardan Osmanlı'nın istediği biri olan İsveç kralının oğlu Zygmunt tahta çıkarılacaktı. Osmanlı sert bir diplomasiyle yine istediğini yaptırarak Kuzey Avrupa'dan gelebilecek tehdidi minimuma indirmeye çalışmıştır. Defter kayıtları Osmanlı için Lehistan meselesinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Erdel Voyvodası olan Bathori'ye karşı girişilebilecek Rus ve Habsburg faaliyetlerine karşı Sultan teyakkuzdur.²⁸⁷ Bu

---

²⁸⁴ “Hazır u müheyya olan Tatar askerine yarar serdar ta'yîn olunup üzerlerine teveccüh ve irsâl itmek babında müşarunileyh hanlarına name-i hümâyûnum yazılıp tenbih ve tekid olunmuştur”. bkz. BOA, MD 22, Hkm, 220. Devlet Giray'a seçim öncesi Leh ülkesindeki seçimde istenilen elde edilmezse olası bir taarruz için izin verildiğine dair namenin defter kaydı için ayrıca bkz. BOA, MD 22, Hkm, 147.

²⁸⁵ Filek Beyine yazılan hükmün defter kaydında bu durum açıkça ifade edilmektedir. BOA, MD 26, Hkm, 533.

²⁸⁶ Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004), 28.

²⁸⁷ “Kralları mürd oldukda dahî südde-i sa'âdetimiz dostlarından France kralı karındaşın krallıklarına ihtiyâr idüp ba'dehu irâdetullah ile vilâyeti krallığı kendüye müyesser olup vilâyetine 'avdet itdikde zikir olunan beglerin içlerinden krallığa istihkâkı olur kimesneleri olmamağla ahvâllerin tekrâr atebe-i ulyâmız tarafına arz ve i'lâm itdüklerinde dergâh-ı mu'allâmız tarafından dahi vilâyet-i mezbûre banlarına ve sâ'ir a'yâna hükm-i hümâyûnumuz gönderilüp beglerinden krallık uhdesinden gelür bir yarar ve namdârın kabul idüp veyâhud Erdel voyvodası krallığa ihtiyâr idesiz deyü fermân-ı şerîfim sâdir olmağın vilâyet-i Leh a'yânının ekseri fermân-ı hümâyûnumuza imtisâl idüp Erdel voyvodasını krallığa kabûl itdüklerin i'lâm idüp mezbûr voyvoda dahî kalkup Leh

meselenin halledilişindeki yüksek diplomatik hareketlilik daimî sulh politikasının temsilcisi olan Sokullu Mehmed Paşa'nın aktifliğini bize gösterir niteliktedir. Zira Sokullu Mehmed Paşa diplomasiyi çok iyi kullandığı gibi aktif savaştan da diğer paşaların önünü açabileceği endişesiyle daima uzak durmaya gayret etmiştir. Öte yandan bu meselenin bu şekilde halledilmesinde Osmanlı Devleti'nin askeri kudretinin yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır.

3.1.2. Osmanlıların Fas Üzerindeki Varlığı

Sultan Murad'a babasından kalan bir diğer mesele ise Osmanlı'nın Akdeniz politikaları derinden etkileyebilecek olan Fas'taki taht kavgalarıydı. Sultan Murad, Fas üzerinde aktif bir politika izleyerek buradaki meseleyi göz ardı etmemiştir. Osmanlı Fas ilişkilerinin temelinde Cezayir'in ele geçirilmesi yatmaktadır. Sultan Süleyman döneminde Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezayir fethi ile coğrafi olarak Fas ile sınırdış olunması ilişkileri tetiklemiş ve Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki gücüne bağlı olarak gelişmiştir.²⁸⁸ Fas'ın payitahta olan uzaklığı düşünüldüğünde iki devlet arasındaki ilişkilerin Cezayir Beylerbeyliği aracılığıyla yürütülmesinden başka şansları da zaten yoktur.

Osmanlı Devleti'nin esasında Fas'taki iç karışıklıklara daha önce de müdahil olduğu bilinmektedir. Osmanlılar ile gayet olumlu ilişkilere sahip olan Vattasilerin Fas'taki hakimiyetlerini yavaş yavaş Saadilere kaybetmeye başladığı XVI. yüzyılın başlarında ülkede hem bir Vattasi iç kargaşası hem de Saadi-Vattasi savaşı yaşamaktaydı. Vattasi hanedanında Muhammed el-Burtukali'nin ölümünü takiben kardeşi olan Ebu Hassun Ali tahta geçse de çok geçmeden yeğeni Ebü'l Abbas Ahmed tarafından tahta el

---

vilâyetine krallığa gitmek üzere olup lâkin içlerinden ba'zı eşkıyâ kendü hevâlarına tâbi' olup kimi Moskov ve kimi Nemçe kralları cânibine meyl idüp ve oğulların kral itmek murâd idinüp ol fikr-i fâsid ile Nemçe beğleri etrâf-ı serhadde nice yerlerde cem'iyet üzere oldukların Budun muhâfazasında olan düstûr-ı ekrem müşîr-i efhâm vezîrim Mustafa Paşa edâmallahü te'âlâ iclâlehu südde-i sa'âdetimize i'lâm eylemişlerdir". BOA, MDZ 3, Hkm. 23.

²⁸⁸ Mustafa L.Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/191.

koyulmuştur.²⁸⁹ Ahmed, Saadilerle çok sayıda mücadeleye girişmiş, bu mücadeleleri esnasında Saadiler tarafından esir edilmiştir. İki sene süren esareti sonrası serbest kalmış olsa da yönetimi uzun sürmedi. Nitekim kısa bir süre sonra Saadilerin lideri Muhammed eş-Şeyh el-Mehdi, Vattasilerin başkentine yürüdü ve şehri yoğun bir mücadele sonrası ele geçirdi.²⁹⁰ Şehir düştükten sonra Vattasi mensupları ya öldürüldü ya da tutuklandı. Bu hengameden kurtulabilen tek kişi ise yeğeni tarafından tahttan edilen Ebu Hassun olmuştur.²⁹¹ Fas'ın kontrolünü tamamen eline alan Muhammed eş-Şeyh, 1550 yılında anlaşılması güç bir şekilde Osmanlılara bağlı Cezayir Beylerbeyliğinde bulunan Tlemsen'e saldırdı. Her ne kadar Tlemsen şehri bir İspanya bir Osmanlı arasında gidip gelen muallakta bir yerleşim yeri olsa da²⁹² Tlemsen'e saldırmak Osmanlı Devleti'ni karşısına alması demekti. Üstelik Muhammed eş-Şeyh'in onayı olmamasına rağmen Saadi ordusu konumunu daha da ilerletmiştir. Osmanlı hakimiyetine karşı bu kadar agresif bir ilerleyişin yanında İspanyollara ait bölgelere aynı şekilde muamele göstermemeleri Saadilerle İspanyolların iş birliği yaptığı yönünde bir izlenim oluşturabilir niteliktedir.²⁹³ Saadilerin bu kadar agresif oluşunda Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın²⁹⁴ o esnada İspanyolların elinde bulunan Vehran üzerine yoğunlaşmış olması da şüphesiz etkiliydi.²⁹⁵ Elbette Osmanlı ordusu bu tecavüze karşılık vermekten geri durmamış ve 1552 tarihinde Hasan Paşa, Saadileri mağlubiyete uğratarak ordunun kumandanı ve aynı zamanda Muhammed eş-Şeyh'in oğlu Abdülkadir'i öldürerek Tlemsen'i

---

²⁸⁹ Qiyas Şükürov, "Vattâsiler", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/572; İsmail Ceran, *Fas Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012), 328.

²⁹⁰ F. R. C. Bagley (Haz), *The Last Great Muslim Empires: History of the Muslim World*. (Princeton: Markus Wiener Publishers Princeton, 1996), 103; Ceran, *Fas Tarihi*, 329-330.

²⁹¹ Qiyas Şükürov, "Vattâsiler", 328.

²⁹² Ceran, *Fas Tarihi*, 416-417.

²⁹³ İsmail Ceran, bu noktada Saadi ordusunun Türklerle iş birliği yaparak İspanyolların elinde bulunan Oran ve Marselkebir'e yürümelerinin daha mantıklı olduğunu ancak onların daha da doğuya giderek Debbu Emirliği'ni ele geçirmeye çalıştığını ve Beni Amir kabilesinin topraklarını yağmaladığını belirtmiştir. Ceran, *Fas Tarihi*, 418.

²⁹⁴ Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu.

²⁹⁵ Aldo Gallotta, "Hasan Paşa", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/334-335; Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191.

direnissiz bir şekilde geri almıştır.²⁹⁶ Tlemsen'in geri alınmasıyla Abdülvadi hanedanı son buldu ve Tlemsen tamamıyla Türk hakimiyetine alındı.²⁹⁷ Bu esnada Saadilerden kurtulabilen Ebu Hassun ise İspanya'da V. Charles'tan yardım istediye de elde edemedi. İspanya sonrası Portekiz'e giden Hassun, burada talebine karşılık buldu ve Portekizlilerden aldığı beş yüz kadar asker ve altı kadar karavelayla Badis'e geldi. Lakin buradaki halk kafirlerle iş birliği yaptığını gördükleri eski emirlerini karaya çıkarmadı. Bu sırada Cezayir Beylerbeyi tarafından saldırıya uğrayarak ele geçirildi. Hassun, Osmanlı kontrolündeki Cezayir'de Salih Paşa ile bir ittifak kurmayı başararak ondan yardım istemiştir. Yardımları karşılığında ise Paşa'ya vasallık vadetmiştir.²⁹⁸ Öte yandan farklı bir anlatımda ise bölgeye Hasan Paşa'dan sonra atanan Salih Paşa'nın (Reis) Ebu Hassun ile direkt olarak temasa geçmesidir. Nitekim tahta talip olan Vattasi hanedan üyesi ile iş birliği yapması halinde Fas'ta çok başlılık meydana gelecek ve bu sayede Paşa ülkeye daha kolay müdahale edebilecekti.²⁹⁹ Her halükârda Osmanlılar Salih Paşa kumandasında Fas üzerine yürüyerek Muhammed eş-Şeyh'in tecrübesiz ordusunu kolaylıkla mağlup etmiş ve onu güneye doğru kaçırmayı başarmıştır. Osmanlılar bu sayede Fas'ı 1554 tarihinde ele geçirmiş ve kendilerinden yardım isteyen Ebu Hassun'u bölgeye bir valisi olarak bırakmışlardır.³⁰⁰ Bu durum Cezayir'dekine bir anlamda benzemektedir. Sultandan yardım isteyen bölgeden birine o bölgenin valiliğini verilmesi Osmanlıların bölgede daha rahat tutunması ama kontrolü de elinden bırakmamak adına uyguladığı bir yöntemdi. Türklerin Fas'ta kaldığı süre boyunca yapılan tüm faaliyetler Osmanlı Sultanı adına yapılmaktaysa da Ebu Hassun bundan rahatsızlık duyarak Salih Paşa'yla ipleri koparma noktasına gelmiştir. Salih Paşa ise Fas topraklarını tıpkı Cezayir'de olduğu gibi doğrudan devlete bağlamayı düşünmüş, ancak şartların uygun olmadığını anlayarak bu düşüncesinden vazgeçmiştir.³⁰¹ Vattasi hanedanlığı ihya edilmiş ve Ebu Hassun ise tabi olmayı kabullenmiştir. Ancak bu uzun sürmemiştir

---

²⁹⁶ Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191; Ceran, *Fas Tarihi*, 419; Gallotta, "Hasan Paşa", 334-335.

²⁹⁷ İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574*, 100; Ceran, *Fas Tarihi*, 419.

²⁹⁸ A.g.e., 420-421; Bagley, *The Last Great Muslim Empires*, 103.

²⁹⁹ Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191.

³⁰⁰ Bagley, *The Last Great Muslim Empires*, 103; Ceran, *Fas Tarihi*, 329-330.

³⁰¹ A.g.e., 425.

zira Ebu Hassun'un sefer masraflarını karşılayarak Türk ordusunu şehirden çıkartması akabinde Saadiler tekrar fırsat bularak Fas'ı ele geçirmiş ve böylece Vattasi hanedanlığı Fas üzerinde sona ermiştir.³⁰² Muhammed eş-Şeyh ise Türklerin tekrar Fas'a müdahil olmalarından çekindiğinden İspanya ile ilişkilerini geliştirmeye gayret etmiştir.³⁰³ Esasen Saadilerin başta Türklerin Cezayir'e yerleşmesi noktasındaki arzusunu³⁰⁴ göz önüne aldığımızda ilişkilerin bu denli sert kırılması oldukça ilginç bir durumdur. Saadilerin köken itibariyle şerif olmaları dolayısıyla kendilerine fazladan bir meşruiyet addederlerken Osmanlılara bu konuda kafa tutmaya çalışıyorlardı. Özellikle Kuzey Afrika'nın diğer beldelerinde Osmanlı'ya karşı bağlılık görülmekteyken Saadiler Osmanlı'ya muhalefeti temsil etmekteydiler.³⁰⁵ Sultan Süleyman, Muhammed eş-Şeyh'e 1552 gibi erken bir tarihte elçi göndererek Vattasi döneminde olduğu gibi hutbenin kendisi adına okunmasını istedi ve ona Arapların Şeyhi olarak hitap etti. Bu duruma sinirlenen Muhammed eş-Şeyh, misliyle bir cevapta bulunarak Sultan Süleyman'a hitapla Balıkçıların Kralı olarak hitap ediyor ve Mısır'a kadar gelerek Türkleri tepeleyeceğini söylüyordu.³⁰⁶ Türklere karşı düşmanca hisler barındıran Muhammed eş-Şeyh'in İspanyollarla iş birliği yapmaması mümkün değildi. Zaten bu durumun farkında olan Salih Paşa Bicaye'yi alıp, payitahttan Oran'a girebilmek için destek istemişti. Fakat Paşa'nın vakitsiz ölümüyle Oran'ın fethi tamamlanamamıştır.³⁰⁷ Salih Paşa'nın ölümü sonrası yaşanan karışıklıkları fırsat bilerek Tlemcen'e saldıran Muhammed eş-Şeyh önce bozguna uğramış sonra da suikastla öldürülmüştür.³⁰⁸

Muhammed eş-Şeyh'in ölümünden sonra yerine oğlu (Mevlay) Abdullah el-Galib geçmiştir. Saadiler, Sultan Süleyman'ın gazabını üstlerine çektiklerinden tekrardan Cezayir Beylerbeyliğine atanan Hasan Paşa, Saadilerin üzerine gitti. Vadi'l Leben'e geldiğinde iki ordu karşılaştı. Bu esnada İspanyolların Oran Valisi Kont

---

³⁰² Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191; Ceran, *Fas Tarihi*, 427.

³⁰³ A.g.e., 429; Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191.

³⁰⁴ Ceran, *Fas Tarihi*, 433-434.

³⁰⁵ A.g.e., 440

³⁰⁶ A.g.e., 440-441.

³⁰⁷ A.g.e., 444.

³⁰⁸ A.g.e., 447; Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191; Bagley, *The Last Great Muslim Empires*, 103.

d'Alcaudete'in kumandasında on iki bin kişilik bir ordu hazırladığını öğrendi ve kısıpaca girme ihtimalini göz önünde bulundurarak Badis'e geri çekildi.³⁰⁹ d'Alucaudete'nin Tlemcen'e saldırısı beklenirken gemilerinin Hasan Paşa tarafından yakıldığını gören komutan Tlemcen yerine Mostaganem'e yönelerek burayı kuşatmış, ancak Hasan Paşa'yı karşılarında gören yerli birlikler hemen dağılarak Osmanlıların işini kolaylaştırmıştır. Kahramanca çarpışan d'Alucaudete savaş esnasında öldürülmüştür.³¹⁰ Abdullah ise sefer dönüşü taht için sıkıntı yaşayabileceğini düşündüğü kardeşi Ebu Said Osman'ı öldürtmüştür. Bunun üzerine Abdülmü'min, Abdülmelik ve Ahmed el-Mansur Türklere sığınmıştır.³¹¹ Mostaganem mağlubiyeti sonrası durumu telafi etmeye çalışan taze kral II. Felipe ile İspanyollar Cerbe'de çok ağır bir mağlubiyet daha almışlardır.³¹² İspanyollar daha sonra Badis'e yerleşerek Osmanlıların Fas'ın iç kısımlarına nüfuz etmesinin önüne set çekmiştir. Buna karşılık ise Osmanlılar Badis ve Tunus üzerine gitmek yerine daha yakında olan Malta'yı kuşatmayı tercih etmişlerdir.³¹³ Moriskoların ayaklanma sürecinde Abdullah Moriskolara doğrudan yardım etmemiş sadece birkaç faaliyetlerine göz yummakla yetinmişti.³¹⁴ Öte yandan Uluç Ali Paşa süreci bizzat Cezayir'den yönetir gibiydi.³¹⁵ Bu süreç içerisinde Uluç Ali Paşa'nın da bir Fas Seferi olsa da bu sefer başlangıçta Oran'daki İspanyollar üzerineyken daha sonra değişikliğe giderek Fas kuşatma altına alınmıştır.³¹⁶ Yine Kılıç Ali Paşa'ya yollanan emirler onun Mağrip üzerinde sefer düzenlenmesine yönelikti lakin İnebahtı felaketine giden süreç yüzünden planlar ertelenmek durumunda kaldı.³¹⁷ Abdullah'ın

---

³⁰⁹ Ceran, *Fas Tarihi*, 453.

³¹⁰ Öztuna, *Türkiye Tarihi*, C.6, 44-45.

³¹¹ Ceran, *Fas Tarihi*, 453.

³¹² Öztuna, *Türkiye Tarihi*, C.6, 45.

³¹³ Ceran, *Fas Tarihi*, 460.

³¹⁴ Bagley, *The Last Great Muslim Empires*, 103.

³¹⁵ Öztuna, *Türkiye Tarihi*, C.6, 179.

³¹⁶ A.g.e., 179.

³¹⁷ Sultan Süleyman'ı durumdan haberdar ettiği anlaşılan Hasan Paşa'ya gelen hükümde Sultan Süleyman: "Fas hâkiminün yanında olan karındaşlarına hükm-i hümâyûnum yazılıp sana irsâl olundu. Vech ü münâsib gördüğün üzre tesellî idesin." diyerek esasen Fas'ın iç işlerine dahil olduğunu açık bir şekilde göstermiştir. Ayrıca donanmanın

vefatı akabinde ise Osmanlı Saadi ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Abdullah, babası Muhammed eş-Şeyh'in ölümü sonrası tahta çıkar çıkmaz kardeşlerine baskı kurması sonucu Abdülmü'min, Abdülmelik ve Ahmed el-Mansur Cezayir'e giderek Türklere sığınmıştı.³¹⁸ Abdullah, Cezayir'deki kardeşlerinin kendisine karşı giriştiği faaliyetlerine karşı faaliyet üretebilmek ve payitahta kendisine karşı oluşan havayı anlayabilmek adına İstanbul'a bir sefaret heyeti göndermiştir. Lakin bu heyet geri dönene kadar hayatını kaybettiğinden amacına ulaşamamıştır.³¹⁹ Sultan Süleyman ve oğlu Sultan Selim'in kardeşler arasındaki meseleye fazlaca önem verdiği arşiv belgelerinden anlaşılabilir.³²⁰ III. Murad'ın da Fas üzerindeki taht kavgasına dahil olması daha önce de pek çok kez belirtildiği gibi Osmanlı Devleti'nde dış siyasetin tutarlı devamlılığına delalettir. Seyyid Lokmân, Zübdetü't-Tevârîh'inde Sultan Selim'in vefatından birkaç gün önce payitahta gelen Abdülmelik'in haberini bizlere vermektedir. Buna göre Abdülmelik pişkeşiyle gelerek padişahın eteğine yüz

---

yardımını isteyen Hüseyin Paşa'ya Malta üzerine gidildiği için şu an gönderilemeyeceği belirtirken Abdullah'ın barış yanlısı olmaması durumunda ise müdahil olunacağı aktarılmıştır. "mûmâ-ileyh Fas hâkimi ol zamâna değîn tarîk-ı sulh u salâha teşebbüs itmeyüp ol taraflara ızhâr-ı adâvet ve isrâr-ı muhâlefetde ola" bkz. BOA, MD 6, Hkm, 972.

³¹⁸ Ceran, *Fas Tarihi*, 464.

³¹⁹ A.g.e., 464.

³²⁰ Abdülmü'min ve Abdülmelik'in kardeşleri Abdullah'a karşı Osmanlı'dan yardım istediği mektubun defter kaydı için bkz. "Hâliyâ Dergâh-ı Sa'âdet-destgâhımız'a mektûbunuz vârid olup; "Fas Hâkimi olan cenâb-ı emâret-me'âb karındaşınız Abdullâh ile mâ-beyninüz ıslâhı için vilâyetinün serhaddine varduğunuzda üzerinize hücumı mesmû'ınız olmağla yine Cezâyir'e mürâca'at olunup Donanma-i Hümâyûnum'la mu'âvenet olunup muhassilü'l-âmâl olmak recâsında olduğunuzu" i'lâm eylemişsiz." BOA, MD 6, Hkm, 971; Abdullah ile Abdülmelik arasında bir sulh addetme çabası için bkz. BOA, MD 7, Hkm, 2439; Abdülmelik'e verilen yönetim hakkı için bkz. BOA, MD 12, Hkm, 1036; Abdullah'ın halka yaptığı zulümlere karşılık kardeşinin yardım talebi ve Cezayir Beylerbeyi Ali Paşa'nın meseleyi çözmesi için gönderilmesi hakkında bkz. BOA, MD 12, Hkm, 665; Yine benzer defter kayıtları için bkz. BOA, MD 14, Hkm, 1572 ve BOA, MD 14, Hkm, 1571; Abdülmü'min'in vefatı ve Abdülmelik'e berat verilmesi hususu için bkz. BOA, MD 18, Hkm, 24-25;

sürmüştür.³²¹ Bu açık bir biat merasimi olmakla birlikte devletin Fas'ın geleceği için düşüncesini de bizlere yansıtmaktadır. Ne yazık ki Sultan Selim düşüncelerini icraata geçirecek kadar ömre sahip olamadı. Ancak III. Murad babasının ve dedesinin politikalarını sürdürerek Kuzey Afrika'da Osmanlı hakimiyetini tesis için çabalayacaktır ki bu politikaların sürdürülebilir olması hali Osmanoğullarının mahir olduğu işlerdendir. II. Selim döneminde Tunus'u fethedilmesiyle Akdeniz Osmanlılar için daha rahat manevra alanı sunmuştur. Özellikle bölgede İspanyol destekçisi kimselerin başının ezilmesi çok önemliydi. Fetih sonrası Hafsi hanedanlığının yok edilmesi ile birlikte Tunus'ta İspanyolların nüfuzunu bitirmiştir.³²² Kuzey Afrika'da Osmanlı otoritesine doğrudan başkaldırabilecek tek devlet III. Murad dönemi için Fas'tı. Nitekim Osmanlılar çoğu mücadelede başarılı olsalar da mutlaka ya bir aksilik ya da farklı yönlere yönelme sonucunda öldürücü darbe Fas'a vurulamamıştı. Defalarca Fas'a girilmiş, ancak kalıcılık sağlanamamıştı. Sultan Süleyman döneminde tabiiyet usulüyle yönetilmesi planlanmış olan Fas için Sultan Süleyman, her ne kadar kısa süre sonra tahttan indirilmiş olsa da kendisiyle iyi anlaşılan ve hükmünü tanıma sözü vermiş olan Vattasilerin son temsilcisi Ebu Hassun aracılığıyla yönetmeyi düşünmüş, Sultan Selim ise Abileri Abdullah'tan çekincelerinden ötürü Osmanlı Devleti'ne sığınan önce Abdülmü'min sonra ise Abdülmelik'i tahta çıkarmayı istemiştir. Lakin bu düşünceler tam manasıyla yerini bulmamıştır.

Abdullah el-Galib'in vefat etmesi sonrasında tahta onun oğlu Muhammed el-Mütevekkil çıkmıştır. Kardeşi ile mücadeleden galip çıkamamış olan Abdülmelik bu sefer de yeğenine karşı Osmanlıların desteğini almak istemiştir. Öyle ki bu uğurda defalarca girişimde bulunmuş ve Sultan Süleyman zamanında Ebu Hassun'un yaptığı gibi vasal olma sözü vermiştir.³²³ Lakin tek yaptığı şey sözler vermek değildi. Bölgede İspanya'dan göçen Moriskolarla, ticaret yapan Türkler ve Hıristiyanlarla iyi geçinerek geniş bir iletişim ağına sahip olmuş ve bu sayede bölgede yaşanan hadiselerde geri kalmamıştır. Öte yandan Kılıç Ali Paşa gibi bu bölgeyi avucunun içi gibi bilen dirayetli kimselerin Kuzey Afrika'dan İspanya'yı atma girişimlerinin kilit

---

³²¹ Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 354.

³²² Abdullah Erdem Taş, *Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti Karamanlar Dönemi 1711-1835*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 23.

³²³ Ceran, *Fas Tarihi*, 470.

ayağı olan Tunus zapt edilmesi sonrası Fas'ta da böyle bir şeyin yaşanması durumunda Osmanlı Devleti'nin bölgede elinin ne kadar güçleneceğini anlatarak Divanı Abdülmelik üzerinden bir politika kurmaya teşvik etmiştir. Yıllardır bu bölgede İspanya'nın tekerine çomak sokmakla meşgul olan Kılıç Ali Paşa, Sultan'ı ikna edebilmiştir. Mağrip coğrafyasında düşman olan birileri bulunduğu sürece buradaki İspanyol yerleşimlerine operasyonlar düzenlemek neredeyse imkansızdı. Netice itibariyle Abdülmelik'in Tunus üzerindeki muharebelere iştiraki ve Ali Paşa'nın açık desteği ile Sultan, Abdülmelik'in fermanla Cezayir'e gitmesine izin verdi.³²⁴ Abdülmelik 1576 yılında Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa ile birlikte on beş bin civarında olduğu düşünülen ordusuyla yola çıktı. Kendisini karşılamaya gelen Mütevekkil'in ordusunun yaklaşık altmış bin³²⁵ olduğu söylene de yıllar boyu bu an için çalışan Abdülmelik, Mütevekkil'in ordusundaki kimi komutanları kendi tarafına geçirdi. Bu durumda direnemeyeceğini gören Mütevekkil ise Fas'a doğru geri çekilmiş ve oradan da Marakeş'e dönmüştür.³²⁶ Nitekim Rukn muharebesi olarak tarihe geçen bu olaydan sonra Abdülmelik direnişle karşılaşmadan Ramazan Paşa ile Fas'a girmiş ve hükümdarlığı ilan edilmiştir.³²⁷ Sultan Murad bu savaş sonrasında Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa'ya bundan sonra Abdülmelik'e karşı

---

³²⁴ Ceran, *Fas Tarihi*, 471; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 382.

³²⁵ Mehmed b. Mehmed bu sayıyı otuz bin olarak verir. Sağırlı, "Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı", 344.

³²⁶ Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 382.

³²⁷ Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191; Ceran, *Fas Tarihi*, 472-473; Sağırlı, "Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı", 344. Zübdetü't-Tevârih'te Mütevekkil tam anlamıyla bir vali gibi anlatılmıştır: "Mevlâyî Muhammed Fâs'dan Merâkeş'e kaçıp ve 'asâkir-i İslâm nefsi-i mezbûreye sene toköz yüz seksen üç Zî'l-hicce'sinüñ on toközünde [20 Mart 1576] şihhat ü selâmetle dâhil olup ve sikke ve hutbe nâm-ı hümâyünla muvaşşah u mu'anven kılınup ve Mevlâyî Mülük itâ'at-i tämme ile milk-i mevrüsilerine berât-ı hümâyünla vâlî olup 'asâkir-i İslâm sâlimen ve gânimen girü Cezâyir-i Mağrib'e vuşul bulduğun bir kadınğa ile gelen âdemisi ile der-i devlete 'arz idüp mâh-ı mezbûruñ yigirmi altısında [27 Mart 1576] gelüp hayr ile vuşul bulup muqâbelesinde Mevlâyî Mülük'e nâme ile muraşşa' kılıç ve kaftân ve anda olan ba'zı meşâyih-ı 'urbâna daği hila'-ı müfâharet-'unvân Dergâh-ı Mu'allâ çavuşıyla irsâl olunup Ramazân Paşa'ya daği hil'at ve terakkî erzânî kılınup feth müjdesiyle gelenlere daği ri'âyet olındı."; Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 358.

Cezayir üzerinden bir taarruz gerçekleşmemesini ve ihtiyaç duyulduğu takdirde Abdülmelik'e bir miktar asker bırakılmasını belirten bir emir gönderdi.³²⁸ Ramazan Paşa da tam olarak Sultanın dediği gibi yapmış ve bir miktar kuvveti Abdülmelik'e devrederek Cezayir'e geri dönmüştür.³²⁹ Abdülmelik ile Mütevekkil arasında bir süre daha peşi sıra savaşlar gerçekleşmiş, ancak muzaffer olan değişmemiştir. Abdülmelik, Ramazan Paşa'dan aldığı takviye birliklerle Marakeş'e ilerleyek burada halktan biat almıştır.³³⁰ Mütevekkil Mağrip'te istediği desteği bir türlü bulamadığı için çareyi İberyâ'da aramaya kalktı. Öte yandan zaten hali hazırda muzaffer görünen Abdülmelik ile arasını iyi tutarak Türklere karşı bir oluşum tesis etme gayreti güden II. Felipe, Mütevekkil'e doğrudan yardım yapmak yerine bu meseleyi hemen yanı başındaki Portekiz'e devretmeyi planlamıştı. Zaten Mütevekkil geciken İspanyol yanıtına karşılık doğrudan Portekiz Kralı I. Sebastian'a müracaat etti. Hali hazırda Mağrip üzerinde emellere sahip olan Sebastian bu talebe müsbet cevap vermiş karşılığında ise Mağrip kıyılarından yerler istemişti.³³¹ Abdülmelik ise Osmanlılar ile olan bağını korumakta olup³³² Sultan Murad'a hediyeler göndermiştir.³³³ Bu sıralarda Cezayir Beylerbeyliği el değiştirdi. Ramazan Paşa azledilerek Uluç Hasan Paşa göreve gelmiştir.³³⁴ Sebastian'ın Mağrip üzerindeki emelleri sadece kıyılardan ibaret

---

³²⁸ “Vârdukda müşârün-ileyhin memleket ve re'âyâsına Cezâyir 'asâkirinden ve gayrîden bir ferdi dahl ve ta'arruz itdirmeyüb anun gibi mûmâ-ileyhin 'udûlu zuhûr idüb iş tekâyüd ider ise kifâyet mikdârı 'asâkir virüb a'dâsının def'-i ber-araf-ı bâbında gereği gibi mu'âvenet ve mazhâr eyleyesin”. BOA, MD 30, Hkm, 421.

³²⁹ Ceran, *Fas Tarihi*, 473.

³³⁰ Bilge, “Osmanlı-Fas Münasebetleri”, 191.

³³¹ Ceran, *Fas Tarihi*, 477-478.

³³² “Cenâb-ı imâret me'âb Fas hâkimi 'Abdul-melik dâme-serâhû 'atabe-i 'ulyâma sadâkat ve ihlâsla ittîcâ ve ihtisâs itmeğın her vechile 'avâtıf-ı 'aliyye-i hüsrevâneme mazhâr olmuşdur” BOA, MD 30, Hkm, 421.

³³³ Ceran, *Fas Tarihi*, 474; Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, 573, 577; Mehmed b. Mehmed ise hediye miktarını iki yüz bin altınlık hediye olarak vermektedir: “Ve merkum Ramazan Paşa'yla dergâh-ı sultân-ı süreyyâ-mekâna iki yüz bin altınlık tugef ü hedâyâ irsâl eyledi” bkz. Sağırılı, “Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı”, 344.

³³⁴ Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih*, 387; Abdülmelik'in kendisiyle birlikte Marakeş'e gelmediği için Ramazan Paşa'yı payitahta şikayet ettiği mektubun mühimme kaydı için:

değildi. Portekiz'in Mağrip üzerinde tamamen hâkim olmasını istiyordu. Lakin Portekiz bunu tek başına sağlayabilecek durumda değildi. Üstelik ordusu yıllardır düz ovalarda savaşmamıştı. Dolayısıyla buna alışık ve tecrübelerini aktif tutan Mağribilerin avantajlı olduğu açıktı. Aynı şekilde silah teknolojisi ve savaş taktikleri konusunda da Mağribiler daha gelişmiş bir durumdaydı.³³⁵ II. Felipe yeğeni Sebastian'ı Mağrip konusunda vazgeçirmek için çok çaba sarf etmişse de Sebastian kendisi için yapılan önerilere hep sağır kalmıştır.³³⁶ İspanya'nın başı daha önce de belirtildiği gibi fazlasıyla meşguldü. Kuzeyde Felemenk ve İngilizler, güneyde Moriskolar İspanya için epey uğraştırıcı meşgalelerdi. Öte yandan ekonomik anlamda da büyük bir bunalım geçiren II. Felipe Kuzey Afrika meselesiyle alakadar olma arzusunda değildi. Aynı şekilde III. Murad için de durum bundan farksızdı. Nitekim yıllar boyunca sürececek olan bir savaşlar silsilesi doğuda onu bekliyordu. Dolayısıyla iki büyük devletin de odak noktası başka yerdeydi. Her ne kadar Osmanlılar Cezayir Beylerbeyliği aracılığıyla buralardaki hadiseleri daha ciddi bir şekilde takip etme fırsatına sahip olsalar da iç politikada baş gösteren çekişmeler

---

“Sen mülâh-ı selâtîn-i ‘âlim ikrâr ve mu’âhir-i havâkin kâm-kârdır mektûbu müsâdakat uslûbunuz vârid olub sâbikan cenâb-ı cülûs-u pâkimiz tarafından ‘inâyet ve irsâl olunan hil’at-i hümayun meserret mevzûnümüzü giyüb ve şimşir-i zafer tesirimizi kuşanub dâhî Cezâyir-i ğarb beğlerbeğisi Ramazan Paşa ile vilâyeti Fasa varub bi-‘avnillâhi te’âla feth-i müyesser olub ve mukaddemâ Fas hâkimi olan ‘abdümüz emr idüb Merânkûş nâm beldeye vârdukda bî inâyetillah anun dâhî fethi müyesser olub amma ardınca vardukda Ramazan paşa ihmâl üzre olduğun bildirdüğünüz ecilden hâlen Selânik sancağının idâresi Hasan dâme- ‘ uluvvehû yarar ve şecâ’at şî’âr ve vilâyet-i ‘arabin her hâlinden haberdâr olduğundan gayri Forsa kâfirleriyle mükemmel kadırğaya kâdir ve vilâyetinin hıfz ve hırâset ve zabt ve siyânetine mâlik-i umûr dîde ve kâr münevveride olanlar hakkında mezîd-i ‘ inâyetim zuhûra getürüb dârül-cihâd vel-harb Cezâyir-i Garb beğlerbeğiliği müşârün-ileyhe tevcîh ve ve takyîd ve i’inâyet ve ihsân olunub ol cânibe irsâl olunmuşdur”. BOA. MD 30, Hkm, 489; Paşanın azil sebebi bununla sınırlı olmamakla birlikte Cezayir Beylerbeyliğini düzene sokmak adına Sultan Murad'ın uğraş verdiğini görmekteyiz. Bu meseleyle ilgili kimi mühimme kayıtları için bkz. BOA MD 24, Hkm, 233; BOA, MD 30, Hkm, 419, 420, 421-424,427,430,517, 518.

³³⁵ Ceran, *Fas Tarihi*, 500.

³³⁶ Francisco de Alana, Diego de Torres, Albe Dükü, Savoy Dükü gibi kimseler II. Felipe ile beraber onu vazgeçirmeye çalışmışsa da başarılı olamamışlardır. A.g.e., 501.

devleti İran üzerine itmekteydi. Tüm bu sebeplerden dolayı bu iki rakip devlet de artık durulma vakti geldiğinin farkındaydı. Müzakereler başlangıçta gayri resmi araçlar sayesinde başlamış olsa da Sokullu Mehmed Paşa geçici antlaşma metnini 7 Şubat 1578 tarihinde imzaladı. Sokullu Mehmed Paşa'nın mektubunun II. Felipe'ye ulaşması ise 16 Nisan tarihini bulmuştu.³³⁷ İşte tam da bu sebeple II. Felipe, Sebastian'ın İspanya'yı bu ateşkesi bozabilecek bir duruma sokmasını istemiyordu. Sebastian'ın aksine Abdülmelik tüm devletlerle iyi geçinmeye gayret etmekteydi. Barışı tesis etme adına Portekiz'e hayvancılık ve tarım ihtiyaçlarını karşılayabilecek zenginlikte üç kale vermeyi dahi taahhüt etmiştir. Lakin tüm Mağrip'te gözü olduğu anlaşılan Sebastian bu öneriyi kabul etmemiştir. İki tarafın da asker sayısı hakkında çok çeşitli malumatlar olmakla birlikte akla en uygun rakamlar iki tarafın da aktif askerinin otuz bini geçmediğidir. Yine Abdülmelik'in ordusunda Ramazan Paşa'nın olup olmadığı konusunda da ihtilaf mevcuttur.³³⁸ Lakin Abdülmelik'in Osmanlı'dan destek kuvvet alması konusunda bir ihtilaf yoktur.³³⁹ İki ordu 4 Ağustos 1578'de nihayet çarpıştıklarında Portekiz Kralı Sebastian mağlup edildi. Savaş esnasında hali hazırda ağır bir hastalık geçirmekte olan Abdülmelik³⁴⁰, mağlubiyet esnasında Saadilerin elinde ölmek için kaçarken boğulan Mütevekkil ve nasıl öldüğü tam olarak tespit edilememiş olan Sebastian ölmüştür.³⁴¹ Üç kralın³⁴² ölümüyle

---

³³⁷ Türkler ve İspanyollar arasında uzun ve yorucu bu ateşkes maratonunun süreci hakkında daha detaylı malumat için bkz. Emrah Naki, *Akdeniz'de Hakimiyet Mücadelesi: 16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri (1571-1581)*, (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020), 79-128.

³³⁸ Uzunçarşılı ve Ceran'a göre Paşa bu savaşta bulunmamıştı. Abdülmelik'i tahta çıkardığı savaş ile bu savaş karıştırılmaktadır. Fakat bu muharebede kimin komutada olduğu ikisinde de meçhuldür.

³³⁹ Altı bin okçu, bin zuhaf askeri, sekiz yüz süvari, on iki top.

³⁴⁰ Abdülmelik'in Mağrip'te Türk hakimiyetini tesis etmek isteyen Rıdvan el-Uluç tarafından zehirlenerek öldürüldüğü gibi bir rivayet söz konusu olsa da kolera sebebiyle vefat etmiş olması daha muhtemeldir. Ceran, *Fas Tarihi*, 528.

³⁴¹ A.g.e., 528-529.

³⁴² Kral kelimesi bağımsız bir devlet için kullanılırsa hata edilmiş olur. Nitekim bu savaşta ölen liderlerden sadece Sebastian bağımsız bir ülkenin bağımsız kralıydı. Her ne kadar Abdülmelik'in bağımsız olduğuna yönelik söylemler olsa da Saadilerin o dönemki durumlarını tam anlamıyla bağımsız bir devlet olarak değerlendirebilmek mümkün

sonuçlanan Vâdi'l-Mehâzin/ Vâdi's-seyl/ Kasrû'l-kebîr savaşı sonunda Portekiz adeta bir yıkım yaşamış ve ilerleyen yıllarda da bağımsızlığını İspanya'ya kaybetmiştir.³⁴³

Savaş esnasında abisinin yanında duran Ahmed el-Mansûr abisinin ölümü sonrasında idareyi eline alarak tahta çıkmıştır. Özellikle cûlus tebriği için kendisine oldukça fazla ülkeden çeşitli değerli hediyeler gelmişti. Bu hediyelerden birisi de II. Felipe'den gelmişti. II. Felipe Ahmed'in abisi Abdülmelik ile başlamış olduğu görüşmeleri Ahmed ile de sürdürmek istediğinden siyasi arenada Fas'ın önemi artmış ve kimi ittifak planlarına dahil edilmeye başlanmıştır.³⁴⁴ Fas'ın konumunun önemini çok iyi anlamış olan Ahmed hem Osmanlılar hem de İspanyollar arasında çok ince bir siyaset izlemeye gayret göstermiş, iki devletin de odak noktalarının farklı olması neticesinde bu konuda da çok büyük bir sıkıntı yaşamamıştır. Özellikle savaş sonrası gerek ganimetler gerekse esir takaslarıyla mühim bir zenginlik elde eden Ahmed'in savaş galibiyeti neticesinde özgüveni artmış olsa gerektir ki tahta çıkışını tebrik için gelen Osmanlı heyetine hiç ihtimam göstermemiş ve getirilen hediyeleri de az bulmuştur. Zaferin verdiği gurur ve kendisini güçlü bir hükümdar olarak addetmesi sebebiyle teşekkür mektubunu geciktirmiş ve dahası III. Murad'a düzenli olarak ödemesi gerektiği vasallık vergisini ödemeyi ihmal etmiştir.³⁴⁵ Bu en başından itibaren Fas hükümdarları üzerinde net bir şekilde görebileceğimiz bir durumdur. Vattasilerin son lideri Ebu Hassun, Ahmed'in abisi Abdülmelik ve son olarak Ahmed'in gücü ellerine alabildikten sonraki faaliyetlerini incelersek açıkça bağımsız olmaya ve hatta kimi zaman Avrupalı devletlerle iş birliğine gittikleri görülmektedir. Ebu Hassun alelacele Türk ordusunu şehirden çıkarmaya çalışmış ve bunun

---

değildir. Arşiv kayıtlarında açıkça vasal hüviyetinde olduğu görülür. Mütevekkil zaten tahttan edilmiş mağlup birisiydi yani kral sayılamazdı. Öyleyse Üç Krallar Savaşı denilerek ismen romantize edilen savaşta aslında hırslarına yenik düşen ve devletinin bağımsızlığını kaybetmesine sebebiyet veren bir kral, bağımsız olmak için Hıristiyanlarla dahil her türlü diplomasiye açık bir sancak beyi ve krallığını kaybederek Hıristiyan bir hükümdarın kuklası olma yolunda ölen bir eski kraldan ibarettir.

³⁴³ Sağırılı, "Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osmân'ı", 345; Bilge, "Osmanlı-Fas Münasebetleri", 191; Ceran, *Fas Tarihi*, 529.

³⁴⁴ A.g.e., 558-559.

³⁴⁵ A.g.e., 566.

sonucunda Muhammed eş-Şeyh'e mağlup olmuş, Abdülmelik Osmanlı da yetişmiş olmasına rağmen Fransa ve İspanya ile diplomatik temaslarda bulunmuş hatta II. Felipe ile gizli bir ittifak tesis etme noktasına gelmiştir. Louis Cabrette'yi bu amaç uğruna hem Fransa'ya hem de İspanya'ya göndermiştir.³⁴⁶ Lakin Abdülmelik'in bulunduğu konum nedeniyle kimi yaptıkları anlaşılır karşılanabilmelidir. Nitekim kendisine karşı süregelen bir Portekiz işgal kuvveti yanı başındadır. Bu sebeple Portekiz ile anlaşmanın yolunu bulmaya çalışmıştır. Barışı tesis etme noktasında ülkesinde Türklerin olmadığını ve geri gelirse onlarla mücadele edeceğini söylese de³⁴⁷ bu sırada hutbeleri Sultan Murad Han adına okutmaktaydı. Entelektüel kişiliği ve Osmanlı topraklarında geçirdiği süre zarfında kendisine kattıklarıyla ülkesini küçük bir Osmanlı Devleti haline getirmiş, ordudan siyasi yapıya kadar birçok reform yapmıştır. Ancak Osmanlı karşısında ittifaka girme konusunda da çekimser davranmamıştır. Sultan Murad'ın göndermiş olduğu namerlerden de açıkça görüldüğü üzere Abdülmelik ile arası iyidir ve payitahta gelen kimi ihbarlar o kadar da net karşılık bulmamaktadır. Lakin Ahmed için aynı durum geçerli olmamıştır. Öyle ki Sultan Murad'ın elçilerine saygısızlıkta bulunduğu ve vermesi gereken vasallık vergisini ödemeği için Sultan Murad hiddetlenmiş üstelik Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın İspanya ile iş birliği ithamları Fransız elçisiyle de doğrulanmıştır. Sürecin daha ilk başından beri Kuzey Afrika'nın tamamen Osmanlı hakimiyeti altına girmesi için uğraş veren Kılıç Ali Paşa, Ahmed el-Mansûr'un gözden bir anda düşüşü ile sonunda yıllardır arzuladığı harekate girişebilmiştir.³⁴⁸ Sultanın Mağribi tamamen Osmanlıya katmak için vermiş olduğu izin neticesinde Osmanlı donanması elli bir kadırgayla Cezayir önüne gelmiştir.³⁴⁹ Lakin en az abisi kadar diplomasiden iyi anlayan Ahmed, durumun fenalığını fark eder etmez Fas civarını tahkimata giriştiği gibi en cesur komutanıyla en iyi katibini elçi olarak büyük hediyelerle Sultan Murad'a yolladı. Yol üzerinde bu elçilere denk gelen Kılıç Ali Paşa, karşılaştığı elçilerin gözünü korkutarak kumandanın geri dönmesini sağlamışsa da kâtip olan elçiyi yaşının ufaklığı sebebiyle bir etki oluşturamayacağını düşündüğünden serbest bırakmıştır. Ancak bu noktada elçi çok iyi bir iş başararak Sultanın efendisini

---

³⁴⁶ Ceran, *Fas Tarihi*, 508.

³⁴⁷ A.g.e., 506.

³⁴⁸ Naki, *Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi*, 141. Ceran, *Fas Tarihi*, 577.

³⁴⁹ A.g.e., 569.

affetmesini sağlamış ve mazeretleri kabul etmiştir.³⁵⁰ Bunun üzerine Kılıç Ali Paşa'ya haber gönderilerek yapılması planlanan harekâtı iptal etmiştir.³⁵¹ Bundan sonra da her sene bu elçi hareketi devam etmiş ve Mağrip ile Osmanlı arasında bir sükûnet hali söz konusu olmuştur.³⁵² Sultan Murad'ın şehzadesi Mehmed için düzenlediği sünnet töreni esnasında payitahtta bulunan elçiler yapılan görüşmelerde Ahmed'in Sultan Murad'a olan bağlılığını tekrarlarlarken Sultanın adına okunacak hutbe ve sikkeleri de kabul ettiklerini belirtmişlerdir.³⁵³ Genel olarak denebilir ki Osmanlı idaresinin sürekli olarak tereddütte kaldığı ancak büyük bir ayrışmanın da ortaya çıkmadığı bir dönem olan Ahmed el-Mansûr döneminde de Fas, Osmanlı ekseninden çok fazla ayrılmamıştır. Her daim iç işlerinde bağımsız hareket etme arzusu taşıyan Ahmed, bunu oldukça diplomatik bir şekilde gerçekleştirerek hem Osmanlı Sultanının gazabını üzerine çekmiyor hem de Avrupalı devletlerle arasında bir problem yaşamıyordu. Lakin 1587 tarihinde Kılıç Ali Paşa'nın vefatı ile Ahmed oldukça rahatlamıştır. Ali Paşa'nın en büyük arzusu Cezayir Beylerbeyliğindeki sistemin aynısını Fas'a da uygulamaktı. Ancak hem devletin içinde olduğu Safevi harbi hem de Sultanın hizipleri denge de tutmak konusunda zorlanması sebebiyle kimi zaman dış siyasette sürekliliğin yitirilmesi gibi sebeplerden bu arzusunu yerine getirememiştir. Ahmed'in özgüveninin artmasına en büyük sebep olarak bahsedilen Vâdi's-seyl zaferi kazın sadece bir ayağıdır. Nitekim dik başlılık alameti gösterir göstermez Osmanlı Devleti'nin varlık göstermesi sonucunda ne yapacağını şaşırır bir biçimde hem Fas üzerinde tahkimata başlamış hem de diplomasi kullanmıştır. Onu bu hale düşüren Barbaros ve Turgut Paşalar geleneğinin son temsilcisi olan Kılıç Ali Paşa'dır. Kılıç Ali'nin 1587 tarihindeki vefatı sonrasında Ahmed vasallık vergisini verme ihtiyacı hissetmemiş hatta bunu vasallık olarak da görmek istemediğinden düzensiz göndermeye özellikle gayret etmiştir.³⁵⁴ Bu tarih itibariyle Osmanlı

---

³⁵⁰ Tabiiyet ifade eden gayet etkili bir mektup ile İki yüz bin duka altından müretteb hediye sunulmuştur. Sultanın gelen mektuba karşılık verdiği mektubun defter kaydı için bkz. BOA. MD 36, Hkm, 316.

³⁵¹ Ceran, *Fas Tarihi*, 568-569.

³⁵² A.g.e., 570.

³⁵³ BOA. MD 42, Hkm, 86; Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 98.

³⁵⁴ Ceran, *Fas Tarihi*, 574.

Devleti'nin Kuzey Afrika politikasında çok büyük değişiklikler olmuş ve Beylerbeyliği yönetimi yerini üç yılda bir atanan paşalar yönetimine bırakmıştı.³⁵⁵

3.2.İspanya'ya Karşı Yürütölen Ateşkes Politikasına Karşı Paşaların Görüşleri ve İnan Harbi Sürecinde İngiltere ile Geliştirilen İlişkiler

III. Murad, Kuzey Afrika'da izlediği sağlıklı politikalarla daha önceden elde edilen kazanımları korumayı başarırken üstüne yenilerini eklemeyi başarmıştı. Lakin Kuzey Afrika nazarında çok daha fazla fayda elde edebilecekken daha azıyla yetinilmesi söz konusuydu. Bunun da belli başlı sebepleri vardı. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika temelinde ve Fas özelinde izlediği politikalar Sultanın bizzat yapılmasını arzuladığını anladığımız birkaç durum dışında neredeyse her zaman divandakilerin görüşleri çerçevesinde gelişmiştir. Divan ise özellikle III. Murad döneminde oldukça farklı görüşlere ve felsefelere ev sahipliği yapmaktaydı. Bu farklılıklara bir de hiziplerin çıkarları uğruna birbiriyle çelişen fikirlere ve kişisel hırslara alet olan politikalar eklenince işin içinden çıkılması uğraştırıcı bir vaziyet almaktaydı. Vefatına kadar kademe kademe güçten düşse bile yine de devletin bir numaralı bürokrati olan ve bulunduğu konumu asla bırakmayan Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa, Sultan Süleyman döneminin ince siyasetinin bir uygulayıcısı olarak tarihe geçmiştir. Politikalarında “yumuşak güç” kullanımını daha ön plana çıkaran Paşa, diplomatik girişimlerle çözülebilecek sorunların harp ile çözümlmesine karşı olması bir yana diplomatik faaliyetlerle kimsenin otorite kazanamayacağını ya da en azından kendisinden daha iyi kimsenin diplomasi yapamayacağını biliyor olmalıydı. Nitekim Paşa, devletin içerisinde yükselme hırsıyla yanıp tutuşan paşalara karşı kendi konumunu da korumak durumundaydı. Sultan Süleyman'dan Sultan Murad'a uzun bir süre sadrazamlık makamını işgal etmenin getirmiş olduğu tecrübeyle hareket eden Sokullu Mehmed Paşa'nın politikalarında yumuşamaya gitme süreci III. Murad ile başlamaktadır. Sultan Selim zamanında kurmuş olduğu intisap imparatorluğunun III. Murad döneminde sarsılması onu bir hayli temkinli olmaya itmiş olacaktır ki kendisi artık bir politika üretmiyor onun yerine mevcuttaki politikayı kendi fikriyatı çerçevesinde geliştiriyordu. Sultan Selim zamanında da Sultan ile kimi noktalarda uyuşmadıkları zamanlar oluyordu, ancak Sokullu Mehmed

³⁵⁵ Ceran, *Fas Tarihi*, 575.

Paşa daima ilk hamleyi yapmak ve daima kendi görüşünü Sultana kabul ettirme gayreti gütmekteydi. Sultan Selim döneminde Kıbrıs Harekâtına kadar Batı ile savaşılmaması onun izlediği politikalar neticesindeydi. Zigetvar Seferi'nin ise kendi iktidarına ne derecede katkı sağladığı ikinci bölümde belirtilmişti. O daha çok küresel bazda devleti hem sürekliliğiyle fazla yormayacak hem de sınır çatışmalarıyla istikrarı etkilemeyecek seferler üzerinde durmuştu. Bunun en büyük örneği Sumatra veya diğer adıyla Açe Seferidir. Yine Don Volga üzerinde geliştirilme gayreti güdülen proje II. Selim dönemine ait değil Sultan Süleyman zamanına ait bir düşünceydi. Dolayısıyla hangi politikayı kendisinin uyguladığı net bir şekilde anlaşılabilirdi. Lakin III. Murad döneminde bunu tespit etmek epey güçtür. Kuzey Afrika örnek alındığında uygulamaya koyulan politikalarından hangisinin doğrudan Sadrazamın kendi arzusu çerçevesinde geliştiğini anlamamız çok da mümkün değildir. Özellikle uzun, yorucu ve sık savaşlar haricinde doğrudan İspanya ile savaşma ihtimalinin her an gerçekleşebilirliği ona uygun değildir. Ancak taht kavgalarından devletin yararına işler peydah etmek tam ona göredir. Fas üzerinde önce Vattasilerin desteklenmesi akabinde Saadiler içerisindeki grupların kontrolü oldukça ince siyaset isteyen işlerdir. Öyle ki Osmanlı Sultanı Abdullah el-Galib'den, Abdülmelik'ten, Ahmed el-Mansur ve hatta Mütevekkil'den dahi vasallık vergisini almaktaydı.³⁵⁶ Aynı şekilde Lehistan üzerinde uygulanan diplomatik girişimlerin doğrudan Sokullu Mehmed Paşa'nın üstün diplomatik becerileri olduğu kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa Avrupa politikasını çok yakından takip eden ve diplomatik kanalları oldukça fazla ve ufku geniş birisiydi. Örneğin İspanyollarla yapılması planlanan barış görüşmeleri için payitahta gelen Margliani'ye II. Felipe'nin Portekiz tahtını kolayca ele geçiremeyeceğinden bir Kastilya Kralına Portekizlilerin kolay kolay boyun eğmeyeceğini söylemesi ve söylediğinin de gerçekten gerçekleşmesi onun Avrupa politikasını iyi bildiğini gösterir.³⁵⁷ Aynı şekilde anlaşmanın mutlaka açıktan yapılması gerektiğini ve gizli anlaşmaların kabul edilmeyeceğini ön şart olarak sunması da Osmanlı Devleti'nin diplomatik anlamda prestijini çok iyi anladığını gösterirken rakibini de diplomatik

---

³⁵⁶ Ceran, *Fas Tarihi*, 574.

³⁵⁷ Naki, *Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi*,142.

olarak alçaltmak da oldukça mahirdir.³⁵⁸ Sokullu Mehmed Paşa'nın Osmanlı dış politikasında varlık gösterebildiği son yer Lehistan veraseti meselesidir. Kuzey Afrika ve İspanya ile barış sürecinde varlık gösterme gayretinde olsa da politikaları doğrudan kendisi tayin etmiyor aksine tayin edilen politikaları kendisine göre dizayna uğraş veriyordu. Devletin iki cephe arasına sıkışması ihtimalini de düşünerek ateşkesin savunucularından olmuştur.

Sokullu Mehmed Paşa ne kadar Sultan Süleyman'ın ince siyaset anlayışını benimsemişse Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'da o kadar Barbaros ve Turgut Reislerin politikalarını benimsemiştir. Bu gelenek Barbaros Hayreddin Paşa'dan Turgut Paşa'ya ondan da kendisine aktarılmıştır. Kendisini yetiştiren bu reislerin Kuzey Afrika'da oldukça mühim başarılar kazandıkları görülmektedir. Kılıç Ali Paşa'nın Kuzey Afrika'da uygulanacak politikalarda aktif rol almak istemesi doğal olarak hem

---

³⁵⁸ Gerlach İspanya ile yapılması planlanan anlaşma için payitahta gelen Marigliano karşısında Sokullu Mehmed Paşa'nın duruşu çok güzel bir şekilde anlatmıştır: “22 Şubat'ta saygıdeğer efendim, bundan birkaç hafta önce beş-altı kişilik maiyeti ile birlikte buraya gelen Giovanni Marigliano adındaki İspanya elçisinin, beraberinde 20.000 kron getirdiğini ve eğer paşa, İspanya kralı ile "Kapı" arasındaki barış antlaşması şartlarını kabul ettirip İspanya'ya iletebilirse, bu parayı paşaya armağan edeceğini anlattı. Bu konuyla ilgili olarak bundan böyle İspanya'dan özel bir elçi gönderilmemesi ve Türklerin de İspanya'ya elçi göndermemeleri kararlaştırıldığı için, İspanyol elçi bu meselenin gizlice halledilmesini ve barış antlaşmasının kimseye duyurulmadan yapılmasını istiyormuş. Bu nedenle de Konstantinopolis'e gizlice gelmiş ve paşa ile gizli bir anlaşma yapmak istemiş. Fakat paşa buna karşılık böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını, bir daha bu konudan söz açarsa kendisini kancaya astıracağını söylemiş. Zaten paşa, İspanya kralının, daha önce padişahın tutsağı olan birisini elçi olarak göndermesine çok kızmış. (Nitekim Marigliano daha önce Zerbelen ve Don Martin ile birlikte Goletta'da esir düşmüş ve sonradan bedeli ödenerek azat ettirilmişti.) Bundan sonra tıpkı Alman imparatorunun, Venediklilerin ve Lehistan kralının yaptığı gibi, barış müzakerelerini yapmak üzere daha itibarlı bir kişinin elçi olarak gönderilmesini ve üstelik diğer ülkelerle ilişkilerde de adet olduğu gibi, padişaha saygılarını arz edip, armağanlar sunmasını tembih etmiş. Ayrıca kendi elçisini de İspanya kralına yollayıp her iki ülke arasında barış yapıldığını herkese duyuracağını açıklamış. Oysa İspanyollar, Türklerin üstünlüğü karşısındaki eziklikten utanç duydukları için, bu barış antlaşmasını gizli tutmak istiyorlar”. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, C.2, 741-742.

bölge insanını ve coğrafyasını çok iyi tanımasından hem de askeri anlamda bir deha olmasından kaynaklanmaktaysa da tek sebep bu değildir. Kılıç Ali Paşa kaptanıderya olarak üç bin gibi ciddi bir sayıda köleye sahipti ve bu kölelerin masraflarının bir şekilde ödenmesi gerekmekteydi.³⁵⁹ Lakin bu onun gerçekten de düşüncesinde samimiyetsiz olduğunu gösterir mi? Söylemlerine ve icraatlarına bakarak çok rahat bir şekilde hayır denilenilir. Nitekim Kılıç Ali Paşa İspanyolların bu ateşkes zarfında fayda sağlayacaklarını iddia etmiştir ki gerçekten de rahatlamışlar ve kuzeydeki sorunlarıyla daha rahat ilgilenebilmişlerdir. Lakin aynı durum Osmanlılar için de geçerli olmuştur. Doğuda yoğun bir savaş yaşanırken devletin öteki ucunda ve belki de iletişimin İran cephesinden daha güç olduğu bir coğrafyada hareket tesis etmek kolay değildir. Özellikle farklı kabile gruplarının ve daha önce de bahsedildiği gibi bağımsızlık derdine düşmüş Fas'ın Avrupalı devletler ile kurabilecekleri olası ittifaklar felaket senaryolarına dönüşebilirdi. Ekonomik anlamda da iki cephe arasında kalmak intihardan farksızdı. Kaldı ki Osmanlı Devleti sadece Safeviler üzerine yürürken dahi kan kaybediyordu. Kılıç Ali Paşa'nın İran üzerine yürünmeden önce de buna benzer talepleri mevcuttu. Hali hazırda anlatılan olaylar silsilesinden de görülebileceği gibi Fas üzerinde doğrudan bir kontrol biçimi değil dolaylı bir yönetim planı yapılmıştır. İspanyollar ile yapılması planlanan ateşkes hususunda olumsuz bir tavır güden tek isim Kılıç Ali Paşa değildir. İkinci Vezir Piyale Paşa da Kılıç Ali Paşa gibi düşünmektedir. Lakin Piyale Paşa'nın 1578'deki vefatı sonrasında Kılıç Ali Paşa bu politikada tek başına kalmıştır.³⁶⁰ Kılıç Ali Paşa'nın arzu ettiği Kuzey Afrika seferinin gerçekleşmemesinin müsebbipleri elbette İran üzerindeki karışıklıkları değerlendirme arzusunda olan Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa'dır. İran üzerinde sefere çıkmanın kendilerine sağlayabilecekleri faydaların farkındaydılar. Bu sebeple İspanya ile barış sürecinin açık destekçileriydiler. Öte yandan III. Murad da tahta çıktığı ilk zamanlarda Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın devletin dış siyasetine yön vermesine izin vermiş lakin daha sonra kademe kademe gücünü zayıflatmıştır. Her padişahın saltanatını teminat altına alma ve

---

³⁵⁹ Naki, *Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi*, 133.

³⁶⁰ A.g.e., 133.

itibarını yükseltme ihtiyacı vardır. Sultan Murad'a yapılan telkinlerle birlikte büyük bir yeni sefere çıkma arzusu doğdu.³⁶¹ Lakin seferin güzergahı belli değildi.

Sultana cülus tebriği için gelen elçilik heyetleri arasında en kalabalık ve görkemli olanı hiç şüphesi Tokmak Han liderliğindeki Safevi heyetiydi. Fransız, Leh, Venedik, Avusturya Habsburgları, Çekler de tebrik için heyet göndermişler lakin hiçbiri Safeviler kadar görkemli olmamıştır.³⁶² Tokmak Han daha payitahttan ayrılmaya fırsat bulamadan Şah Tahmasb'ın zehirlendiği haberinin gelmesi Osmanlılar da seferin yönü hakkında birtakım düşüncelere sebebiyet vermiştir. Lakin Osmanlılar Sultan Süleyman döneminde yapılan Amasya Antlaşması'nı çiğnememeye hep özen göstermiş, Şehzade Bayezid'in İran'a kaçması gibi olağanüstü durumları dahi diplomasiyle halletme gayretinde olmuştur.³⁶³ Ancak Şah'ın zehirlenerek öldürülmesi sonrasında başa getirilen II. İsmail'in Anadolu'ya yönelik siyasi ve dini anlamda faaliyetlerini arttırması ile sınırda ufak çaplı çatışmalar yaşanmış, sınır tecavüzlerinin artmasıyla İran'ın barışı ihlal ettiğine yönelik bir tavır ortaya çıkmıştır.³⁶⁴ İsmail'in yıllar boyunca babası tarafından hapsedildiği kalede kendisini afyona alıştırdığı ve bu sebeple de kendisine nevbet geldiğini iddia eden birisi olması onun dengesiz yapısını ifade edebilir.³⁶⁵ İsmail'in sınır boylarına gönderdiği adamlarla propaganda faaliyetlerini girişilmesiyle bir anlamda Amasya Antlaşması ihlal ediliyor olması Sultan Murad için meşruiyet ifade eden bir durumdu. Özellikle Kürt beylerinin çeşitli tahriklerle İran tarafına çekilmesi Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında kargaşaya sebebiyet vermiştir.³⁶⁶ İsmail'in ölümü sonrasında İran'da baş gösteren karışıklıkları yakından takip eden Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın İran'ı

---

³⁶¹ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/172.

³⁶² Tokmak Han'ın cülus tebriğini en iyi anlatan çalışmalardan biri Kütükoğlu'nun müstakil çalışmasıdır. Bekir Kütükoğlu, "Şah Tahmasb'ın 3. Murad'a Cülûs Tebrîki", *Tarih Dergisi*, C.11, S.15, (1960): 1-24.

³⁶³ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1579-1612)*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1993), 4.

³⁶⁴ A.g.e., 8.

³⁶⁵ Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 257-258.

³⁶⁶ A.g.e., 259; Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1579-1612)*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1993), 11-12.

çok az bir uğraşla fethedilebilecek şekilde raporlar göndermesi eklenince Sultan Murad ihtiraslı paşalarını daha fazla tutamamış ve Sokullu Mehmed Paşa'nın itirazlarına rağmen III. Murad bu karışıklıktan istifade etmek isteyerek İran üzerine harp ilan edilmiştir.³⁶⁷ Sokullu Mehmed Paşa'nın devletin yeni bir harp açması noktasındaki katı tutumunun sebepleri üzerinde durulmuştu. Lakin burada değinilmesi gereken birkaç önemli kısım vardır. Sokullu Mehmed Paşa elbette siyasi geleceğini düşünmektedir ve belki de düşünmelidir de lakin Sokullu Mehmed Paşa'nın Sultan Süleyman dönemindeki Safevi çarpışmalarında bizzat bulunduğunu ve o dönem çekilen sıkıntıları birinci elden tespit ettiğini unutmamak gereklidir. İran'ın fethedilse dahi elde tutulmasının çok güç olduğunu ve sefer maaliyetlerinin devletin belini bükebileceğini ifade etmiştir.³⁶⁸ Gerçekten de III. Murad elindeki pek çok fırsatı İran üzerindeki harbin bitmek bilmezliği neticesinde kaçırmıştır. Kuzey Afrika'da tam performansla fetih hareketlerine çıkılamamış olması, Avrupa ile ilişkiler noktasında daima İran'daki çatışmaların öncelikli tutulması sebebiyle hiçbir faaliyete tam yüklenememe gibi sorunlar Sultanın peşini bırakmayacaktır. Lakin İran tarih boyunca Osmanlı için daima problem oluşturan bir coğrafyaydı. Özellikle bu zayıf anlarında ani bir müdahale ile "kahredici" bir barışa zorlanması devlet için oldukça faydalı olacaktı. Zaten Sultan da büyük ihtimalle böyle bir hedefin içerisindeydi.³⁶⁹ Nitekim harbin başladığı anlarda hem Kuzey Afrika'da hem de Avrupa'da aktif politikalar izleniyordu ve anlatıldığı üzere Sultan buraları başı boş bırakmaya niyetli de değildi. Sultanın samimi duygularını en iyi görebildiğimiz kaynak olan Kitâb'ül Menâmât içerisinde Sultan, Kuzey Afrika'da yaşananlar için Şeyhine şöyle demektedir:

*Benüm ruhum, Fas'a donanma neye? Ve illa "Tunus'ı Arab kapamış" dirler ve "Cezayir'de kulluk gavgası vardır." dirler ve "Fas üzerine İspanya'nun donanma göndermesi muhakkak." dirler. Be-her hal varup yoklamak lazımdur. Ne an ki varup müslimanlara kılıç çekerler, buna rızamız yokdur. İnşa'allah olmaz.*³⁷⁰

---

³⁶⁷ Kütükoğlu, "Murad III", 172.

³⁶⁸ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C. 2, 22-23.

³⁶⁹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1579-1612)*, 29.

³⁷⁰ Alvan, *Sultan Murad-ı Sâlis'in Dünyası*, 746.

Bu mektup açıkça Sultanın Kuzey Afrika üzerindeki faaliyetleri ne ölçüde takip ettiğini göstermektedir. Vâdi's-seyl'e giden süreçte Sultanın İberyâ'dan gelecek tehditlere karşı Müslümanları destek olmak babındaki sözleri onun Kuzey Afrika'da İslam hakimiyetini tesis etme noktasında bir arzusu olduğunu da gösterir. İlerleyen senelerde de süren Safevi harbi esnasında yaşanan Kazakların yağma faaliyetleri karşısında iki cephe arasında kalınmışlığı: “*Bir tarafta Kızılbaş, diğer tarafta kafir*”³⁷¹ ve “*bir yakada Tatar, bu yakada o habis. İki tarafı nasıl edelim*”?³⁷² şeklindeki tepkileri de yine dikkate değerdir. Bu mektuplar Sultanın esasen İran harbinden bunaldığının da bir göstergesidir.

Safeviler üzerine açılan seferde her ne kadar Sultanın arzusu bulunuyor olsa da temelinde Sokullu karşıtı hizbin yeni güç odakları oluşturma çabaları vardı. Öte yandan Sinan Paşa ile Lala Mustafa Paşa'nın sefere serdar olma kavgası esasen seferin çıkma sebebini gözlerin önüne sermektedir. Sultan Murad ise başlangıçta iki paşayı da seferin farklı güzergahlarından serdar olarak cepheye yollamıştır.³⁷³ Ancak bu iki rakip paşanın aynı yere sefere gitmesi sakıncalı bulunarak buna bir el atılmış, padişahın iradesiyle ve Sokollu Mehmed Paşa'nın kararıyla Lala Mustafa Paşa tüm İran Seferi'nin serdarı tayin edilip Gürcistan ve Şirvan üzerine yollanmıştır.³⁷⁴ III. Murad ikili arasında bir denge temin etmeye çalışmışsa da Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa arasındaki rekabet Mustafa Paşa'nın vefatına kadar sürmüştür.³⁷⁵ Her şeye rağmen İran Seferi genel itibarıyla başarılı başlamıştır. İlk aşamada sefer güzergahının Kuzey Anadolu olarak belirlenmesiyle Gürcistan kolayca ele geçirilirken Şirvan üzerine de kati bir yürüme sağlandı. Ayrıca Trabzon ve Batum

---

³⁷¹ Alvan, *Sultan Murad-ı Sâlis'in Dünyası*, 840.

³⁷² A.g.e., 823.

³⁷³ Tatar Hanına yollanan mektupta İran'a saldırılmasının sebebi ve ordunun hareket yönü ve şekli açıklanmış, dilerse kendisini veya kendisinin tayin ettiği bir kumandanının sefere katılarak Şirvan'a ilerleyebileceği belirtilmiştir. Mektubun defter kaydı için bkz. BOA, MD. 32, Hkm, 663.

³⁷⁴ III. Murad'ın Halep Beylerbeyine gönderdiği Sinan Paşa'nın sefere iştirakinden vazgeçilip yerine Mustafa Paşa'nın getirildiğini ve tüm askerleriyle Mustafa Paşa'nın ordusuna dahil olmasını emretmişti. Hükmün defter kaydı için bkz. BOA, MD. 32, Hkm, 180.

³⁷⁵ Kütükoğlu, “Murad III”, 173.

depo haline getirilerek ordunun mühimmat ihtiyacı ve iaşesi sağlanabildi.³⁷⁶ Ancak Şirvan'ın ele geçirilmesinden sonra 1578-1579 kışı boyunca Şirvan muhafazasında görevli Osmanlı ordusu zahire yoksunluğu ve Safevi akınları sebebiyle büyük sıkıntılar çekmiştir.³⁷⁷ Şartları çok ağır olan İran Seferi her ne kadar başarılar getirse de hem iktisadi hem de insan gücü kaybı bakımından kayıpları da büyük olan bir savaştı.³⁷⁸

III. Murad İran Seferi'yle uğraşırken batıda herhangi bir sorun yaşamamak adına çok önemli diplomatik hamlelere girişmiştir. Bunların başında İspanyollar ile normalleşme süreci ve İngilizler ile yakınlaşma gelmektedir. Venedik'le imzalanan barış sonrası dağılan haçlı ittifakı, hazinen boşalması, Hollanda ve Morisko isyanları sebebiyle II. Felipe'nin daha fazla Osmanlılar ile savaşacak ne gücü ne arzusu kalmamıştır. Bu sebeptendir ki 1580 itibariyle İspanya ile Osmanlı bir ateşkes yapmışlardır.³⁷⁹ III. Murad, Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin geleneksel düşmanı haline gelen Habsburg İspanya'sı ile daha temkinli ilişkiler kurma eğilimindeyken aynı zamanda İspanya'yı olabildiğince meşgul ederek İran Harbi'ni mümkün olduğunca erken bitirerek tekrar Akdeniz'e dönmeyi arzuluyordu. İspanya'ya karşı düşmanca hisler benimseyen ve aynı zamanda İran'daki harbin ihtiyaçlarını temin edebileceği bir İngiltere'nin iki tüccarı 1575 yılında payitahta geldiler.³⁸⁰ Bu tarih

---

³⁷⁶ Emecen Sokollu'nun esasen sefere tam anlamıyla karşı olmayıp seferin amacının net belirlenmesini istemesi ve daha önceden gerçekleştirdiği Astrahan Seferi'nin devamı niteliğinde kuzeyden Hazar'a ulaşmak amacıyla bir sefer politikası güttüğünü belirtir. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 334.

³⁷⁷ A.g.e., 334.

³⁷⁸ Hatta Batılı kaynaklardan bahseden Zinkeisen 1 milyon Osmanlı askerinin savaşlar esnasında kaybedildiği ve orduda kaybedilen insanların yerini doldurmak adına Yunanistan, Mora, Arnavutluk, Dalmaçya gibi yerlerden asker devşirildiği ve ister Türk ister gayrimüslim olsun herkesin yeniçeri olabildiğini aktarır.

³⁷⁹ İspanya'ya gönderilen name-i hümayunun defter kaydı için bkz. BOA, MD. 43, Hkm. 322; İspanya tarafından gönderilen elçilerin zarar görmemesi için Dubrovnik'e kadar yol üzerindeki tüm beylere gönderilen hükmün defter kaydı için bkz. BOA, MD. 43, Hkm. 542.

³⁸⁰ Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, (Oxford: Oxford University Press, 1935), 27; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, 13.

İran Harbi'nin başlamasından üç yıl evvele tekabül etmektedir. Sultan Murad 1574 tarihinde tahta çıktığında İran hali hazırda karışık bir vaziyetteydi. Bir de üzerine 1576 tarihinde Tahmasb'ın zehirlenmesi ile III. Murad'ın İran üzerine sefer düşünmesi olası bir ihtimaldir. Üstelik Batı Avrupa'da Fransızlardan sonra İngilizleri de yanına çekebilirse İspanya'ya karşı çok daha kuvvetli bir muhalif bloğu oluşturabilecektir. Nitekim bunun bir benzerini de II. Felipe'nin yapmış olması III. Murad'ın da pek tabii yapabileceği anlamına gelmektedir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Osmanlı-İngiliz ilişkileri, başlangıçta ticari hedefler bünyesinde sınırlandırılmış gibi gözükse de ilerleyen tarihlerde gerçekleştirilen karşılıklı yazışmalar bu durumun böyle olmadığını açıkça göstermektedir. Karşılıklı olarak gerçekleştirilmiş yazışmalar dönemin Avrupa siyaseti çerçevesinde gerçekleştirildiği için ikili ilişkilerin yalnızca ticari yönünü ele almak büyük bir hata olacağı gibi Habsburgların İspanya kanadı ile Osmanlılar arasındaki mücadelede İngilizlerin rolünün anlaşılmasına da engel teşkil edecektir. III. Murad ile I. Elizabeth'in ikili ilişkilerinin sadece ticaret eksenli bir şekilde ilerlediğini öne sürmek Osmanlıların geleneksel olarak sürdürdükleri Avrupa politikalarına oldukça ters düşeceği gibi, dönemlerinde ve kendilerinden sonraki dönemlerde gerçekleşen kimi hadiselerce de hatalı olduğu kanıtlanacaktır. Osmanlı Sultanı ile iletişime geçme girişimini gösteren ilk İngiliz, Anthony Jenkinson isimli bir tüccardır. Sultan Süleyman'ın İran seferi esnasında kendisi ile Halep'te görüşen Jenkinson'a bir ticaret izni verdiği bilinmektedir.³⁸¹ Ancak VI. Edward'ın ölümünden sonra koyu bir Katolik olan üvey kardeşi Mary'nin tahta geçmesi ile Katoliklerin dinsiz olarak gördüğü Türklerle bir ilişki tesis edilmesi mümkün değildi. Üstelik Jenkinson'da Osmanlı topraklarında ticaret yapmak yerine Moskova üzerinden bir ticaret ağı kurmayı tercih etmiştir.³⁸² Bu sebeple Sultan Süleyman tarafından sağlanan bu ticaret izni Jenkinson'a özel kalmakla birlikte İngiltere ve Osmanlı devletleri arasında herhangi bir diplomatik münasebetle sonuçlanmamıştır.³⁸³

³⁸¹ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974), 9; Orhan Burian, "Türk – İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, C.9, S.1-2 (Mart-Haziran/1951): 6.

³⁸² Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, 11.

³⁸³ Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, 9.

Diplomatik münasebetlere gidiş sürecinde ikili ilişkilerin başlangıcını Edward Osborne ve Richard Staper adlı iki zengin tüccar sağlamıştır.³⁸⁴ Osborne ve Staper, İngiliz tüccarların doğudan gelmekte olan baharat ve hammaddeleri tıpkı Fransız ve İtalyan tüccarlar gibi uygun fiyatlara ve aracısız bir şekilde temin etmelerini istemekteydi.³⁸⁵ İkili bu amaçları doğrultusunda payitahta Joseph Clement ve John Wright adında iki temsilci göndermişlerdir.³⁸⁶ Temsilciler payitahta yaklaşık bir buçuk sene kalarak çeşitli ticari tetkik ve temaslarda bulunduktan sonra 1576 tarihinde ülkelerine başarılı ticari imtiyazlar ile dönmüş ve Osborne-Staper ikilisinin İstanbul'a göndermeyi kararlaştırdığı esas ajan olan William Harborne için gerekli yol hükmünü elde etmeyi başarmışlardır.³⁸⁷ 1580 tarihinde ise Katolik olan ablasının aksine Protestanlığı benimseyen I. Elizabeth, Osmanlılar ile diyaloga girmekten çekinmeyerek III. Murad ile resmi çerçevede bir dizi diplomatik yazışma gerçekleştirmiştir.³⁸⁸ Osmanlıların da İngilizler ile menfaatleri kesiştiğinden iki hükümdarın da desteklediği bir ikili anlaşma tesis edilmiş bununla birlikte Osmanlı-İngiliz ilişkileri, İngiliz tüccarların Osmanlı hükümdarından berat istemesi noktasından, hükümdarlar arasında kurulan bir diplomatik ilişki düzeyine ulaşmıştır. Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin hükümdarlar seviyesine çıkmasıyla Kraliçe Elizabeth'in baş danışmanı Francis Walsingham'ın da yoğun çabalarıyla Levant Şirketi, Edward Osborne ve zengin bir grup tüccar önderliğinde, William Harborne temsilciliğinde kurularak ticari ilişkilerin 1595 tarihinde III. Murad'ın vefatına kadar aralıksız devam etmesi sağlanmıştır.³⁸⁹ William Harborne payitahta gelerek Sultan Murad'ın çevresi ile yakın ilişkiler tesis etti ve III. Murad tarafından Elizabeth'e hitaben

---

³⁸⁴ Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, 11.

³⁸⁵ Sir William Foster, *England's Quest of Eastern Trade*, (London: A & C Black Ltd., 1933), 68.

³⁸⁶ Sir Richard Carnac Temple, *The Travels Of Peter Mundy, In Europe And Asia 1608-1667*, C.1, (Worcester: Hakluyt Society, 1907), 171; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, 11; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi*, 13.

³⁸⁷ Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, 7; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi*, 13.

³⁸⁸ BOA, MD. 36, Hkm. 340.

³⁸⁹ Rayne Allinson, *A Monarchy of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*, (London: Palgrave Books, 2012), 132.

yazılan mektubu alarak İngiltere'ye döndü.³⁹⁰ Bu mektupta esasen üç tüccara müsaade verildiği belirtilse de Elizabeth'in devamlılık arzusu neticesinde müsaade üç tüccardan genel olarak tüm İngilizlere sağlanmış oldu. Burada görevine devam eden Harborne 1580'de ilk ahidnameyi almaya muvaffak oldu.³⁹¹ Osmanlıdan imtiyaz almak Harborne için sadece bir başlangıçtı. Asıl görevi İngiltere-Osmanlı ilişkilerinde bir devamlılık tesis etmektir. İlişkilerin devamı hem Osmanlı için hem de İngiltere için bir kazan kazan durumu oluşturacağından iki tarafta -tabii ki daha çok Elizabeth- bu ilişkilerin devam etmesini istemiştir. Levant Company'nin (başlangıçta Turkey Company) kuruluşu ile birlikte İngilizler Osmanlı coğrafyasında daha aktif rol alarak Akdeniz ticaretinde daha aktif rol almaya başlamışlardır.³⁹²

Osmanlılar her ne kadar kendi kendilerine yetebilecek bir silah üretimine sahip olsa da İngilizlerin barut, silah yapımında kullanılan metaller ve silah mekanizmalarını Osmanlı topraklarına getirmeleri İran ile olan mücadelede oldukça önemli bir hal almıştır.³⁹³ Osmanlılar, İran ile savaşırken lojistik zorluklar sebebiyle askeri anlamda gerekli olan tüm malzemeleri yanlarında taşıyamamışlardır. Öte yandan malzemelerin temininde de kimi zaman oldukça zorlanılmıştır. Bu sebeple bazı

---

³⁹⁰ Kurat'ın belirttiğine göre Elizabeth muhakkak ilk mektubu göndermiş olmalıdır. Nitekim Sultan Murad'ın bir isteği yanıtlan nitelikte cevaplar vermesi söz konusudur. Kurat'a göre "*Osmanlı Padişahının ilk olarak İngiltere Kraliçesine name yazmasına Osmanlı Sarayı etiketi müsait değildir*". Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, 13; Zinkeisen'de Kurat'ın açıklamalarını destekler nitelikte Kraliçenin ilk mektubu yolladığını söylese de buna yanıt gelmediği gibi bir yanılgıya düşmektedir (Osmanlı arşivlerindeki belgelere erişiminin kısıtlı olduğu düşünüldüğünde makul bir durumdur).

³⁹¹ Temple, *The Travels Of Peter Mundy, In Europe And Asia 1608-1667*, C.1, 171; Küttükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, 11; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi*, 13.

³⁹² Wood, *A History of the Levant Company*, 31-32.

³⁹³ Gabor Agoston, "Merces Prohibitae: The Anglo-Ottoman Trade in War Materials and the Dependence Theory", *Oriente Moderno*, C.81, S.1, (Ağustos/2001), 189. 177-192.

işlenmiş maddeleri İngiltere'den temin etmişlerdir.³⁹⁴ Ortaçağ'dan beri değerli metallerin karşı dine mensup bir ülkeye satışının hoş görülmezdi. Papa Hıristiyan devletlere açıkça İslam dünyasıyla yasaklı mal olarak addedilen kimi maden, alet edevat ve hayvanın ticaretini yasaklamış olsa da Avrupalı tüccarların bu ticaretten çok fazla kar etmesi söz konusu olduğu için kimi zaman bu ticaretin el altından gerçekleştiğini söyleyebilmekteyiz.³⁹⁵ Aynı şekilde Osmanlılar da memnu meta olarak belirledikleri malların ihracını yasaklamış ve bu konuda oldukça katı tedbirler almışlardır. Ancak İngiltere papalığın bu yasağını umursamayarak Osmanlılara kalay, çelik ve barut gibi harp esnasında son derece mühim metalleri temin etmişlerdir.³⁹⁶ Öte taraftan İngilizlerin açık bir şekilde kafir Türklere memnu meta satmaları Avrupa'da büyük infial yaratmış, Türklerle iş birliğini kendilerinin yapmasına karşın İngilizlerle hemen hemen her sahada rekabette bulunan Fransa dahi bu duruma karşı çıkmıştır. Özellikle çok sayıda demir ve top dökmek için kullanılan aletlerin Türklere verilmesi Papalığı oldukça öfkelenmiştir. Ancak İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth 1570 tarihinde zaten aforoz edilmişti. Yani bu tip bir memnu meta satışını dert edecek durumda değildi.³⁹⁷ Tüm Katolik Avrupa'yı karşısına almak durumunda kalan Elizabeth, elindeki tüm imkanları ile kendisini bu bloğa karşı destekleyecek bir devletin himayesine girmek zorundaydı. III. Murad ise dedesi Sultan Süleyman'ın Avrupa'yı bölerek Habsburgları sıkıştırma siyasetinin adeta bire bir benzerini izliyordu. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi İran Harbi dolayısıyla İspanya ile herhangi bir savaş durumu arzulanmıyordu. İngilizler ise Osmanlıların bir an önce yüzünü tekrar Akdeniz'e çevirmesini ve İspanya ile savaşmasını istiyordu. Bu yüzden ki William Harborne bir devlet memuruna göre olağanüstü yetkilerle donatılmıştı. Uygun gördüğü yerlere yeni konsolosluklar ve temsilcilikler dahi

---

³⁹⁴ Ömer Orhan Gündüz, Mehmet İnbaşı, "62 Numaralı Mühimme Defterine Göre İstanbul'un İaşesi ve Memnu' Meta (1587-1588)", *Erciyes Akademi Dergisi*, C.36, S.3, (Haziran/2022), 1253. 1240-1259.

³⁹⁵ Agoston, "Merces Prohibitae: The Anglo-Ottoman Trade in War Materials and the Dependence Theory",180.

³⁹⁶ Halil İnalçık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Çev., Halil Berktaş, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 432.

³⁹⁷ Merriman, *Modern Avrupa Tarihi*, 220; Agoston, "Merces Prohibitae: The Anglo-Ottoman Trade in War Materials and the Dependence Theory",183.

açabilme yetkisine sahip Harborne'un sıradan bir devlet memuru olmadığına ve birden fazla hedef için Osmanlı topraklarına geldiğini göstermektedir.³⁹⁸

3.3.Türk-İngiliz Ortak Çıkar Alanları ve Kuzey Afrika'nın Buradaki Önemi

İngiltere tahtına Mary Tudor'un ölümünden sonra Protestan inancını benimsemiş olan Elizabeth'in çıkması, her ne kadar İspanyol kral Felipe'nin İngiltere tahtını ele geçirme planlarını bozmuşsa olsa da başlangıçta Elizabeth ile çok fazla çatışmak istememiştir. Hatta 1561'de Protestan liderler konusunda oldukça agresif bir politika izleyen Papa IV. Pius'un Elizabeth'i aforoz etmesinin dahi önüne geçmiştir.³⁹⁹ Tabii ki bu durum da tıpkı Mary ile evlenmesi gibi siyasi sebeplere dayanmaktaydı. VIII. Henry İskoçya tahtına göz koyarak oğlu Edward ile Mary Stuart'ı evlendirmek istemişse de Mary Stuart Fransa'ya kaçarak Fransa tahtının varisi olan II. François ile evlenmiş ve Fransa prensesi konumuna yükselmiştir.⁴⁰⁰ Mary Tudor öldükten sonra veraset haklarından birisi de Fransa Prensesi olan Mary Stuart'a aitti ve olası bir tahta geçme senaryosunda II. Felipe'yi oldukça zor bir durumda bırakacak İngiltere-

---

³⁹⁸ John Cooper, *The Queen's Agent: Francis Walsingham at the Court of Elizabeth I*, (London: Faber&Faber, 2011), 138; Susan Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582: A Documentary Study of the First Anglo-Ottoman Relations*, (Oxford: Oxford Press, 1977), 232-235; Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, 118.

³⁹⁹ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Çev., Ertürk Demirel, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2009), 74-75.

⁴⁰⁰ John Guy, *Queen Of Scots: The True Life of Mary Stuart*, (New York: A Mariner Book, 2005), 36; İnalçık, *Rönesans Avrupası*, 210; bu konunun Osmanlı istihbaratının takibine takılması ayrıca ilginç bir durumdur: "İngiltere elinden İskoçya vilayetini halas eylemekçün mu'avenet eylemeye France padişahı tonanma göndermişdi hayli fetihler idib halas eylemiş heman bir kal'a kalmış anı dahi muhasara idüb almak üzereymiş ve mezbur İskoçya vilayetinin kralı mürd olub bir kızı kalmışdı ol kız France padişahının akrabasından olmuşdı İngiltere kralı ol kızı hatunluğa almak murad idünüb ol vechle memleketi kaplamak isterdi ol ümidini kat' eylesün deyü France padişahı ol kızı kendü memleketine getürtdi Karlo France padişahının bu fütuhına hased idüb İngiltereye kuvvet-i kalb olsun France padişahı maslahatlarında muzayaka üzerine olsun deyü Fiyandure canibine yürüdi" belge için bkz BOA, TSMA 5873 (750/48).

Fransa birliği tesis edilebilirdi.⁴⁰¹ II. Felipe bu sebeple Elizabeth'in tahtta kalmasını yeğlemiştir. Hatta Felemenk bölgelerine daha rahat baskı uygulamanın İngiltere topraklarına hükmetmek olduğunu düşündüğü için Elizabeth'e evlenme dahi teklif etti, ancak Elizabeth bu teklifi reddetti.⁴⁰² Felipe her ne kadar İngiltere'ye ılımlı yaklaşılmaya çalışsa da 1576 yılında Felemenk asilere karşı girişilen İspanyol bastırma hareketi ile İngiltere için hayati bir önem taşıyan İngiliz kumaş ihracatının transit merkezi Antwerp'in yıkımı ile sonuçlandı.⁴⁰³ Ayrıca daha önce belirtildiği üzere Portekiz tahtını ele geçiren Felipe, Portekiz'in sahip olduğu tüm sömürgeleri de doğrudan ele geçirebilmiş, dolayısıyla İngiltere hayati öneme sahip ticari yollardan dışlanmış ve İngiltere'nin ekonomisinin bel kemiğini oluşturan yünlü kumaş ihracatını kısıtlayarak ekonomiyi çökme noktasına getiriyordu.⁴⁰⁴ Bu noktada İngilizler için Akdeniz ticaretine dönerek Osmanlı ile iş birliği yapmak dışında bir çözüm yolu gözüküyordu. Osmanlı sarayına girdikten sonra Harborne, İspanyollara karşı sürekli kara propaganda faaliyetleri içerisinde bulundu. Bu görevi kendisine Kraliçe Elizabeth'in baş danışmanı William Walsingham vermişti.⁴⁰⁵ Walsingham, Osmanlı ile İngiltere'nin belli noktalarda menfaatlerinin uyuştuğunu görmüş ve İspanya'ya karşı kurulabilecek birden farklı ittifak modeli üzerinde durmuştur. İngiltere'nin yararına olabilecek şekilde Osmanlı'nın Akdeniz üzerinde İspanyolları meşgul etmesi ve savunma pozisyonunda bırakması esas arzusuydu. Özellikle Kuzey Afrika'daki Türk hakimiyet bölgelerinden İspanya'nın kalbine ya da Güney İtalya'daki İspanyol topraklarına saldırımları çok faydalı olacaktı.⁴⁰⁶ Felipe Portekiz'i elde etmeyi başarınca, tahtta hak iddia eden Don Antonio İspanya düşmanları ile iletişime geçerek Portekiz tahtını tekrar kazanmak istemiştir. İngiltere doğal olarak II. Felipe ile olan mücadelesi adına bunu büyük bir fırsat bildi ve Antonio'ya destek verilmesi için Sultan Murad'dan ricada bulunmuştur.⁴⁰⁷

---

⁴⁰¹ Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, 75.

⁴⁰² Patrick Willaims, *Philip II*, (New York: Palgrave, 2001), 8.

⁴⁰³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 426-427.

⁴⁰⁴ A.g.e., 428.

⁴⁰⁵ Cooper, *The Queen's Agent: Francis Walsingham at the Court of Elizabeth I*, 138.

⁴⁰⁶ A.g.e., 138.

⁴⁰⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, 139.

Harborne'un memleketine dönmeden önceki son arzuhali yine bu mesele üzerine olduysa⁴⁰⁸ da payitaht tarafından İran Seferi'nin hali hazırda devam etmesi sebebiyle Sultan Don Antonio'nun meşruiyetini kabul etmekle birlikte İran ile işleri yoluna koymadan böyle bir faaliyete girişilemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁰⁹ Daha önce de bahsedildiği üzere Sultan Süleyman devrinde Fransa ile yaşanan sorunları İngiltere ile yaşamak istemeyen III. Murad'ın yoğurdu üfleyerek yemesi şeklinde tasvir edilebilecek ölçütte dikkatli davranması oldukça mantıklıdır. Nitekim François'da Elizabeth gibi vaatler verip planlar yapmıştı ancak sonuç genellikle hüsrana dönüşmüş ve Osmanlıların boşuna zaman ve para harcamasıyla sonuçlanmıştı. Tabii Sultan Murad bire bir sıcak bir çatışmaya girmese de Felipe'yi her alanda sıkıştırmak için uğraşmıştır. Örneğin Sultan, Fas üzerinde sağladığı nüfuzunu da kullanarak Don Antonio meselesinde Fas'ı da aktif şekilde Felipe'ye karşı kullanmaya çalışmıştır.⁴¹⁰ Yine bu meselede dahli bulunan Navarra, Kralı için de Fransa Kralına name-i hümayun yazılmış ve İspanya üzerinden planlar yapılmıştır.⁴¹¹ Ancak bu planların pek çoğunda donanmanın İnebahtı sonrası yetersizliği engel teşkil etmiştir.⁴¹² Protestan olan Hollanda'yı İspanyollara karşı destekleme kararı alan I. Elizabeth, bu hareketiyle İspanya ile savaşa girmiş oldu.⁴¹³ Bu sebeple Felipe hem kuzeydeki Felemenkleri bastırmak hem de İngiltere'deki Protestanları temizlemek için büyük bir donanma hazırlamışsa da Francis Drake'in meşhur Cadiz baskını, İspanyol donanmasına çok büyük hasar vermiştir.⁴¹⁴ I. Elizabeth ise Osmanlıların İspanyol donanmasının üzerine gideceğini ve İngiltere'yi kurtaracağına inanıyor ve bu uğurda

---

⁴⁰⁸ "Elizabeth: August 1588, 1-5," in *Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth, Volume 22, July-December 1588*, Ed. Richard Bruce Wernham (London: His Majesty's Stationery Office, 1936), 97-110.

⁴⁰⁹ Kraliçe Elizabeth'e gönderilen name-i hümayunun defter kaydı için bkz. BOA, MD. 64, Hkm, 213.

⁴¹⁰ Fas'a gönderilen name-i hümayunun defter kaydı için bkz. BOA, MD. 67, Hkm, 357.

⁴¹¹ İlgili namenin defter kaydı için bkz. BOA, MD. 19, Hkm, 713.

⁴¹² Denizci eksikliğinden yakınan Sinan Paşa'nın bu konudaki söylemleri için bkz. Gürkan, *Sultanın Casusları*, 62-63.

⁴¹³ Black, *İngiltere Tarihi*, 227; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, 118.

⁴¹⁴ Black, *İngiltere Tarihi*, 227.

çalışıyordu.⁴¹⁵ İspanyol donanmasının dağılması ve İngilizlerin zaferi noktasında oldukça karmaşık yorumlar yapılmaktadır. İngilizlerin uzun mesafeli toplarının İspanyollara çok fazla zarar vermediğini belirtmekle birlikte, İngilizlerin seri hareket etme kabiliyetleriyle yaptıkları ani baskın ve akabinde gerçekleşen güçlü fırtına İspanyol donanmasını dağıtmıştır.⁴¹⁶ Bu yorum doğru olmakla beraber biraz eksiktir. Nitekim Felipe'nin donanması İngilizlere göre çok daha hantal kalıyordu. Bu sebeple İngiltere'yi işgale giden donanmanın fırtına karşısında büyük hasar alması şaşırtıcı değildir. Lakin fırtına sadece İspanyolları değil İngilizleri de etkilemiştir.⁴¹⁷ Ayrıca Drake her ne kadar büyük bir cesaretle karşı saldırı düzenleyerek İspanyol hatlarını dağıtmışsa da genel anlamda zayıf bir stratejist olduğu için bu başarısını İberya'da ya da Atlantik üzerinde devamlı kılamamıştır.⁴¹⁸ Dolayısıyla günümüze kadar gelen tarih yazımında İspanyol Armadasının bozgununda sadece Drake'in manevraları, ağır bir fırtınanın ortaya çıkmasının ya da İngiliz toplarının menzilin, etki ettiğini söylemek hata olacaktır. Osmanlılar ile gerçekleştirilen ittifak sonucunda, Osmanlılara karşı İspanyol donanmasının kendi gücünü azaltarak bir kısım kuvvetlerini Akdeniz'de bırakmak zorunda kalması oldukça geçerli bir sonuçtur. Öyle ki 16. yüzyıl orduları günümüze kıyasla çok daha küçük rakamlarda ve dar kapsamlı bir yapıya sahipti. 1558 İngiliz resmi rakamları 90.000 piyade 9000 atlı mevcudiyetinden bahsetse de bu abartılı bir rakam olup, İspanyol savaşları esnasında yalnızca 22.000 kişinin aktif hizmeti söz konusu olmuştur.⁴¹⁹ Donanma bakımından ise Elizabeth dönemi İngiliz donanması sadece 42 gemiden oluşmaktaydı.⁴²⁰ İspanyol armadasının yenilmesinde genellikle atlanan bir husus olan Osmanlı donanmasının Akdeniz'de yaptığı manevralar sebebiyle İspanyollar donanma gücünü bölmek durumunda kalmış ve bu da İngiltere'ye giden donanmanın gücünü elbette

---

⁴¹⁵ A.g.e., 428; Horniker'den aktaran, *Kurat, Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, 118.

⁴¹⁶ A.g.e., 228.

⁴¹⁷ A.g.e., 227.

⁴¹⁸ Black, *İngiltere Tarihi*, 227.

⁴¹⁹ Preserved Smith, *Rönesans ve Reform Çağı*, Çev. Serpil Çağlayan, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021), 37.

⁴²⁰ A.g.e., 39.

azaltmıştır.⁴²¹ XVI. Yüzyılda çok ufak rakamlar dahi çok büyük sonuçlara sebep olabilmekteydi. Dolayısıyla Osmanlı donanmasından çekinen İspanyolların sadece birkaç gemi bile güneye kaydırması kuzeye giden donanmanın gücünü kıracak ve doğal olarak savaşın seyrini değiştirebilecektir.

İngiliz Osmanlı ilişkilerinin ticari boyutunda İngilizler, Osmanlı pazarına çok fazla ürün tedarik etmiş ve iki tarafta bu durumdan karla ayrılmıştır. Özellikle memnu meta ticaretinde Osmanlılar uzun savaş yıllarında ihtiyaçları olan malzemeleri temin edebilmiş, İngilizler ise Kuzey Afrika'daki korsanlardan çekinmeden Akdeniz üzerinde ticaretlerini gerçekleştirebilmişlerdir. Ancak kimi zaman İngiliz ticaretinin Osmanlı pazarına zarar verdiğini de unutmamak gereklidir. Özellikle İngiliz yünlülerinin Selanik pazarında imalat ve satış gerçekleştiren Yahudi eşrafa büyük zararları olmuştur.⁴²²

Bir diğer mevzu da istihbarat faaliyetleri üzerindedir. Öncelikle bu devirde istihbarat faaliyetlerinin oldukça geliştiğini belirtmek gerekir.⁴²³ II. Philip'in oldukça sağlam bir istihbarat ağı mevcuttu ve çağdaşlarına kıyasla çok daha iyi bir haber alma potansiyeline sahipti.⁴²⁴ Yine I. Elizabeth, başbakanı ve aynı zamanda istihbarat şefi olan Francis Walsingham ile çağının önde gelen istihbarat sistemlerinden birini kurup, oluşturduğu casus ağı ile birlikte Avrupa politikasında etkili olmuştur.⁴²⁵ Osmanlılar ise Avrupalı devletlerin kurmaya çalıştıkları merkezi istihbarat teşkilatlarından farklı olarak yani kurumsal bir yapı kurmadan bu işleri yürütmeye çalışmıştır. Bunun eksileri olduğu gibi artıları da mevcuttu. Öyle ki İspanyol bir elçi tarafından yakalanan bir Osmanlı casusunun kimin adamı olduğu İspanyol elçi tarafından anlaşılammıştır.⁴²⁶ İstihbaratı üçüncü kişilere devretme durumu Avrupa'nın birçok yerinden Osmanlı'nın haberi olması anlamına gelse de bu

---

⁴²¹ Kraliçeye giden ve ilkbaharda büyük bir donanmanın sefere çıkacağına yönelik bir namenin defter kaydı için bkz. BOA, MD. 71, Hkm, 141.

⁴²² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, Çev., Ayşe Berktaş, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 253.

⁴²³ Gürkan, *Sultanın Casusları*, 18.

⁴²⁴ Ioanna Iordanou, *Venedik Gizli Servisi*, Çev. Fatih Yücel, (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), 96.

⁴²⁵ A.g.e., 98.

⁴²⁶ Gürkan, *Sultanın Casusları*, 161.

sistemin en büyük sıkıntısı kullanılan casusların kimi yabancı ağlar ile ortak hareket etme cüretini gösterebilmiş olmasıdır. Çift taraflı ajanlar iki devletin de çıkarlarını önemsemezken kendi ceplerini doldurmaya gayret göstermişlerdir. Öte yandan devlet adamlarının istihbarat ağlarını kendi çıkarları için gizlemesi veya uydurma bir şekilde sunması da söz konusudur.⁴²⁷ Osmanlı istihbaratının yetersiz kaldığı kimi durumlarda, ittifak içerisinde bulunan devletler tarafından bilgilendirilmesi söz konusudur ki daha önce Floransa'nın II. Bayezid'e aktardığı Venedik karşıtı koalisyon bunun bir örneği niteliğindedir. İngiltere ile olan yakınlaşma sonucunda da İspanya hakkında elde ettiği malumat sayısında -kimi kasti yöneltmeler olsa da- dramatik bir artış söz konusu olmuştur.

---

⁴²⁷ Gürkan, *Sultanın Casusları*, 171-176.

SONUÇ

Sultan III. Murad dönemi Osmanlı tarihi açısından çok mühim hadiselerin yaşandığı bir dönem olarak tarihte yerini almıştır. Bu dönem hem içeride hem de dışarıda devletin politikalarını ve kurumlarını yenilediği bir dönemdir. Sultanın kendisini konumlandırış biçimi ve devlet kademelerinde yaşanan hizip çatışmalarının ortasından kurtulamayışı karşısında kendisini haremde soyutlamaya çalışarak hizipler arasında dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Nitekim devrinde değiştirilen Sadrazam sayısına bakıldığında denilmek istenen anlaşılacaktır. Dedesi I. Süleyman ve babası II. Selim'e sadrazamlık yapan ve aynı zamanda eniştesi olan Sokullu Mehmed Paşa'nın kurmuş olduğu intisap imparatorluğunu görmüş ve buna müdahil olmak istemiştir. Her ne kadar Sokullu Mehmed Paşa'yı günden güne zayıflatacak politikalar izlese de Sokullu Mehmed Paşa'ya saygı duyduğu aşikardır. Ancak devletin politikalarının belirlenmesi noktasında tamamen ona bağımlı olunmasının önüne geçmiştir. Devrinde pek çok mühim hadise yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi ise hiç şüphesiz Tahmasb'ın ölümü sonrası Safevilerin yaşamış olduğu taht kavgaları sonrası gelişen Safevilerle harp sürecidir. Lakin Safeviler ile savaşılmadan önce Lehistan'da ve Fas'ta taht sahiplerini belirleyen hadiseler yaşanmıştır ki bu noktada Leh tahtı ülkenin batısı ve kuzeyi için Fas tahtı ise Akdeniz hakimiyeti için oldukça mühim bir konumdadır. Sultan Murad atalarının devam ettirdiği Kuzey Afrika fütühatını tamamlamış ve Kuzey Afrika'ya tamamen hâkim olmuştur. Burada izlenen politikalar sayesinde Fas, Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Fas'ın kontrol altına alınması ile birlikte hem Kuzey Afrika'da daha evvel elde edilen kazanımlar korunmuş hem de Akdeniz güvenliği sağlanmıştır. Ancak devletin iç siyasetinin büyük etkisiyle İran üzerine düzenlenen sefer sebebiyle buradaki kazanımlar daha fazla arttırılamamıştır. Özellikle doğuda çok yıpratıcı bir seferle uğraşırken batıdan gelebilecek bir tehdit karşısında oldukça güç bir durumda kalma ihtimali de doğmuştur. Bu noktada İngiltere Kraliçesi Elizabeth ile ilişkiler geliştirilmiş ve İspanyol Habsburglarına karşı gayri resmi bir ittifak tesis edilmiştir. Bu ittifak devlet yazışmalarında açık bir şekilde İspanyollara karşı yapılmıştır. Lakin Osmanlıların doğrudan sıcak bir çatışmaya girme isteği olmadığı gibi doğudaki savaşın da biteceği yoktu. Tüm bu sebeplerden Sultan İspanyollar ile doğrudan bir mücadeleye girmek yerine akıl oyunları ve diplomasiyle bu işi halletme gayretinde olmuş ve devletin Kuzey Afrika'daki çıkarlarını sağlama almaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Abou-El-Haj, R.A. *Modern Devletin Doğası: 16. yüzyıldan 18. yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel ve Canay Şahin. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Acıpinar, Mikail. *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa Akdeniz’de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık 1453-1599*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- Agoston, Gabor. “Merces Prohibitæ: The Anglo-Ottoman Trade in War Materials and the Dependence Theory”, *Oriente Moderno*, C.81, S.1, (2001): 177-192.
- Allinson, Rayne. *A Monarchy of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*, London: Palgrave Books, 2012.
- Altaylı, Yasemin. “Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.19, S.19: 33-51.
- Altınay, Ahmed Refik, “Sokollu Mehmed Paşa ve Lehistan İntihabatı” *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C.4 S.35 (1915): 663-687.
- Alvan, Türkan. *Sultan Murad-ı Sâlis’in Dünyası: Mektupları ve Rüyalari Işığında Bir Derviş Padişah*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Arıkan, Muzaffer. “Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi’nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar”, *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, (1964): 251-273.
- Arıkan, Muzaffer. “XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.3-4, (1965): 239-256.
- Armağan Mustafa. (Haz.), *Osmanlı Geriledi mi, İstanbul: Etkileşim Yayınları*, 2006.
- Asrar, N. Ahmet. *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dinî Siyaseti ve İslâm Alemi*, İstanbul: Büyük Kitaplık Yayınları, 1972.
- Aşıkpaşazâde. *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz ve Yekta Saraç. İstanbul: Koç Kitaplığı Yayınları, 2003.
- Bagley. F. R. C., (Haz), *The Last Great Muslim Empires : History of the Muslim World*, Princeton: Markus Wiener Publishers Princeton, 1996.

Baştürk, Sadettin. “Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil ve Metin)”,
Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
2010.

Bilge, Mustafa “Osmanlı-Fas Münasebetleri”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995,
12/191.

Black, Jeremy. *İngiltere Tarihi*, Çev. Aytaç Yıldız. Ankara: Doğu Batı Yayınları,
2020.

BOA, *MD. 12*, Hkm, 1036

BOA, *MD. 12*, Hkm, 665

BOA, *MD. 14*, Hkm, 1571

BOA, *MD. 14*, Hkm, 1572

BOA, *MD. 18*, Hkm, 24-25

BOA, *MD. 22*, Hkm, 147.

BOA, *MD. 22*, Hkm, 245.

BOA, *MD. 24*, Hkm, 233

BOA, *MD. 26*, Hkm, 533.

BOA, *MD. 3*, Hkm, 1268.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 419.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 420.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 421.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 422.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 423.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 424.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 427.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 430.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 517.

BOA, *MD. 30*, Hkm, 518.

BOA, *MD. 6*, Hkm, 971
BOA, *MD. 6*, Hkm, 972.
BOA, *MD. 7*, Hkm, 2439
BOA, *MD. 71*, Hkm. 141.
BOA, *MD. 12*, Hkm. 211
BOA, *MD. 12*, Hkm. 396.
BOA, *MD. 14*, Hkm. 1499.
BOA, *MD. 19*, Hkm 713.
BOA, *MD. 21*, Hkm. 526.
BOA, *MD. 21*, Hkm. 527.
BOA, *MD. 22*, Hkm. 419.
BOA, *MD. 32*, Hkm, 180.
BOA, *MD. 36*, Hkm. 340.
BOA, *MD. 43*, Hkm. 322
BOA, *MD. 43*, Hkm. 542.
BOA, *MD. 5*, Hkm. 93.
BOA, *MD. 64*, Hkm 213.
BOA, *MD. 67*, Hkm 357.
BOA, *MD. 7*, Hkm. 1913.
BOA, *MD. 9*, Hkm. 204.
BOA, *MD. 9*, Hkm. 231.
BOA, *MDZ 3*, Hkm. 23.
BOA. *MD. 30*, Hkm, 489
BOA. *MD. 36*, Hkm, 316.
BOA. *MD. 42*, Hkm, 86
BOA. *MD. 32*, Hkm, 663.

BOA, *TSMA*. 5873 (750/48).

BOA, *TSMA*. 7671 (851- 33).

Boom, Henk. *Büyük Türk Muhteşem Süleyman 'n İzinden 1494-1566*, Çev. Lon Mutlu Briet, Gül Özlen. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

Bostan, İdris. *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2021.

Bostan, İdris. "Korfu", *DİA* İstanbul: TDV Yayınları, 2002, 26/202.

Bostan, İdris. "Pertev Paşa", *DİA* İstanbul: TDV Yayınları, 2003, 34/235-236.

Burian, Orhan. "Türk – İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, C.9, S.1-2 (1951): 1-40.

Busbecq, Ogier Ghiselin. *Türk Mektupları: Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, Çev. Derin Türkömer. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth, Volume 22, July-December 1588, ed. Richard Bruce Wernham London: His Majesty's Stationery Office, 1936.

Calender of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs, Ed. Rawdon Brown, C.2, 1509-1519, London: Longmans, Green, Reader and Dyer, 1867.

Ceran, *İsmail Fas Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.

Chakib, Benafri. "Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Moriskoların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

Cooper, John. *The Queen's Agent: Francis Walsingham at the Court of Elizabeth I*, London: Faber&Faber, 2011.

Darling, Linda T. *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk-Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, Çev. Adnan Tonguç. İstanbul, Alfa Yayınları, 2019.

Düzdağ, Mehmet Ertuğrul. *Şeyhulislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972.

Emecen, Feridun Mustafa. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015.

- Eravcı, H. Mustafa. “Mustafa Âli’nin Nusret-nâmesi ve Onun Işığında Yazarın Tarihçiliği” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, (2005): 163-184.
- Eravcı, H. Mustafa. “Osmanlı Kroniklerinden Nasıl Yararlanmalı?”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2016.
- Eravcı, H. Mustafa. “Gelibolulu Mustafa Ali’nin Nushatü’s Selatinde 1578-1579 Trans-Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.1, (2001): 31-40.
- Erünsal, İsmail. *Osmanlıda Sahaflık ve Sahaflar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, çev., Ayşe Berktaş. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Fatih Sultan Mehmed. *Atam Dedem Kanunu: Kanunnâme-i Âl-i Osman*, Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Kronik, 2017.
- Feridun Ahmed Bey. *Münşeâtü’s-selâtîn*, C.2, İstanbul: Takvimhane-i Âmire, 1859.
- Feridun Ahmed Bey. *Nüzhet-i Esrâü’l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, Haz. H. Ahmet Arslantürk ve Günhan Börekçi. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012).
- Fleischer, Cornell H. *Osmanlı İmparatorluğunda Aydın ve Bürokrat: Tarihçi Mustafa Âli*, Çev. Ayla Ortaç. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021.
- Fodor, Pal. “Macaristan’a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541”, *Kızıl Elma*, Pal Fodor, Çev. Özgür Kolçak. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022.
- Foster, William. *England’s Quest of Eastern Trade*, London: A & C Black Ltd., 1933.
- Galante, Avram. *Histoire des juifs de Turquie*, C.9, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1985.
- Gallotta, Aldo “Hasan Paşa”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1997 16/334-335.
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Künhü’l-Ahbâr*, Haz. Ali Çavuşoğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Menşe’ül İnşâ*, Haz. İbrahim Hakkı Aksoyak. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Mevâ’idü’n-Nefâis fî Kavâ’idi’l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

- Gelibolulu Mustafa Âli. *Siyaset Sanatı-Nushatü's-Selâtin*, Haz. Farsi Çerçi. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007
- Geuzen Madalyonu 1570 *Collectie Stedelijk Museum de Lakenhal*, Leiden.
- Gough, Rosedale Honyel. *Queen Elizabeth and the Levant Company; A Diplomatic and Literary Episode of The Establishment of our Trade with Turkey*, London: Oxford University Press Warehouse, 1904.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Kanûnî Süleyman’ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları”, *Tarih Dergisi*, C.16, S.21. (1966): 1-14.
- Guy, John. *Queen Of Scots: The True Life of Mary Stuart*, New York: A Mariner Book, 2005.
- Gürkan, Emrah Safa. “Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlılar’ın XVI. Yüzyıl’daki Akdeniz Siyaseti”, *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Der. Haydar Çoruh. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.
- Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, Haz. Şevki Nezihi Aykut. C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
- Hasan Esîrî. *Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, 803.
- Hayrullâh Efendi. *Vekâyi-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ; Zeyl-i târîh-i Hayrullâh Efendi*, İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1273.
- Henk Boom, *Büyük Türk Muhteşem Süleyman’ın İzinden 1494-1566*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 169.
- Hopwood, Keith. Çev. Serdar Çavuşdere. “Türklerin Anadolu’nun Batı Kıyılarını Fethi ve Katalan Kumpanyası”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.2 (2009): 127-136.
- Iordanou, Ioanna. *Venedik Gizli Servisi*, Çev. Fatih Yücel, İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- Isom-Verhaaren, Christine. *Kafirle İttifak*, Çev., Ayla Ortaç. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

- İnalcık, Halil. “Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?”, *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Yayınları, 2000.
- İnalcık, Halil. “Avrupa Devletler Denge Sistemi ve Osmanlı-Fransız İttifakı, 1525-44, Barbaros Hayreddin Paşa Fransa'da”, *Muhteşem Süleyman*, Der. Özlem Kumrular İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009.
- İnalcık, Halil. Donald Quataert. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Çev., Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- İnalcık, Halil. *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyeti ile Özdeşleşme Süreci*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- İnalcık, Halil. *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016.
- İnan, Göker. “Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon)”, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.
- İnbaşı, Mehmet. *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004.
- İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlimiyesi*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.
- İvanov, Nikolay. *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574*, Çev. İlyas Kemaloğlu, Rakhat Abdieva. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- John Merriman, *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.3, Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

- Kaçar, Hilmi. *A Mirror for the Sultan: State Ideology in the Early Ottoman Chronicles, 1300-1453*, Gent: Universiteit Gent Faculteit Letteren & Wijsbegeerte, 2015.
- Kafadar, Cemal. “Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi”, *Osmanlı Geriledi mi*, Haz. Mustafa Armağan. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Kafadar, Cemal. “The Question of Ottoman Decline”, *Harvard Middle East and Islamic Review*, C.4, S.1-2, (1997): 30-75.
- Kafadar, Cemal. *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken: Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Kaldy-Nagy, Gyula. “Budün Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, *Belleten*, C.54, S.210: 649-664.
- Kamalov, İlyas. *Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Karanfil, Mustafa. “Harîmi’nin Zafernâme ve Gonca’sına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Kâtib Çelebi. *Tuhfetü’l-Kibâr Fi Esfâri’l-Bihâr*, Haz. İdris Bostan. Ankara: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2008.
- Kılınç, Hakan. “Ramon Muntaner Kroniği: XIII-XIV Yüzyıllarda Akdeniz’de Katalan Yayılması ve Büyük Katalan Kumpanyası”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Koçi Bey. *Koçi Bey Risaleleri*, Haz. Seda Çakmakcıoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.
- Kütükoğlu, Bekir “Murad III”, *DİA İstanbul*: TDV Yayınları, 2020, 31/172.
- Kütükoğlu, Bekir “Şah Tahmasb’ın 3. Murad’a Cülûs Tebrîki”, *Tarih Dergisi*, C.11, S.15, (1960): 1-24.

- Kütükoğlu, Bekir. “Lala Mustafa Paşa”, *DİA* İstanbul: TDV Yayınları, 2003, 27/73.
- Kütükoğlu, Bekir. “Lütfi Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesis Denemesi)”, Haz. Mübahat Kütükoğlu. *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1991.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1579-1612)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1993.
- Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974.
- Lamartine, Alphonse. *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Lee, Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Çev., Ertürk Demirel, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2009.
- Loades, David. *The Reign of Mary Tudor: Politics, Government and Religion in England 1553-58*, London: Longman, 1991.
- Lokmacı, Süleyman. “Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Lütfi Paşa. *Asafnâme*, Haz. Ahmet Uğur. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017.
- Muntaner, Ramon. *The Chronicle of Muntaner*, C.2, Çev. Lady Goodenough. Londra: Hakluyt Society, 1921.
- Mustafa Rumûzî. *Nâme-i Fütuh-ı Yemen/Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi* Haz. Hulûsi Yavuz. C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2003.
- Nahîfi Mehmed Efendi. *Cevâhiru'l-Menâkıb*, Haz. İbrahim Pazan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Naki, Emrah. *Akdeniz'de Hakimiyet Mücadelesi: 16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri (1571-1581)*, İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020.
- Necipoğlu, Gülru. *15.ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı kredi Yayınları 2007.

- Nev'izâde Atâî. *Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, Haz. Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Nizamü'l-Mülk. *Siyasetname*, Çev. Mehmet Taha Ayar. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Olgun, Hakan. "Reform (Reform Hareketi ve Müslümanlar)", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/533.
- Ordi, Jaume. vd. "The Severe Gout of Holy Roman Emperor Charles V" *The New England Journal of Medicine*, C.355, S.5, (2006): 516-520.
- Orhan Gündüz, Ömer. Mehmet İnbaşı. "62 Numaralı Mühimme Defterine Göre İstanbul'un İaşesi ve Memnu' Meta (1587-1588)", *Erciyes Akademi Dergisi*, C.36, S.3, (2022): 1240-1259.
- Özdemir, Mehmet. "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi Mi?", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.3-4, (1999): 283-296.
- Öztuna, Yılmaz. *Türkiye Tarihi*, C. 6-7, İstanbul: Hayat Yayınları, 1965.
- Öztürk, Necdet. (Haz.) *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Panzac, Daniel. *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Papp, Sandor. "Zitvatorok Antlaşması", *DİA* İstanbul: TDV Yayınları, 2002, 44/474.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*, C.1-2, Haz. Bekir Sıtkı Baykal Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Peirce, Leslie P. *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çev. Ayşe Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2012.
- Sağırılı, Abdurrahman. "Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı", Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Sahillioğlu, Halil. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, İstanbul: IRCICA, 2004.
- Savaş, Ali İbrahim. *Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

- Schweigger, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Selânikî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli. C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Seyyid Lokmân. *Zübdetü't-Tevârih: Osmanlı Tarihi (1299-1595)*, Haz. İbrahim Pazan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Sır, Ayşe Nur. "Mehmed Za'ım Câmî'ü't-Tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin–Sözlük-Dizin)", Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.
- Smith, Preserved. *Rönesans ve Reform Çağı*, çev. Serpil Çağlayan. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021.
- Solnon, Jean-François. *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, Çev. Ali Berktaş İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020).
- Soranzo, Giacomo. "Relazione", *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato: tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, C.14, Haz. Maria Pia Pedani-Fabris. Torino: Bottega d'Erasm, 1996.
- Soysal, İsmail. "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.3, S.5-6, (1953): 63-94.
- Susan Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582: A Documentary Study of the First Anglo-Ottoman Relations*, Oxford: Oxford Press, 1977.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şükürov, Qiyas. "Vattâsîler", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, 42/572
- Takáts, Alexander. "Vezir Szokolli Musztafa Pascha (Der große Musztafa)", *Ungarische Rundschau für Historische und Soziale Wissenschaften*, C.4, München: Duncker & Humblot, (1915): 788- 813.
- Tansel, Selahattin. *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Tansel, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

- Taş, Abdullah Erdem. *Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti Karamanlar Dönemi 1711-1835*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- Taşköprizâde Kemâleddin Efendi. *Terceme-i Târîh-i Kaht-ı Mısır*, İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, 2407.
- Temple, Richard Carnac. *The Travels Of Peter Mundy, In Europe And Asia 1608-1667*, C.1, Worcester: Hakluyt Society, 1907.
- Tezcan, Baki. *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York: Cambridge University Press, 2010.
- Todd, Margo. “1558’den Sonra İngiltere”, *Reformasyon Dünyası*, Der. Andrew Pettegree. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Tuncer, Hüner. *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2002.
- Turan, Şerafettin. “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”, *Bellekten*, C.22 S.88, (1958): 551- 594.
- Turan, Şerafettin. *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, C.2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Veysî. *Hâb-nâme-i Veysî*, Haz. Mustafa Altun. İstanbul: MVT Yayıncılık, 2011.
- Vusuli Mehmed Çelebi. “Kazasker Vusuli Mehmed Çelebi ve Selimnamesi”, Haz. Necdet Öztürk, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.50. (1987): 9-109.
- Wiesner-Hanks, Merry E. *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. Hamit Çalışkan. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021.
- Willaims, Patrick. *Philip II*, New York: Palgrave, 2001.
- Wood, Alfred C., *A History of the Levant Company*, Oxford: Oxford University Press, 1935.
- Yücel, Yaşar. *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-i Müstetâb – Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn - Hirzü'l-Mülûk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Zinkeisen, Johann W. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* C.3, Çev., Nilüfer Epçeli.
İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

EKLER

Ek 1. Mary Stuart'ın Fransa'ya Kaçtığıın Öğrenildiği Belge.

مرضیه بیمنار بود که زندگن ساکن اولان فرایجه الحسن بوفیره مکتوبلر واصل اولدی یازلا لی اکی آبی ایش
 خبرلری بونلردکه فرایجه پادشاهی پیامونته نام سرحندن قالمقوب لیون شهری جانبته توجه ایلدی
 اورادن مارتیلیای وسایر برار قاعلرله گزوب کورسه کرکدر واسپانیه سرحندن اولان بعض خلق
 اسپانیه اغواسیله سرکشک ایدب فرایجه پادشاهنک اول جانبند اولان بکلر وحاکنلرله اطاعت
 ایلدر زبراقارلوانلر چوقنسه ادامغله کندریه مایلر ایتمک استردی فرایجه پادشاهنک توجه ایتدی
 طرف اول جانبته اولوب مذکور طایفه انی کورجک بوی باشلرله کوندری غدرلرک دیلیوب کندولرله فرایجه
 پادشاهنه تقویض ایلدر وانکلترا الندن اسقوتیجه ولایتی خلاص ایلمکون معاونت ایلکه فرایجه پادشاهی
 طونانه کوندرمشدی خلی فخر ایدب خلاص ایش هان برقلعه قالمش انی دخی محاصر ایدب المق اوزرنه
 و مزبور اسقوتیجه ولایتک قرالی مره اولوب برقری قالمش اول قیز فرایجه پادشاهنک اقریاسندن اولمشدی
 انکلترا قرالی اول قری خاتونلغه المق مراد ایدنوب اولوجهله مملکتی قیماق استردی اول امیدنه قطع
 ایلسون دیو فرایجه پادشاهی اول قری کندر مملکنه کتوریدی قارلو فرایجه پادشاهنک بونقوجه
 حسد ایدب انکلترا به قوت قلب اولسون فرایجه پادشاهی مصلحتلرین مضایقه اوزرنه اولسون
 دیو فیاندور جانبته یورودی دایما جهدی بو امن وامان بوزماغه برسبب ظهور کتورمکدرکه
 کندورن اولدی دیو بجانته ایلیه ویم پایا قارلویله مقابله ایلمکون فرایجه پادشاهیله اتقاق ایلمک مراد ایدنوب
 طالب اولدی اما فرایجه پادشاهی قارلوشکایت ایدب عهد مخالف فرایجه دن اولدی دیه بچگون ویوجه پادشاهی
 حضرتلی حالیا سفرهایونن اولماغین راضی ولما دی لکن قارلو قادر اولدوغی قدر معاهده به مخالف
 فرایجه ودوستلر ضرر ایلمدن خالی دکدر یم پایا دخی بو احوالی کورب نومید اولجاق قارلویله کندر
 مصلحتلرله بروجهله برطرف ایلدی که مابینلرین ایودکونق وبارشلق اولدی و دخی فراندور ارددک ولایتند اولان
 براتاپله مخفی مشورتلر ایدب اردل ولایت کندر لینه کتورمکه جهد ایدر انلر خلی شهر وقلعلر تکلیف ایلدی
 براتادخی مصلحه حکم مقیددر و مزبور فراندور اگری قلعهنی و سرحده اولان سایر قلعلرله حکم برکیتک
 اوزرنه در واندن دوری جمله طونانه سیده اسپانیه قرالک اوغلی ایسالیه به کتورمکون بازچکونه نام شهر
 لیماندن کی به قویماغه کتمشدی بوکوز آتایمندا کلوب ارشیه کرکدر حالیا النان خبر بونلردر

TSMA-E 750/48
 5873

Ek 2. 16. Yüzyıl Osmanlı ve Habsburg Sınırlarını Gösteren Harita.

Ek 3. Geuzen Madalyonu 1570 Collectie Stedelijk Museum De Lakenhal, Leiden.

Sol tarafta: LIVER TVRCX. *DAN PAVS.

Sağ Tarafta: EN DESPIT * DE LA | MES.

Ek 4. 16. Yüzyılda Avrupa Siyasetine Yön Veren Hükümdarlar.

I. Süleyman.

Soldan sağı sırasıyla Valois hanedanından I. François ve Habsburg hanedanından V. Karl.

Ek 5. Tudor Hanedanının Aile Üyeleri.

Solda VIII. Henry, sağda daha sonra tahta çıkan I. Elizabeth'in annesi Anne Boleyn.

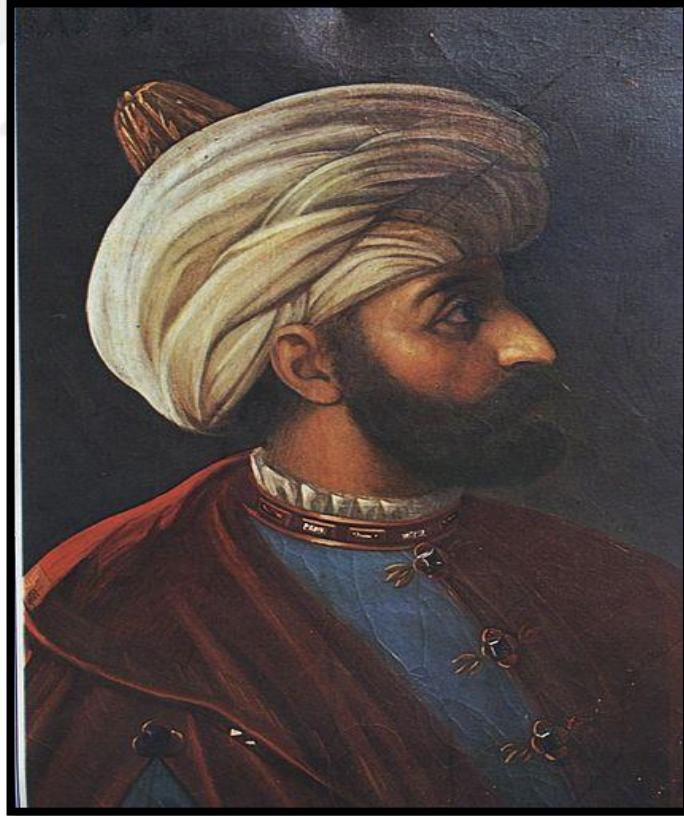

İspanyol Kralı II. Philip ve Müstakbel Eşi İngiltere Kraliçesi Mary Tudor.

Ek 6. Osmanlı Sultanı III. Murad ve İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth.

İspanyol Armadasının bozgun anı arka planda gözükecek şekilde tasvir edilmiş I. Elizabeth.

Ressam Sabir Mehdiyev Nagioğlu'nun tuvalinden III. Murad Han.

Ek 7. Osmanlı Sultanı III. Murad'ın İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'ten Gelen İspanyollar Karşısında Gerçekleştirilecek Faaliyetler Konusundaki Mektuba Cevabının Defter Kaydı.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a response to a letter from Queen Elizabeth I regarding Spanish activities. The text is written in a cursive script and includes several lines of dense text. At the top right, there is a handwritten note: "حاجاه صمدی کوردی". The main body of text is organized into paragraphs, with some lines starting with "بسم الله الرحمن الرحیم". The text discusses various matters, including military and diplomatic actions, and mentions specific dates and locations. At the bottom, there are several lines of text, some of which are written in a different hand or style, possibly indicating a signature or a specific administrative note. The page is numbered "71" in the top left corner.

ÖZGEÇMİŞ

Kaan AYZ

EĞİTİM

Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2022, İstanbul.

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları, 2024, İstanbul.

